

**ZBIÓR
RAPORTÓW NAUKOWYCH**

**Osiągnięcia naukowe, rozwój,
propozycje na rok 2014**

Kraków

29.12.2014 -30.12.2014

Część 6

**СБОРНИК
НАУЧНЫХ ДОКЛАДОВ**

**Научные достижения,
наработки, предложения за 2014**

Краков

29.12.2014 -30.12.2014

Часть 6

УДК 91+930.1+32+159.9+316+101.1+082
ББК 94
Z 40

Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour»

Druk i oprawa: Sp. z o.o. «Diamond trading tour»

Adres wydawcy i redakcji: 00-728 Warszawa, ul. S. Kierbedzia, 4 lok.103
e-mail: info@conferenc.pl

Cena (zl.): bezpłatnie

Zbiór raportów naukowych.

Z 40 Zbiór raportów naukowych. „Osiągnięcia naukowe, rozwój, propozycje na rok 2014 „, (29.12.2014 -30.12.2014) - Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2014. - 92 str.
ISBN: 978-83-64652-76-9 (t.6)

Zbiór raportów naukowych. Wykonane na materiałach Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej Konferencji 29.12.2014 -30.12.2014 roku. Kraków
Część 6.

УДК 91+930.1+32+159.9+316+101.1+082
ББК 94

Wszelkie prawa zastrzeżone.

Powielanie i kopiowanie materiałów bez zgody autora jest zakazane.

Wszelkie prawa do materiałów konferencji należą do ich autorów.

Pisownia oryginalna jest zachowana.

Wszelkie prawa do materiałów w formie elektronicznej opublikowanych w zbiorach należą Sp. z o.o. «Diamond trading tour».

Obowiązkowym jest odniesienie do zbioru.

Warszawa 2014

ISBN: 978-83-64652-76-9 (t.6)

"Diamond trading tour" ©

SPIS /СОДЕРЖАНИЕ

SEKSCJA 5. GEOGRAFICZNY NAUKI(ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ НАУКИ)

1. Козак Т.І.....	6
ЕЛЕКТОРАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ МІСТА ЖОВКВИ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ПОЗАЧЕРГОВИХ ВИБОРІВ ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ 2014 РОКУ	
2. Udovichenko V.....	10
THE BASIC PRINCIPLES AND METHODOLOGICAL APPROACHES OF LANDSCAPE PLANNING	
SEKSCJA 9. NAUK HISTORYCZNYCH. (ИСТОРИЧЕСКИЕ НАУКИ)	
3. Джус Ю.Я.	15
ОСНОВНІ АСПЕКТИ ВІДНОВЛЕННЯ ТА СТАБІЛІЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ФРН ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1945-1960-ТІ РР.)	
4. Борчук С. М.	18
РОЗВИТОК ЕНЦИКЛОПЕДИЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ	
5. Кропивко О.М., Атанасов М.Н.	23
ПОШУК МОДЕЛІ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В ПЕРІОД «ДРУГОЇ УНР» (ДИРЕКТОРІЇ)	
6. Шелейко Т.В.	28
РЕШЕНИЕ ПРОБЛЕМЫ ТРУДОВЫХ РЕСУРСОВ ДЛЯ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОГО ТРАНСПОРТА УКРАИНЫ В ВОССТАНОВИТЕЛЬНЫЙ ПЕРИОД. 1943-1945	
7. Жоллыбекова И. Б., Базарбаев А. М.	32
МЕЖДУНАРОДНЫЕ АКТЫ РЕСПУБЛИКИ КАРАКАЛПАКСТАН ПО ВОПРОСАМ ОХРАНЫ ЗДОРОВЬЯ ЛЮДЕЙ	
8. Цюцяк Р.Б.....	34
ПРОГРАМНІ АКТОВІ ДОКУМЕНТИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ЩОДО БАПТИСТСЬКИХ ГРОМАД НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ ГАЛИЧИНИ В РОКИ І СВІТОВОЇ ВІЙНИ	
9. Аллияров Ашраф	38
ДУХОВНАЯ КУЛЬТУРА КАРАКАЛПАКСКОГО НАРОДА	
SEKSCJA 14. NAUK POLITYCZNYCH. (ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ)	
10. Муляр В. І.....	40
Г. Д. МОРГЕНТАУ ЯК ТЕОРЕТИК МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИКИ	

СЕКЦЈА 15. НАУК ПСИХОЛОГИЧНЫХ. (ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ)

11. Хоржевська І.М.....	43
ЕВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ	
12. Хохлов Р. С.....	45
ПРИНЦИПЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПЕРВОГО ВПЕЧАТЛЕНИЯ О ЧЕЛОВЕКЕ	
13. Мураненко А.В., Васильева Г.В.....	47
ОСОБИСІСНІ ЯКОСТІ СТУДЕНТІВ ЯК ЧИННИК ВИНИКНЕННЯ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ	
14. Сіра К.Ю., Кучманіч І.М.....	52
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КОМПОНЕНТІВ ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ З УСВІДОМЛЕНІСТЮ БАТЬКІВСТВА	
15. Магасумова А.Р., Мулюков Э.Р.....	55
ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО КЛИМАТА НА КУРСАХ ПОДГОТОВКИ И ПЕРЕПОДГОТОВКИ КАДРОВ НА УДОВЛЕТВОРЕННОСТЬ РАБОТНИКОВ УРОВНЕМ ПРОХОЖДЕНИЯ КУРСОВ	
16. Боброва С. Г.....	59
ДЕВИАНТНОЕ ПОВЕДЕНИЕ ПОДРОСТКОВ КАК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА	
17. Бабаян Ю.О., Голубієвська Т.....	61
ПСИХОЛОГІСНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕФЛЕКСІЇ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ	
18. Скачко І., Бабаян Ю.О.	64
ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЙ ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТІВ У КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЯХ	
19. Лютак О.З.	67
ВПЛИВ КУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЙ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ СУЧАСНОЇ СІМ'Ї	
20. Горовая Е.А.....	73
ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТАНОВЛЕНИЯ БУДУЩИХ АРХИТЕКТОРОВ И СТРОИТЕЛЕЙ	

21. Калькова Н.Н.	80
К ВОПРОСУ О ПРОБЛЕМЕ ВНЕДРЕНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ ИННОВАЦИЙ	
SEKCJA 23. FILOZOFIA. (ФИЛОСОФСКИЕ НАУКИ)	
22. Зайцев Е.Д.	83
РОЛЬ ОТЦА И МАТЕРИ В СЕМЬЕ	
23. Муляр В. І.....	85
САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ЛЮДСЬКОГО ІНДИВІДА ТА ЇЇ МІСЦЕ В ІСТОРІЇ	
24. Бекурина Ю.С.	88
ЖИЗНЕННЫЕ СТРАТЕГИИ КАК ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ КОНЦЕПТ	

**ЕЛЕКТОРАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ МІСТА ЖОВКВИ
ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ПОЗАЧЕРГОВИХ ВИБОРІВ
ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ 2014 РОКУ**

Дослідження локальних електоральних уподобань на прикладі районного адміністративного центру (м. Жовква, Львівська область).

Research local electoral preferences on the example of the district administrative center (t. Zhovkva, Lviv region).

Ключові слова / Key words: вибори / election, дільнична виборча комісія / precinct election commission, електоральні симпатії / electoral preferences, просторова диференціація / spatial differentiation, тип житлової забудови / type of residential development.

Географія виборів (електоральна географія) – провідний напрям політико-географічних досліджень. В Україні він починає розвиватись із кінця 80-х – початку 90-х років ХХ ст., саме тоді загальноукраїнські електоральні відмінності стають предметом дослідження соціології, політології, статистики, психології та електоральної географії, проте електоральні відмінності окремо взятих населених пунктів є слабкодослідженими.

Об'єктом дослідження є внутрішньоелекторальні відмінності міста Жовкви за результатами позачергових парламентських виборів 2014 року, адже саме вибори мають вагоме суспільне значення (результат незапрограмований та впливає на подальший шлях адміністративної одиниці). Місто Жовква виділяється високою різноманітністю соціально-економічних умов, тому його можна розглядати як репрезентативний полігон для розроблення методики суспільно-географічного дослідження електоральної поведінки на локальному рівні. Для дослідження внутрішніх електоральних відмінностей були проаналізовані симпатії виборців на усіх п'яти виборчих дільницях міста, які функціонували під час позачергових виборів до Верховної Ради України 2014 року. Інформація про кількість голосів, відданих за того чи іншого кандидата (партію чи блок) була узята із офіційного сайту Центральної виборчої комісії України [3].

Під час проведення позачергових виборів народних депутатів України місто Жовква належало до окружної виборчої комісії одномандатного виборчого округу №122 (Жовківський та Яворівський район, Львівська область). Центр округу – місто Яворів. У місті Жовква діяли дільничні виборчі комісії №460469 (вул. Набережна, 2), №460470 (вул. Лісна, 3), №460471 (вул. Львівська, 37), №460472 (вул. Львівська, 25), №460473 (вул. Львівська, 7). Чисельність населення Жовкви становить 13629 осіб (01.01.2014), зокрема із них виборцями є 10143 особи. Загальна кількість виборців, які взяли участь у голосуванні 26 жовтня 2014 року склала 7249 осіб (71,5 %), а не проголосувало 2894 особи (28,5%).

Таблиця 1-2

Назва партії	% голосів у Жовкві	Кількість голосів у Жовкві	% голосів в окрузі №122	Кількість голосів в окрузі №122	% голосів в країні	Кількість голосів в країні
Народний Фронт	29,8	2162	38.29 %	47637	22.14 %	3488114
БЛОК ПЕТРА ПОРОШЕНКА	22,01	1596	19.77 %	24596	21.82 %	3437521
САМОПОМІЧ	21,4	1554	16.32 %	20312	10.97 %	1729271
Радикальна	4,9	356	6.62 %	8240	7.44 %	1173131
Батьківщина	4,3	316	4.82 %	6001	5.68 %	894837
Свобода	4,4	321	4.66 %	5797	4.71 %	742022
Громадянська позиція	5,9	426	4.02 %	5005	3.10 %	489523
Правий Сектор	3,5	251	2.17 %	2702	1.80 %	284943
ЗАСТУП	0,6	45	1.46 %	1824	2.65 %	418301
Опозиційний блок	0,7	48	0.37 %	468	9.43 %	1486203

Кандидат та суб'єкт висування	Результат дільничної виборчої комісії №460471 (м. Жовква, вул. Львівська, 37)	Результат (% та кількість голосів) в ОВО №122 (Жовківський та Яворівський район, Львівська область)
Парасюк В.З., самовисування	1122	56.56 %, 69 281
Возняк Т.С., ПАРТІЯ «БЛОК ПЕТРА ПОРОШЕНКА»	179	10.19 %, 12 484
Павлюк О.О., політична партія Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»	72	10.17 %, 12 465
Бокало І.В., самовисування	113	8.30 %, 10 177
Пекар В.В., самовисування	58	5.50 %, 6 745
Верещук І.А., самовисування	99	4.46 %, 5 469
Давид О.В., Українська Народна Партія	29	2.17 %, 2 662
Шубіна Л.М., самовисування	3	1.17 %, 1 435
Каспер Б.М., самовисування	20	0.60 %, 747
Шешеня А.О., ПАРТІЯ «ВСЕУКРАЇНСЬКЕ АГРАРНЕ ОБ'ЄДНАННЯ «ЗАСТУП»	9	0.44 %, 551
Гаршин В.М., Комуністична партія України	21	0.38 %, 471

*складено за матеріалами [3]

Позачергові вибори народних депутатів України, які проходили на виборчій дільниці №460473 м. Жовкви, нічим особливо не відрізнялися від виборчих процесів, які тривали по всій Україні. Явка виборців зранку була більш активніша, ніж після обіду. Здебільшого, це було пов'язано з тим, що переважно старше покоління, вирішило проголосувати, йдучи до храму. Значна частина молоді голосувала вже після обіду. Виборча дільниця №460473 знаходилася у Жовківській ЗОШ №1, до якої входили декілька великих вулиць міста. Найбільше виборців прийшло з вулиць Івана Франка (стовідсоткова явка) та з Богдана Хмельницького, Тараса Шевченка. Старші люди більш активніше здійснювали своє волевиявлення. В загальному до чотирнадцятої години проголо-

сувало більше половини виборців. Отож, із 1842 виборців на дільницю прийшли 1332, віддавши найбільше голосів за політичну партію «Народний фронт» – 399, політичну партію «Об'єднання «Самопоміч» – 284 та партію «Блок Петра Порошенка» – 256 [1]. За народного депутата України – Володимира Парасюка проголосувало 884 виборці.

Виборча дільниця №460469 знаходилась у приміщенні Жовківської ЗОШ №3. У список виборців внесено 2201 виборця, із них проголосувало 1517 виборців. Активна виборча діяльність теж прослідковувалась у першій половині дня. Цікаво зазначити, що активніші виборці, які живуть на околиці міста. Незважаючи на віддаленість до виборчої дільниці, мешканці вулиць Данила Галицького, Гонти, Василя Стуса відзначались високою явкою. За майбутніх депутатів проголосували усі жителі вулиці Бічної Дорошенка, на якій тільки чотири будинки. Найбільше голосів віддали виборці за політичну партію «Народний Фронт» – 442, за партію «Блок Петра Порошенка» – 335, політичну партію «Об'єднання «Самопоміч» – 335, «Громадянську позиція (Анатолій Гриценко)» – 82, Радикальну партію Олега Ляшка – 80, Всеукраїнське об'єднання «Свобода» – 66, Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» – 63. З 29 політичних партій, представлених у виборчому бюлетні, 10 не підтримав жодний виборець [1]. Серед одинадцяти кандидатів у народні депутати по мажоритарному виборчому округу на виборчій дільниці №460469 найбільшу підтримку виборці засвідчили Володимир Парасюку – 980 голосів. За Тараса Возняка проголосували 163 виборці, за Івана Бокала – 100, Ірину Верещук – 72 виборці. Лише один голос було віддано за Людмилу Шубіну.

На усіх виборчих дільницях міста Жовкви впевнену перемогу здобув Парасюк Володимир Зіновійович, самовисуванець. Випередивши кандидата, що зайняв 2-ге місце (Возняк Т.С.) аж на 46%. Вагомим фактором перемоги, була промова 21 лютого 2014 р. із закликком відставки президента В.Ф. Януковича, що стала переломною в ході єврореволюції. Назагал подібна тенденція голосування (у процентному відношенні) спостерігалась на більшості дільниць у місті, районі (табл. 1-2). Отже, місто Жовква показало добротний електоральний потенціал, що склав 5,8 % від усієї явки виборців ОВО №122 (124 395 осіб).

На основі електоральних симпатій жовківчан виділено типи житлової забудови міста: 1. Район історичної забудови, т. зв. «ідеального міста» доби Ренесансу (центрально-пд. частина міста). Територія з корінним міським населенням, змішаною етнічною структурою населення, малоповерховим типом забудови (1-3 поверхи), високою часткою людей похилого віку. Для даної території властивий найбільший ступінь виборчої підтримки «Опозиційного блоку» (18 голосів), 2-гі результати серед усіх дільниць міста: «Самопоміч» (335 голосів), «Громадянська позиція» (82 голоси), «Радикальна партія» (80 голосів), «Свобода» (66 голосів), «Заступ» (14 голосів). «Народний Фронт» (442 голоси), «Блок Петра Порошенка» (335 голосів), «Батьківщина» (63 голоси) одержали середній рівень довіри по місту. Найпасивніша явка виборців (68,9%). 2. Нові райони середньоповерхової забудови (пд.-сх. частина міста), які заселялись переважно приїжджими зі сходу України та Російської Федерації службовцями, військовими, робітниками тощо. Це частина мікрорайону Мочари, колишнє військове містечко. Характерне домінування населення, що мігрує до Жовкви із сільської місцевості. Тут порівняно із іншими мікрорайонами міста менша частка етнічних українців, проте висока частка росіян (2% до загальної чисельності) та інших національностей (0,5% до загальної чисельності). Тут найкращі умови соціального забезпечення, висока якість

житла, підвищена частка людей молодого віку. Це ареали підвищеної підтримки політичних сил: «Блок Петра Порошенка» (422 голоси), «Самопоміч» (361 голос), «Громадянської позиції» (136 голосів), «Радикальної партії» (81 голос), «Свободи» (71 голос), «Батьківщини» (70 голосів) та «Заступу» (17 голосів). Водночас політична партія «Опозиційний блок», «Комуністична партія» користується тут чи не найвищою підтримкою у місті (12 та 9 голосів). Явка виборців середньостатистична (71,7 %).

3. Райони малоповерхової садибної забудови (центрально-пн. та пн.-сх. частина міста) – місце проживання як малозабезпечених, так і заможних городян у приватних будинках – Батярівка, Винники, на Окописку, під Фігурою. Тут отримують високу підтримку націонал-демократичні сили та їх кандидати, низьку – проросійські, ліві сили, а також нові кандидати з нечітко сформованими ідеологічними засадами. Найбільше голосів підтримки серед усіх дільниць міста одержали «Свобода» (71 голос) та «Правий Сектор» (65 голосів), середні значення у «Радикальної партії», «Громадянської позиції» (по 78 голосів). Найактивніша явка виборців у місті (72,6 %).

4. Райони змішаної забудови із незначною часткою середньоповерхової забудови (зх. частина міста), з середньостатистичною по місту етнічною та віковою структурою населення. Це – Гута, Рогатка, де середій рівень підтримки усіх політичних сил є близьким до середнього по місту, проте найбільше голосів за «Народний Фронт» (528 голосів) серед усіх дільниць міста. Явка виборців середньостатистична (72,07 %).

5. Специфічні ареали, які у Жовкві охоплюють лікарні та заклад відбудовання покарань. Тут основну підтримку мали основні рейтингові кандидати та політичні сили (Володимир Парасюк, «Народний Фронт», «Блок Петра Порошенка»). Інші політичні партії та кандидати не знайшли тут свого електорату.

Таким чином, виділено 5 типів районів міста за електоральними симпатіями, які об'єднують 7 компактних ареалів, які співпадають з мікрорайонами міста або із його специфічними зонами сфери обслуговування. Встановлено, що підтримка політичних сил та кандидатів залежить від таких факторів, як: національна структура населення, віковий склад населення, шлях заселення території, переважаючий тип житла, переважаючий рід зайнятості.

В ході дослідження підтверджено факт існування різних за політичними вподобаннями частин суспільства у міському середовищі та першочерговий вплив історико-географічних факторів і соціально-економічних умов проживання на формування електоральних симпатій мешканців. Отже, проблематика локальних електоральних вподобань потребує подальшого вивчення (у т.ч. географічною наукою) і надалі, так як її аналіз має значний прикладний потенціал, а результат має суттєву просторову диференціацію.

Список використаної літератури

1. Гумницька З., Лашівська У. Народ сказав своє вагоме слово/ З. Гумницька, У. Лашівська // Відродження, 2014. №45. – 8 с.
2. Дністрянський М. С. Політична географія України. Навчальний посібник. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 348 с.
3. 3. Центральна виборча комісія. – [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/>

THE BASIC PRINCIPLES AND METHODOLOGICAL APPROACHES OF LANDSCAPE PLANNING

The essence of Landscape planning shortly defined in this article. The most common directions of Landscape planning are under consideration. The basic principles and methodological approaches are shown.

Keywords: Landscape planning, landscape planning aspects, scientific principles, methodological approaches.

Nowadays the origin and the process of the development of Landscape planning could be described as a process go by trough two directions. The first direction deals with such understanding of our activity according to which we should take care about cultural landscapes as an essential element of the noosphere, improve its state for the contemporary and future generations. Other second direction deals with emerge of the essence of nature due to imperfect environmental problems. Place of landscape planning in the science of landscape can be represented through the following **aspects**:

Doctrine of *natural* landscapes;

Doctrine of *natural-anthropogenic* landscapes as an essential elements of transformed nature formed mainly under the influence of artificial materials and human production activities, and often has a spontaneous changes;

Doctrine of *cultural* landscapes as the highest level of human activity achievement based on the purposeful planning and design (figure 1).

This idea of landscapes development and doctrines well coordinate with the evolutionary synergetic model of any opened and dynamic systems of the Earth [1, 2].

Scientific understanding of landscape-ecological framework (LEF) and environmental-economic framework (EEF) of territory is an important conceptual and methodological aspect of Landscape planning. It determines the stability, efficiency of operation and environmental well-being of human and nature in cultural landscapes.

In accordance with the allocation of landscape-ecological framework and environmental-economic framework results of analysis of their state and an integral positive functioning, stable structure of cultural landscapes should be put into order in compliance with the key principles of Landscape planning. One of the important components of methodology and the allocation of Landscape planning is shaping international scientific recognition of methodological approaches.

There are three the most common directions of Landscape planning as an economic activity (figure 2).

1. The economic or functional Landscape planning production is focused on minimizing the costs of economic activities which depend on regional and local natural-landscape factors. The leading role in this type of Landscape planning area belongs to the engineering geography, natural and applied zoning of district in the planning (maps, atlases

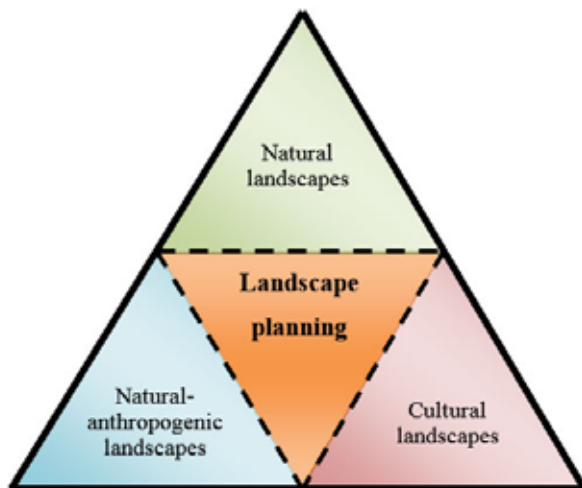

Fig. 1. Methodological aspects (Doctrine) of Landscape planning (done by author)

about land improvement, agricultural and other natural zoning).

2. *Landscape and environmental planning* is focused on preventing or reducing damage to nature caused by economic activity, preservation or creation favorable conditions for human life. This direction developed according to geocology and landscape ecology concepts. The district planning is the key part of Landscape planning on which rapt attention of scientists is focused. The key aspects of protected areas and regional econetworks systems development are under consideration in Landscape planning and formed large basis for its implementation. The structure of the landscape areas which is the predominative ba-

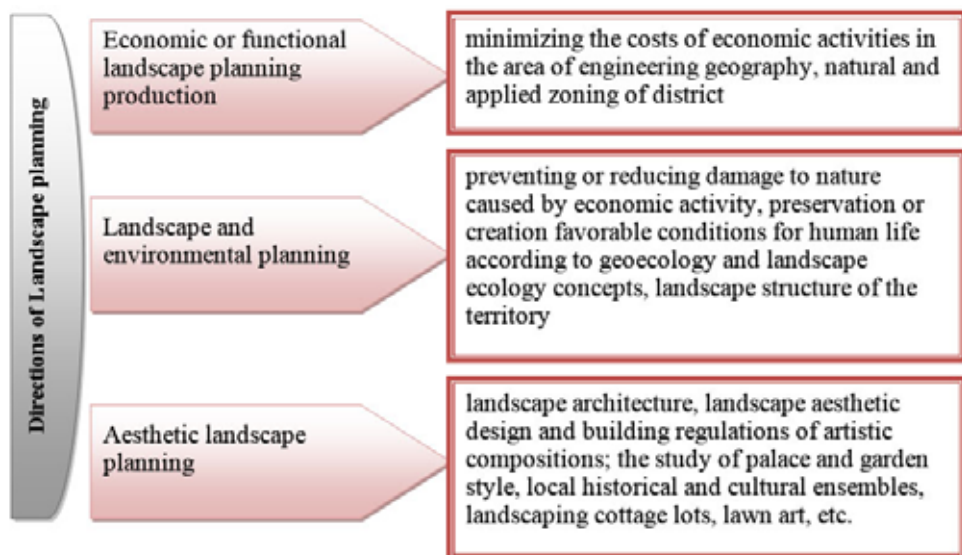
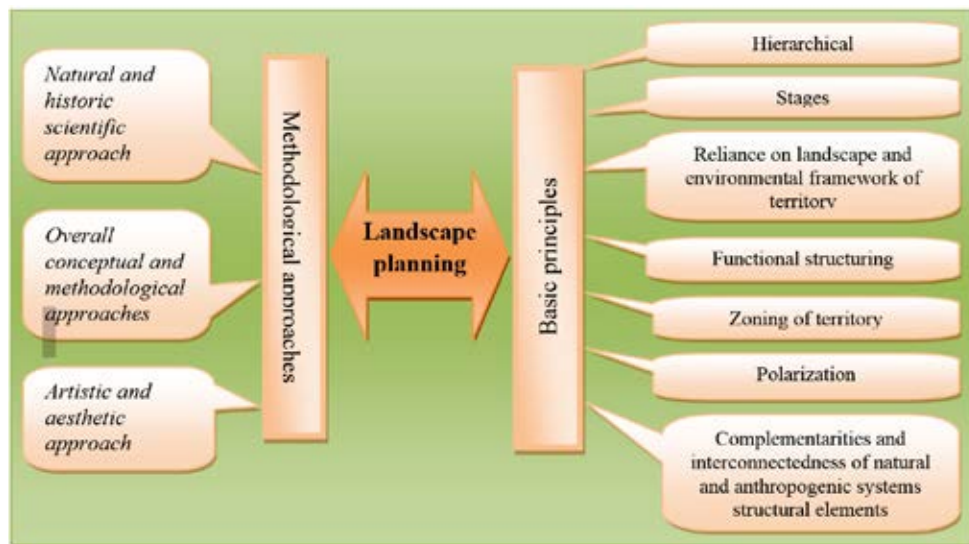

Fig. 2. The most common directions of Landscape planning (done by author)

Fig. 3. Methodological basis of Landscape planning (*done by author*)

sis of Landscape planning should be taken into account in the process of creation of water protection zones, zones of erosion development and reclamation activities, nature protective territories and ecological framework areas. Unfortunately, this trend of Landscape planning is the most difficult but the most relevant to the contemporary scientific conceptions, and is still poorly developed.

3. Aesthetic landscape planning which deals with the leading role of landscape architecture, landscape aesthetic design and building regulations of artistic compositions. Currently, it is one of the preferable destinations in landscape planning training due to the greatest achievement in the field of landscape architecture and design. It is focused on the study of palace and garden style, local historical and cultural ensembles, landscaping cottage lots, lawn art, etc.

In accordance with this directions of Landscape planning the basic principles and methodological approaches were developed (figure 3).

There are the next methodological approaches of Landscape planning.

Natural and historic scientific approach, which deals with phenomenological point of view, based on the study and consideration of geographical, geo-ecological, physical, chemical, biological and other laws, laws, concepts and models of natural landscapes and their interaction with economic activity. In accordance with the natural-historical scientific approach, the properties of the components, features and patterns of landscapes are studied as they are themselves. For example, the patterns of solar radiation distribution, gravity, physical, chemical and biological potential, redistribution of matter and energy in landscapes, the energy, availability and types of geochemical barriers density, morphological characteristics and structural types of landscapes (downhill cellular, lofty, etc.) are analyzed. According to this concept landscape specificity framework of territory, its stability, dynamics, possible areas of Landscape planning, renovation and optimal organization of planned and projected local natural-economic systems are determined.

Overall conceptual and methodological approaches are aimed to identify common harmonic components of nature study and design, using nature-anthropogenic landscapes conceptual ideal models. They are based on correlations between sizes and shapes, geometrically correct figures and other theories that can be relatively easy introduced and calculated using familiar characters, common physical and mathematical laws. The important role is played by conceptual idea or ideal images of anthropogenic landscapes and art. Ideal models are a guide and optimization criterion in Landscape planning of territories. Optimization criteria and the validity of Landscape planning can be geometrically perfect under geo-construction, value, status, natural combination of natural, man-made and natural-objects and structures in accordance with the laws of ideal landscapes and efficiency of their functioning. This general scientific approach can simplify and facilitate the study of complex phenomena by abstracting from minor or random factors and characteristics.

Artistic and aesthetic approach are based on sensory perception of nature and natural-anthropogenic landscapes as scenery or visually perceived part of the territory. The main operating units, categories and concepts according to these approaches of Landscape planning are landscapes, stories, images, songs, perfection of forms and other related art – architectural concepts that reflect the beauty and perfection of natural and anthropogenic landscapes.

There are the basic principles and concepts of Landscape planning (look at fig.3). Them include hierarchical, stages, reliance on landscape and environmental framework of territory, ecological and economic functional structuring, zoning, polarization, complementarities and interconnectedness of structural elements, maximum isolation from waste, scenery aesthetics and some of landscape architectural territory compositions [3].

Hierarchical principle. The highest level of Landscape planning is the basis or framework document for Landscape planning at lower level. For example, Landscape planning at regional or district level/scale is a framework document for Landscape planning at administrative district or municipal district territorial level.

Stages principle: the baseline applications of landscape and landscape-ecological structure, which cover a territory as a document framework for further stages of a large-scale Landscape planning of nature and economic activity, are consisted.

Reliance on landscape and environmental framework of territory is a system of interconnected basic natural and economic territorial elements that determine the stability of its structure, aesthetics and environmental condition of natural and anthropogenic landscapes. Therefore, Landscape planning should be focused on landscape conservation and improvement.

Functional structuring is a certain quality and quantity set of natural and anthropogenic elements of territory, their relative positions, orderliness, interconnectedness and functional sequence flow and other dynamic processes. It includes such methods and principles of the area planning as zoning and polarization of natural-anthropogenic systems.

Zoning of territory is a selection of its functional area complexes with different types and modes of nature.

Polarization is a division of functional areas (natural, natural-anthropogenic, anthropogenic, man-caused) with oppressed natural environment and unfavorable environmental conditions (industrial areas) and areas with the key elements of natural-environmental, residential and recreational frameworks of territory, focused on maintaining the most favorable ecological conditions of territory.

Complementarities and interconnectedness of natural and anthropogenic systems structural elements is referred to evaluation of a complementary, appropriate scale and environmental potential of industrial, residential and natural environmental elements of territory that determine the effectiveness of their functioning under the favorable environmental conditions.

Summarizing all this information we could add that Landscape planning can play decisive role in monitoring the substantial environmental effects. Unforeseen environmental effects and possible directions of interaction between human and nature are also registered by the updating of Landscape planning at suitable hierarchical level. Due to its extensive, multi-environmental approaches Landscape planning provides particularly good preconditions for taking into account total and cumulative effects which arise due to the human-nature interaction through the implementing of various landscape-ecological plans and projects.

References:

1. Князева Е.Н., Курдюмов С.П. Основания синергетики. Режимы с обострением, самоорганизация, темпомиры. – Алетея, 2002. – 414 с.
2. Князева Е.Н., Курдюмов С.П. Синергетика: нелинейность времени и ландшафты коэволюции. – М.: КомКнига, 2011. – 272 с.
3. Dr. Christina v. Haaren, Carolin Galler, Stefan Ott. Landscape planning. The basis of sustainable landscape development. – Leipzig, 2008. – 51 p. [Электронный ресурс] // Режим доступа: http://www.bfn.de/fileadmin/MDB/documents/themen/landschaftsplanung/landscape_planning_basis.pdf.

Джус Ю.Я.

аспірант кафедри Всесвітня історія
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника

ОСНОВНИ АСПЕКТИ ВІДНОВЛЕННЯ ТА СТАБІЛІЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ФРН ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1945-1960-ТІ РР.)

Анотація. Основною темою статті виступає процес відновлення науково-технологічного потенціалу ФРН після Другої світової війни, та роль цього процесу для Німеччини і Європи.

Ключові слова: промисловість, реформи, економіка.

Abstract. The main theme of this article is the process of recovery of scientific and technological potential of the Federal Republic of Germany after the World War II, and role of this process for Germany and Europe.

Keywords: industry, reform, economy.

Відновлення важкої промисловості Німеччини після Другої світової війни стало найважливішим питанням не лише для німецького уряду, але й для Західних країн, які були на межі війни з СРСР. Створення економічно сильної держави мало важливе значення для всієї Європи, оскільки Німеччина лежить на шляхах сполучення між найбільш розвиненими країнами та стала основою для зростання економічної спроможності всіх своїх сусідів.

Відновлення економіки ФРН проходило не одномоментно. Спираючись на західні позики та зацікавлення ринку в певних товарах, економіка за короткий час пройшла шлях від сировинно-видобувної до найбільшої виробничої потуги континенту та однієї з передових країн світу.

В період з 1945 до 1950-х років відновлення проходило передусім в галузях легкої промисловості, гірничовидобувної та металургійної галузей[2, с.134]. Така послідовність мала свої причини.

Відновлення легкої промисловості проходило швидкими темпами одразу після реформ 1948 року (фінансова та господарські реформи)[5, с. 23], оскільки окрім підвищення попиту на товари першої необхідності, яке було спровоковано війною, було створено сприятливі умови для розвитку дрібного бізнесу. Саме дрібне виробництво і стало основою легкої промисловості в ФРН.

Відновлення видобувної промисловості стало пріоритетним у зв'язку з тим, що розорена війною Європа потребувала матеріалів для швидкого відновлення та запуску промисловості. Реконструкція та запуск підприємств видобувної промисловості відбувався часто і у зв'язку з зацікавленням країн-окупантів. Зокрема Франція, яка утримувала Саарську область та проводила політику орієнтовану на його приєднання до власної території, провела широку модернізацію промислових підприємств, які в кінці-кінців опинились під владою ФРН.

Та основними для Німеччини стали не видобувна, чи легка промисловість, а важке та точне приладобудування. Така промисловість не могла функціонувати без відповідного персоналу. Тому значні кошти витрачались на розвиток науки, зокрема була відновлена система німецьких академічних обмінів (DAAD)[7], яка стала однією з найпотужніших систем такого роду, та давала змогу залучити вчених з різних країн для роботи в Німеччині.

Проте найбільше значення для відновлення важкої промисловості мало міжнародне становище Німеччини. Кожна з країн окупантів мала свої мотиви підтримати прагнення німецького уряду до відновлення їх промислової потужності:

Франція бачила в ФРН передусім союзника в економічному відновленні та об'єднанні Європи[6, с.930]

Велика Британія, яка не бачила можливостей участі у об'єднанні Європи (в той період), бачила Німеччину в першу чергу противагою для Франції на континенті.[6, с.930]

Сполучені Штати Америки, які в великій мірі впливали на всіх політичних гравців у західній Європі бачили у ФРН статус нового, потужного союзника, який повинен був зайняти "вакуум сили" в Європі[1, с.57].

Саме завдяки намаганням США відновити військову потужність Німеччини було відновлено одну з найбільших галузей промисловості – автомобільну, яка до того часу базувалась на масовому виробництві малолітражних автомобілів [8](саме в цей час найпотужнішим автомобільним концерном Німеччини став Фольксваген, який випускав наймасовіший автомобіль, в той час як більш імениті виробники не могли відновити конкурентоспроможності).

Відновлення військової потужності з 1955 року дозволило Німеччині за рахунок держзамовлень відновити та наростити промислові потужності. Зокрема було відновлено підприємства направлені на виробництво автомобілів, двигунів різного призначення та кораблебудування [1, с.58].

Відновлення військової потужності мало великий вплив на відновлення важкої промисловості, проте воно не могло підтримати його протягом тривалого часу, та вимагало великих витрат, які потребували відповідного зниження видатків на інші програми.

Найбільш вагомим аспектом промислового зростання став розвиток загальноєвропейських структур,направлених на кооперацію та розвиток регіонального партнерства. Серед них найважливішими стали Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), який утворився як система розподілу коштів, що надходили за програмою відновлення Європи (планом Маршала)[3, с.698] від США. Важливе значення мали також суто економіні об'єднання, передусім товариство вугілля та сталі, також Євроатом [4.. с.382].

Створення міжнародних систем кооперації з часом лише посилювалось, що дозволяло наростити наукову місткість виробництва на рівні різних держав. Крім такі коопераціїстворювали можливості для виходу на міжнародний ринок навіть найменшихкомпаній завдяки практично однаковим правилам ведення бізнесу та можливостей його розвитку.

Таким чином стрімке зростання промисловості Німеччини мало важливе значення для всієї Європи, а не лише для самої Німеччини. Розміщення країни на перетині найважливіших торгових шляхів міжнайбільш розвиненими країнами континенту робило економічний успіх держави важливим для всього регіону. Різні мотиви

найпотужніших держав світу дозволили політикам Західної Німеччини створити умови для зростання своєї економіки, яка опираючись на доступ до ринків Європи змогли за короткий час створити найпотужнішу економіку Європи.

Саме міжнародна кооперація, а не військові розробки попереднього нацистського уряду, чи фінансова допомога США стали основою стабільного розвитку німецької промисловості та джерелом відновлення для всієї Європи. Зростання ролі ФРН у економіці Європи стало основою нової системи відносин, яка сприяла такій кооперації. Яка повинна була виключити можливості конфліктів у Європі.

Список літератури:

1. Александров В. В. Из истории отменённых ограничений на вооружения ФРГ/ В.В.Александров // Военно-исторический журнал, 1984, № 9, С. 56-66.
2. Ватлин А.Ю. Германия в XX веке./А.Ю.Ватлин – М.: РОССПЕН, 2005. – 336с.
3. Джордж Б.Т., Дейвід Е. Історія Америки – Львів, “Літопис” – 2000. – 904с.
4. Дюрозель Ж.Б. Історія дипломатії від 1919 до наших днів. – К. – 1999. – 805с.
5. Невский С.И. Денежная и хозяйственная реформа в послевоенной Западной Германии/С.И. Невский // Вестник Московского университета Серия 6. Экономика – 2007 – №5 – С. 23-42.
6. Норман Девіс Європа: історія – К., 2000 – 1434с.
7. Deutscher Akademischer Austauschdienst/ Історія //Електронне джерело. Режим доступу: <https://www.daad.de/portrait/wer-wir-sind/geschichte/08945.en.html> Сайт відвідано: 28.12.2014.
8. The «Economic Miracle» and the BMW Isetta / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bmw.ua/ua/en/insights/history/eheritage/introduction.html> Сайт відвідано: 28.12.2014.

Борчук Степан Миколайович

кандидат історичних наук, доцент кафедри
всесвітньої історії Інституту історії,
політології і міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника

РОЗВИТОК ЕНЦИКЛОПЕДИЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Стаття розповідає про розвиток вітчизняної енциклопедичної науки в Україні на початку ХХІ століття. Проаналізовано основні функції, завдання та досягнення видання. Розкрито аспекти матеріалів, які подавалися для друку у виданні.

Ключові слова: енциклопедія, статті, видання, публікація.

Новий поштовх розвитку української енциклопедистики припадає на початок ХХІ ст., коли вдалося подолати основні наслідки економічної кризи, викликані розпадом Радянського Союзу, і стабілізувати не лише загальноекономічні показники купівельну спроможність населення (потенційних покупців енциклопедії), а й фінансування наукових проєктів. Тому наприкінці 90-х років ХХ ст. активізується робота по підготовці та випуску енциклопедій спільно з НАН України, що повинні були стати першим кроком до створення універсальної української енциклопедії.

З метою збереження кадрового потенціалу, а також для систематичного ознайомлення громадськості з найновішими розробками в галузі енциклопедистики Інститут енциклопедичних досліджень НАН України (створений в 2004 році) започаткував видання «Енциклопедичного вісника України». Це давало можливість для висловлення власних позицій не лише теоретиків енциклопедичної справи, а й творців енциклопедій чи енциклопедичних видань. Важливим досягненням цього проєкту стало створення підстав для залучення іноземного досвіду; вирішення теоретичних питань щодо створення енциклопедій різного типу (універсальних, галузевих, регіональних); аналізу сучасних тенденцій української та світової енциклопедистики. Враховуючи особливості історичного часу, потрібно сказати о енциклопедії незалежної України умовно можна поділити на дві частини – ті, що передбачали незначну кількість томів, і відповідно на момент дослідження були остаточно завершеними (як то «Юридична енциклопедія», «Енциклопедія лісництва», однотомна енциклопедія «Українська мова», що вже мала три перевидання, тощо; та ті, робота над якими триває і до сьогодні. В своїй переважній більшості це багатотомні проєкти, вихід яких пов'язаний, передусім з об'єктивними причинами – відсутністю часу на роботу над всіма томами.

Питання створення галузевих енциклопедій в незалежній Україні ставало все більш актуальним з перебігом років. Адже не зважаючи на негаразди в економічному забезпеченні вчених, кадрових проблемах початку 90-х років ХХ ст. наука продовжувала розвиватися, і суспільство потребувало реального результату наукових досліджень. Особливо це було актуально для таких сфер, підходи в яких докорінно змінилися після відходу від радянської ідеологічної та методологічної доктрин, і які

мали безпосереднє використання у житті суспільства. Однією з завершених енциклопедій, що знайшла свого читача і своє місце в інформаційному просторі України стала «Українська мова» (ЕУМ), укладена колективами науковців Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України та Інституту української мови НАН України разом з колективом працівників

Всеукраїнського державного спеціалізованого видавництва «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана. Не зважаючи на свій незначний обсяг – лише 1 том – «Українська мова» стала одним з найпопулярніших в науковому середовищі посібників, що не лише давав докладну інформацію з предмету, а й вчасно реагував на зміни в об'єкті дослідження. Саме така популярність серед читачів, і одночасно необхідність мобільного реагування на зміни зумовили вихід вже трьох її видань, кожне з яких було виправлене та доповнене – того, чого до сьогодні не спромоглась жодна інша енциклопедія України.

Робота над проектом ЕУМ розпочалась ще за радянських часів, у 80-ті роки ХХ ст., коли не зважаючи на русифікацію, виникла потреба узагальнення та поширення серед широкого загалу спеціалістів та простих громадян знань про українську мову, чюю унікальність і неповторність не заперечували навіть найбільш консервативні та русофільські радянські діячі. Саме в другій половині 80-х років, коли ідеї перебудови та лібералізації набули практичного поширення, при Інституті мовознавства імені О. Потебні АН УРСР було створено робочу групу по підготовці концепції та реєстру Енциклопедії «Українська мова». Групу очолив академік В.М. Русанівський, а увійшли до неї провідні вчені Інституту: Вихованець І.Р., Клименко Н.Ф., Мельничук О.С., Німчук В.В. [2, с.48]. Робота цього невеликого колективу була досить успішною – вже в 1988 році було підготовлено тематичний покажчик-реєстр енциклопедії, винесений на громадське обговорення. У останньому взяли участь всі зацікавлені у виході ЕУН суб'єкти: вчені-мовознавці, викладачі вищих навчальних закладів, літератори, тощо. Затверджений за результатами цього обговорення реєстр став основою для створення власне енциклопедії.

Робота по підготовці до друк ЕУМ тривала близько 10 років, що пояснюється передусім тими складними для науки, і енциклопедистки зокрема, часами на рубежі отримання Україною незалежності і розбудови власної державності. Значні матеріальні труднощі зумовили не лише затримки у авторській та редакторській роботі, а часто ставили під сумнів саму можливість виходу енциклопедії. Однак, не зважаючи на все, Редакційна колегія у складі: Русанівського В.М. (співголова), Тараненка О.О. (співголова), Зяблюка М.П. (заступник голови), Карпіловської Є.А. (відповідальний секретар), Вихованця І.Р., Гриценка П.Ю., Ермоленка С.Я., Задунайської Л.М., Клименка Н.Ф., Мельничука О.С., Німчука В.В., Півторак Г.П., Склярєнка В.Г. та Ткаченка О.Б. [1, с.2]. продовжувала свою роботу, яка завершилась успіхом – виходом у 2000 році першого видання Енциклопедії «Українська мова» накладом 5000 примірників. Воно вмістило 1797 статей, розташованих за алфавітним принципом [1, с.752]. Наступні видання ЕУМ стали ще більш розгорнутими: друге видання – 1935 статей (понад 10,5 аркушів нових матеріалів та ілюстрацій) [1, с.824]; третє – 2027 статей з ілюстраціями [1, с.856]. У другому й третьому виданнях енциклопедії «Українська мова» тексти статей істотно виправлені, доповнені новими відомостями та ілюстраціями. Уміщено також низку нових матеріалів, серед яких: статті

«Гіперкоректність» і «Дискурс» С. Я. Єрмоленко, «Гніздо» Є. А. Карпіловської, «Друкарство» М.С. Тимошика, «Епіграфіка» та «Святе Письмо» В. В. Німчука, «Когнітивна лінгвістика» М. П. Кочергана, «Контрактивна лінгвістика» і «Лінгвоцид» Б. М. Ажнюка, «Ораторський стиль» Л. І. Мацько, «Харківська філологічна школа» В.Ю. Франчук, «Лінгвофілософія» Ф. С. Бацевича, «Мова інтернет-комунікації» С. Г. Чемеркіна, «Мова реклами» О. В. Ожигової; персоналії: «Г.Бідер», «В. М. Мокієнко» О.О. Тараненка, «О.Брох» П.Ю. Гриценка, «А.І. Волошин» В. В. Німчука, «В. І. Даль», «І.М. Дзюба», «Д. В. Нитченко», «М. П. Драгоманов», «І. В. Качуровський», «Г. П. Кочур», «Леся Українка», «М.О. Лукаш», «О. М. Молдован» та інші [2, с.52].

У підготовці статей до цього проекту взяли участь не лише науковці інституту мовознавства ім. О. Потебні (з 1991 року – Інституту української мови ім. О.Потебні НАН України), а й провідні вчені Інституту українознавства імені І. П. Крип'якевича НАН України, Інституту педагогіки Академії педагогічних наук України, представники вищівської науки – Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного педагогічного університету ім. М. М. Драгоманова, Київського національного лінгвістичного університету, Національного університету «Кієво-Могилянська академія», Львівського, Одеського, Прикарпатського, Таврійського, Ужгородського, Донецького національних університетів, а також науковці з-за кордону: Австрії, Казахстану та Словаччини [2, с.48].

Як зазначається у передмові видання, воно було розраховане як на філологів – українців і фахівців з інших мов у нашій країні та за кордоном, так і на широке коло читачів. В ньому вперше на основі досягнень сучасного мовознавства в систематизованій та водночас стислій і доступній формі подано відомості про українську мову та українське мовознавство. Особливо широко розкриті такі питання:

Власне термінологічні одиниці, які використовуються для наукового опису української мови;

Номенклатурні одиниці (назви окремих мов, говорів української мови, тощо; назви розділових і діакритичних знаків, літери українського алфавіту та ін.);

Розглянуто також інші аспекти будови української мови – її будову, поширення, соціальне та стилістичне функціонування, її історичний розвиток, місце серед інших мов і контакти з іншими мовами, пам'ятки української мови і писемності, українську мову на карті світу, прикладне застосування її досліджень, історію та сучасний стан науки про українську мову (як в Україні, так і за кордоном) та інше [1, с.5]. Відповідно до такої тематики здійснювалася і підготовка статей.

Над створенням статей до ЕУМ працювала значна кількість провідних спеціалістів України: академіки НАН України В. М. Русанівський – статті з історії української мови та граматики, О. С. Мельничук – з теорії мови та етимології, В. Г. Скляренко – з акцентології, Г. П. Півторак – з історії української мови та української писемності; члени-кореспонденти НАН України В. В. Німчук – статті з історії української мови та діалектології, І. Р. Вихованець – з граматики сучасної української мови (морфології та синтаксису), О. Б. Ткаченко – з питань міжмовних контактів та соціолінгвістики, С. Я. Єрмоленко – зі стилістики та культури мови, Н. Ф. Клименко – зі словотворення та морфеміки; доктори наук, професори П. Ю. Гриценко – з діалектології та лінгвістичної географії, О. О. Тараненко (співголова редколегії) – з лексикології та лексикографії; та інші [2, с.48].

Будучи прив'язаними до однієї, конкретної наукової тематики, більшість провідних статей ЕУМ пов'язані між собою, містять посилання одна на другу. Таким чином авторам вдалося у найбільш доступній і короткій формі висвітлити максимум інформації, пов'язаної з мовознавством, показати ті взаємовпливи, які існують у різних галузях науки. Значна частина статей ЕУМ присвячується також персоналіям – діячам української культури, науки і мистецтва, котрі своїми досягненнями внесли значний внесок як у розвиток української мови, так і науки про неї – мовознавства. Всього в ЕУМ міститься 498 персональних статті, що для такого видання є досить значною цифрою. На окрему увагу, безперечно, заслуговують розвідки, присвячені репресованим українським мовознавцям, діяльність яких замовчували в радянський період. Це статті: М. Г. Железняка про В. М. Ганцова; З. Т. Франко про Г. К. Голоскевича; О. Г. Муромцевої про О. Б. Курило; Є. С. Регушевського про

Г. О. Сабалдира; М. А. Жовтобрюха про О. Н. Синявського; Т. Б. Лукінової про Б. Д. Ткаченка; З. Т. Франко та М. П. Зяблюка про К. Й. Студинського; Т. І. Панько про П. П. Кострубу; П. О. Селігея про Г. Г. Холодного та інші матеріали, присвячені представникам старшої генерації вітчизняних мовознавців [2, с.52]. І хоча більшість персональних статей досить невелика за обсягом, проте саме ЕУМ містить таку кількість текстів про особистостей, які не згадуються у інших енциклопедичних виданнях. Найбільшою з персональних статей, вміщених у ЕУМ є стаття, присвячена Т.Г. Шевченко (автор – В.М. Русанівський), що добре відображає його роль і місце у становленні української мови, її розвитку і піднесенні до рівня етнооб'єднуючого чинника [2, с.53].

Найбільшими ж за обсягом є статті, присвячені окремим розділам мовознавства та дослідження української мови, певним її особливостям. До таких варто віднести статті «Україністика» В.М. Русанівського; «Суржик» О.О.Тараненка; «Антоніми» О.О. Тараненка; «Граматики» І.Р. Вихованця [2, с.50]; статті присвячені говорам української мови (Бойківський, Волинський та інші) та ряд інших, котрі стосуються цілої низки особливостей української мови. Для зручності користування статтями в них введено не лише наскрізні посилання, а й транскрипцію (в разі потреби), дефініцію одиниць реєстру, наявність окремого списку скорочень та інші притаманні енциклопедіям методики. Окрім загальнотеоретичних статей, енциклопедія містить і більш практичні гасла, в яких висвітлюються конкретні моменти української граматики, пунктуації тощо. Не можна оминати увагою також статті, що висвітлюють ті проблеми української мови і України в цілому, котрі виникли в результаті політичних подій ХХ ст., і котрі, певною мірою відображають сучасний стан мови в країні. До них можна віднести статті «Двомовність» В. М. Брицина, «Державна мова», В.В. Німчука, «Мовна політика» В.М. Брицина, «Лінгвоцид» Б.М. Ажнюка [1, с.827 – 829] та інші.

Досить значна кількість статей Енциклопедії «Українська мова» присвячено і питанням розвитку та еволюції української мови та українського письма. В ній висвітлені не лише етапи її становлення (статті «Староукраїнська літературна мова» В. М. Русанівського, «Нова українська літературна мова» Л. Т. Масенко), різні форми її існування (статті «Усна мова», «Писемна мова», обидві – Д. Х. Баранника), територіальні особливості (статті «Західноруська писемна мова» В. М. Русанівського, «Західноукраїнська мовно-літературна практика» О. Г. Муромцевої) та стилеві різновиди

(«Стильові різновиди староукраїнської мови» В. А. Передриєнка) [2, с.51], а й основні пам'ятки староукраїнської мови, першодруки, типи писемних стилів: устав, півустав, скоропис з наведенням прикладів та ілюстрацій, зокрема пам'яток давньоруського часуб «Руської правди», «Ізборніка Святослава», «Слова о полку Ігоревім» та ін.; зразки українських літописів: Київського, Галицько-Волинського, Радзивілівського, літописів Граб'янки, Самовидця, Величка; Остромирова Євангелія [1, с.803–804], тощо. Описані в ЕУМ також Українські абетки різних часів (з наведенням зразків тексту у ілюстраціях), книги, котрі відіграли найбільшу роль у становленні і розвитку української мови, культури, духовності: «Лексикон словеноруський» Л. Зизанія, Києво-Печерський Патерик, «Енеїда» І. Котляревського, «Кобзар» Т. Шевченка та ін.

Окрему групу статей, вміщених до Енциклопедії «Українська мова» складають статті, присвячені методиці викладання мови та її пропаганди: «Українська мова в школі» М. Я. Плющ, «Методика викладання української мови» та «Письмові роботи з мови» О. М. Біляєва, «Підручники української мови» М. С. Вашуленка, О. М. Біляєва та К. Г. Городенської тощо [1, с.700]. Містяться в ЕУМ і статті про українські видання, котрі відіграли важливу роль у збереженні української мови в найбільш несприятливих для неї історичні періоди, в тому числі в часи радянської русифікації: журнали «Дивослово» («Українська мова і література в школі»), «Записки наукового товариства імені Шевченка», журнал «Рідна мова», котрий видавався у Варшаві в 30-ті роки ХХ ст.; сучасні мовознавчі і методологічні журнали, що видаються провідними ВНЗ країни: «Українська мова», «Урок української», «Культура слова» та інші.

Таким чином, така сукупність різнопланових статей діє на користь Енциклопедії «Українська мова» збільшуючи потенційну кількість її читачів. Неодноразове доопрацювання та перевидання лише засвідчує – названа енциклопедія є необхідною українському суспільству, і по праву займає гідне місце в сукупності українських енциклопедичних видань всіх часів, навіть не зважаючи на свій незначний (як для енциклопедій) об'єм. Розуміючи це, авторський колектив не зупиняється на третьому виданні, а продовжує роботу, прагнучи ще більше розширити ЕУМ, зробити її ще більш інформативною та доступною для читачів. За такими планами можна проігнорувати певні недоліки, характерні для цього важливого в культурному та науково-освітньому плані проекту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Енциклопедія «Українська мова». /Ред. Русанівського В.М. та ін. – К.: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. – С. 700-706.; 665-668; 27-29; 110-112
2. Карпіловська Є., Зяблюк М. Енциклопедія «Українська мова»: структура та принципи викладання / Енциклопедичний вісник України. – №1. – 2009р. – С. 48

Кропивко О.М.

к.і.н., доцент

Національний університет біоресурсів
і природокористування України

Атанасов М.Н.

студент

Національний університет біоресурсів
і природокористування України

ПОШУК МОДЕЛІ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В ПЕРІОД «ДРУГОЇ УНР» (ДИРЕКТОРІЇ)

Анотація: В статті розглядаються аспекти державного будівництва УНР доби Директорії, виокремлено основні проблеми у пошуку моделей розбудови держави та труднощі їх реалізації; аналізується упорядкування законодавства Директорії УНР в 1919-1920 рр.

Ключові слова: УНР, Директорія, модель українського державотворення, законодавство.

Abstract. In this paper we describe the discusses aspects of statehood UNR (Directory), main problems outlined in search of models of nation-building and the difficulties of their implementation; analyzed organize legislation Directory of UNR in 1919-1920.

Keywords: UNR, Directory, models of nation-building, legislation.

Період Директорії був найбільш тривалим і можливо, найскладнішим в історії української національної державності 1917–1920 років. Цей час збігається з вирішальними подіями на території колишньої Російської імперії, створенням Версальської міжнародно-правової системи, а отже, з процесами мирного врегулювання в Європі, які безпосередньо або ж опосередковано стосувалися України, ускладнювали перебіг військово-політичної ситуації в Україні, а також процес державного будівництва. Саме він багатьма науковцями трактується як неоднозначний, часто суперечливий, такий, що супроводжувався низкою об'єктивних та суб'єктивних труднощів. Вади і помилки, допущені в період державотворення УНР доби Директорії, мають бути враховані на сучасному етапі, слугувати пересторогою для сьогоденішнього і прийдешніх поколінь громадян, зокрема, політиків нашої держави у процесі державного будівництва.

Аспекти історії державотворення в Україні в добу Директорії становлять значну ланку досліджень у вітчизняній історичній науці. Державотворчі процеси 1917-1920 рр. досліджуються у наукових працях з історії держави і права України, в т.ч. аналізуються аспекти пошуків під час існування «Другої УНР» власної державотворчої моделі розвитку (зокрема, Мироненка О., Копиленка О., Копиленка М., Реєнта О., Румянцевой В., Яневського Д., Мазепи І. та ін.). У наукових дослідженнях вітчизняних істориків також аналізуються процеси українського державотворення доби Директорії з т.з. розвитку законодавства (Верстюк В.Ф., Подковенко Т.О., Яблонський В.М.)[1].

Проголошений в Україні 1918 р. Гетьманат не став довготривалою формою українського державного життя. Наростання соціальної напруги в процесі гетьманського державного будівництва призвело до формування (травень 1918 р.) організованої опозиції – Українського національно-державного союзу (від серпня 1918 р. – Український Національний Союз). Це був представницький орган найвпливовіших політичних об'єднань України (українських соціал-демократів (УСДРП), українських соціалістів-революціонерів (УПСР), українських соціалістів-самостійників (УПСС), українських соціалістів-федералістів (УПСФ), Селянської спілки, низки профспілкових організацій та січових стрільців), які під час виборів до Українських Установчих зборів у 1917 р. спільно здобули до 80% підтримки виборців. [2, с. 146-147]

В умовах поглиблення кризи гетьманського уряду, яка неминуче вела до чергової окупації України іноземними військами, Український Національний Союз у грудні 1918 р. взяв на себе відповідальність за розбудову української держави. Для здійснення урядових функцій Український Національний Союз обрав за аналогією з Великою французькою революцією колегіальний управлінський орган – Директорію (від лат. «directorium» – управління, керівництво) у складі п'яти осіб на чолі з В.Винниченком. Передбачалося, що Директорія виступить на чолі антигетьманського повстання, а після його перемоги управлятиме Україною до скликання Установчих зборів.

У результаті приходу до влади Директорії було відновлено попередню назву держави (УНР) і форму державного устрою (республіканську). Хоча, як слушно зауважують науковці, сам факт відновлення УНР не був офіційно проголошений Директорією, а читався з її повної назви – «Директорія Української Народної Республіки». На відміну від Центральної Ради і Гетьманату, які спиралися на певні програми, Директорія керувалася здебільшого загальними гаслами. [3, с. 110-113]

Період перебування Директорії при владі був часом її злетів і падінь, причому найвищого тріумфу і популярності вона досягла у перші тижні після приходу до влади. На початку грудня 1918 р. армія УНР контролювала майже всю територію України, було чимало зроблено з розбудови основних засад державного ладу й суспільно-економічної політики. Лише наприкінці 1918 – у першій половині січня 1919 р. нова влада видала 16 законів: про місцеве врядування, Генеральний суд, землю, скасування гетьманських законів, державну українську мову, призов молоді до війська, матеріальну допомогу вчителям, автокефалію української православної церкви тощо [4, с. 221]. Проте вже через півтора місяця, коли армія УНР змушена була під ударами збройних формувань радянської (більшовицької) Росії залишити українську столицю, виявилися певні ознаки кризи самої Директорії. Фактично з цього моменту [5, с. 340-343], для неї розпочинається період політичної нестабільності, жорсткої боротьби за владу, безуспішних пошуків надійної зовнішньої та внутрішньої підтримки, нескінченних переїздів (Вінниця – Проскурів – Рівне – Станіслав – Кам'янець-Подільський), періодичних реорганізацій уряду (урядовий кабінет змінював свій склад шість разів) та кардинальних змін офіційної політичної лінії.

Власне сам процес вироблення офіційної політичної лінії також був серйозною проблемою в діяльності Директорії. Причиною цього стали різні політичні вектори її керівництва, яке не мало єдиної позиції щодо перспектив державного будівництва.

Голова Директорії УНР В. Винниченко, який захоплювався революційним романтизмом і покладався переважно «на стихійну демократію мас», наполягав на розбудові держави за радянським зразком і союзи з більшовицькою Росією проти держав Антанти [3, с. 117-118]. Другий очільник – головний отаман С. Петлюра, – навпаки, виступав за «європейську модель» (утвердження принципу розподілу влад через розвиток парламентаризму, а в українському контексті – через скликання Установчих Зборів) і спільну з Антантою боротьбу проти радянської Росії. [3, с. 118] Водночас він не заперечував проти встановлення на місцях влади інших отаманів, які спиралися на «партизанщину» без спільного та обов'язкового для всіх плану дій. [3, с. 151]

Можна виділити два хронологічні етапи пошуків стратегії державотворення та основних тенденцій розвитку національної української державності, впродовж майже дворічного існування «другої» УНР. Перший – листопад 1918 – серпень 1919 рр. – вироблення компромісного принципу державотворення, сформульованого як трудовий принцип. Лідери Директорії УНР в цей період коливалися між соціалістичними і загальнодемократичними гаслами, але в межах соціалістичної орієнтації на трудовий народ та радянські форми влади. У результаті компромісу було обрано третій шлях: на місцях передбачалося створити Ради, а в центрі – скликати Конгрес трудового народу. Найвиразніше така позиція була відображена у першому програмному документі Директорії, що мав програмний характер, – її Декларації (26 грудня 1918 р.).

На другому етапі розвитку національної української державності та пошуку стратегії державотворення – серпень 1919 – листопад 1920 рр. – спостерігаються певні сталі тенденції розвитку української державності, які, хоч і не мали чітко окреслених форм, вже не змінювалися до останніх днів УНР. [3, с. 144-145]

Серпневою Декларацією Директорії було проголошено, що подальший суспільно-політичний розвиток України мав здійснюватися на основі демократичних принципів державотворення. Іншими словами, було взято курс на реалізацію «європейської моделі» побудови держави, яка ґрунтувалася на залученні до процесу державного будівництва усіх верств суспільства. Загалом протягом свого існування Директорія поступово еволюціонувала до авторитарного правління С. Петлюри і окремих військових отаманів.

Процес розбудови національної державності в добу Директорії УНР відбувався у надзвичайно складних міжнародних та внутрішньополітичних умовах. Зокрема, в період існування «другої» УНР військово-політична ситуація в Україні ускладнювалася частковим захопленням сусідніми державами українських етнічних земель. Зокрема, Буковина була захоплена Румунією (листопад 1918 р.), Західна Волинь і Галичина – Польщею (травень–липень 1919 р.), а Закарпаття окупували румунські й чеські війська (липень 1919 р.). Окрім того, з листопада 1918 до квітня 1919 р. ряд південноукраїнських міст утримували війська Франції, Англії, Греції. На півдні України, на північних і північно-східних кордонах УНР з'явилися війська радянської Росії, які, не визнаючи Україну суверенною державою, після анулювання Брестської угоди, захопили впродовж січня–квітня 1919 р. більшу частину території УНР. Влітку 1919 р. активний наступ Добровольчої армії генерала А. Денікіна призвів до заміни радянського режиму окупаційною «білою» владою. За Директорією залишилися окремі райони Волині й Поділля. З листопада 1919 р. російські радянські (більшовицькі) війська при підтримці «червоних» партизан і

селянської армії Н.Махна витіснили денікінців з більшої частини України. У травні 1920 р. польська армія спільно з союзними збройними силами УНР перейшла в наступ і увійшла до Києва. Проте за місяць (12 червня) російські більшовицькі війська знову захопили Київ і до серпня 1920 р. повернули собі більшу частину Правобережної України. Тим часом, Крим і вся Таврія перебували під контролем «білого» генерала П.Врангеля [6, с. 345].

З метою упорядкування законодавства в ситуації, коли територія України час від часу переходила з рук однієї влади до іншої, виникла необхідність видання Директорією двох постанов: «Про анулювання на території України чинності всіх законів та декретів так званого Світського Українського, так і Світського Російського Уряду, і про відновлення чинності законів УНР» (17 травня 1920 р.) та «Про анулювання на території України чинності всіх законів та декретів так званого Російського «Правительства Юга России» (Денікінського), і про відновлення чинності законів УНР» (21 травня 1920 р.), які передбачали, що з дня звільнення від ворога території України на ній відновлюється чинність всіх законів та декретів Української Народної Республіки. Подібне спрямування мав також закон «Про відновлення чинності судової влади УНР та надання напрямку справам, що виникли у відповідних органах окупаційної влади» (4 жовтня 1920 р.), який передбачав, що в міру звільнення теренів України від окупаційної влади мають відновлювати чинність органи судової влади УНР, а всі кримінальні вироки, винесені за окупації, вважати недійсними і надсилати їх на перегляд судовим органам УНР.

Загалом зовнішня агресія і війна на декілька фронтів виснажували сили республіки, вносили розкол в самій Директорії. Загроза нового політичного краху змусила С.Петлюру шукати порозуміння з Польщею через перегляд західних кордонів на її користь, а це призвело до розриву з урядом ЗУНР. Наприкінці 1920 р. керівництво УНР остаточно втратило свій контроль над територією України і змушене було емігрувати.

Отже, спроби очільників Директорії шляхом компромісу виробити спільну модель державотворення, поєднуючи принципи демократичного розвитку і соціалізму, призвели до руйнації основ української державності. До цього додалися боротьба за владу політичних лідерів, кожний із яких намагався впровадити своє бачення розвитку УНР, суперечливість у внутрішній політиці, катастрофічно слабнуча армія, міжнародна ізоляція та втрата контролю за розвитком подій.

Література:

1. Подковенко Т.О. Становлення системи законодавства України в 1917-1920 роках (Українська Центральна Рада, Гетьманат П.Скоропадського, Директорія УНР) [Текст] : автореф... канд. юрид. наук:- Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – 21 с.; Яблонський В. М. Директорія УНР: формування засад української державності в 1918- 1920 рр. [Текст] : автореф. дис... канд. іст. наук – Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1998. – 20 с.
2. Українська революція і державність (1917–1920 рр.) / І.Л.Гошуляк (керів. авт. кол.). – К.: Парламентське вид-во, 1998. – 247 с.
3. Копиленко О.Л, Копиленко М.Л. Держава і право України. 1917–1920: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1997. – 208 с.

4. Уряди України XX ст. Науково-документальне видання / С.В.Кульчицький (керів. авт. кол.). – К.: Наук. думка, 2001. – 608 с.
5. Бойко О.Д. Історія України. – К.: Академвидав, 2007. – 688 с.
6. Терлюк І.Я. Національне українське державотворення 1917–1921 рр.: історико-правовий нарис. Навч. посібник. – Львів: Вид-во Тараса Сороки, 2007. – 260 с.

**РЕШЕНИЕ ПРОБЛЕМЫ ТРУДОВЫХ РЕСУРСОВ ДЛЯ
ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОГО ТРАНСПОРТА УКРАИНЫ
В ВОССТАНОВИТЕЛЬНЫЙ ПЕРИОД. 1943-1945**

Освещены основные направления решения кадровой проблемы на железнодорожном транспорте Украины, которая имела место на начальном этапе восстановительных работ в 1943-1945 гг. Раскрыты проблемы мобилизации и обучения трудоспособного населения. Показано, что основным фактором закрепления работников на хозяйственных единицах железных дорог явилось решение проблем социального характера.

Ключевые слова: железнодорожный транспорт, рабочие кадры, мобилизация, социальные проблемы.

Key words: railway transport, personnel, mobilization, social problems.

На начальном этапе возрождения железнодорожной инфраструктуры Украины одной из самых сложных оказалась проблема кадров. Разбросанные войной рабочие, инженерно-технический персонал, служащие находились в действующей армии, партизанских формированиях, в эвакуации, в глубоком тылу, на принудительных работах в Германии. Многие из них погибли или стали инвалидами. Комплектование предприятий железной дороги рабочими кадрами происходило в основном за счет железнодорожников, которые оставались под оккупантами, мобилизации местных жителей, отзыва железнодорожников из других промышленных предприятий и колхозов, реэвакуированных, отправленных с железных дорог глубокого тыла по приказам НКПС. Попытки пополнять рабочий класс из среды сельских районов обычно не давали желаемых результатов, поскольку местные организации крайне неохотно отпускали свою рабочую силу в город [1, 2-3; 2, 1-68].

В соответствии с постановлением ГКО № 4633 от 22 ноября 1943 г., СНК УССР и ЦК КП(б)У обязали областное руководство освобожденных районов мобилизовать людей на постоянную работу в строительно-восстановительные организации НКПС. Однако не всегда местное руководство за нехватки материальных ресурсов делало все от него зависящее и не всегда, как тогда говорили, проявляло должную настойчивость в этом деле [3, 132; 4, 23].

Зачастую на маршрутах транспортирования к объектам мобилизованные разбегались [5, 6]. Имели место случаи отзывать работников вопреки постановлению. Пользуясь такой ситуацией, мобилизованные на транспорт крестьяне возвращались в колхозы. Неудовлетворительное положение с рабочей силой ставило под угрозу выполнение строительно-восстановительных работ на разрушенных объектах железнодорожной инфраструктуры, а также графики перевозок в интересах фронта [3, 75-76].

Те, кто оставался на оккупированной врагом территории, тщательно проверялись на предмет лояльности и сотрудничества с немецкими властями. Особенно

это касалось профессиональных железнодорожников, которые подлежали тщательному учету. Факт пребывания под оккупантами почти автоматически ставил под сомнение политическую лояльность таких граждан. Более того, лояльность к советской власти в те времена весила значительно больше, чем профессиональный уровень [4, 18-19, 56-57]. Аттестационные мероприятия вносили свои коррективы в общую численность работников, задействованных на производстве [4, 10-17, 29]. Обычно в документах даже приводились «характерные примеры предательского поведения отдельных железнодорожников в период оккупации».

Организовать приток рабочей силы путем мобилизации трудоспособного населения было мало. Если для разборки завалов и благоустройство территории промышленных объектов и транспортной инфраструктуры достаточно было неквалифицированной рабочей силы, то по мере продвижения фронта на запад реализация восстановительной стратегии советского руководства, приобретая все большие обороты, для строительных и монтажных работ, наладки промышленного и транспортного производства требовала все больше трудовых ресурсов, к тому же профессиональных работников широкого спектра технических профессий: строителей, слесарей, монтажников, кузнецов, токарей, электромонтеров и других. Кроме того, полноценное возобновление работы железных дорог для налаживания такого важного в условиях войны перевозочного процесса также требовало специалистов сугубо железнодорожного профиля: паровозных машинистов, диспетчеров, начальников станций, поездных вагонных мастеров, дежурных по станции, осмотрщиков вагонов и других [2, 1-68; 6, 17-26зв, 114]. Сложной также оставалась ситуация и с комплектованием железных дорог инженерно-техническими работниками [4, 29-30].

Пополнять дефицитный контингент предполагалось путем организации подготовки кадров как через сеть учебных учреждений (система ФЗО, ВУЗЫ, техникумы) [7; 8; 9], так и непосредственно на линиях при хозяйственных единицах (структурных подразделениях). Подготовкой кадров на железных дорогах занимались отделы школ, каждый из которых был структурной частью управления определенной железной дороги [10, 7-21]. Да и руководство предприятий и структурных единиц, понимая всю важность подготовки кадров в деле возрождения отрасли и налаживания перевозочного процесса, особенно во время наступательных операций 1943 г., нередко самостоятельно на местах, не ожидая помощи центральных органов власти, занимались обучением подчиненных рабочих [2, 1-68]. Опытные рабочие шефствовали над теми, кто только пришел на производство и железнодорожный транспорт, передавая повседневно свой опыт и знания.

Обучение осуществлялось в сложных условиях дефицита учебных пособий, письменных принадлежностей. Плановой поставки от Центрального управления учебными заведениями (ЦУУЗ) на то время еще не было. Областной отдел народного образования в выдаче тетрадей, бумаги и т. д. отказывал, что, конечно же, отражалось на качестве подготовки. Количество имеющихся учебников не удовлетворяло потребности. Преимущественно это были книги, собранные из разгромленных библиотек. Часть книг получили из Трансжелдориздательства или от шефского фонда ЦУУЗа.

На железных дорогах действовали кружки техминимуму, где особое внимание уделялось изучению содержания приказов НКПС, должностных инструкций, особенностям работы во фронтовых условиях, Правил технической эксплуатации железных дорог (ПТЭ), инструкций по сигнализации и движению поездов.

В отличие от кружков техминимуму стахановские школы занимались изучением передовых методов работы, в частности, таких, как вождение тяжеловесных поездов и поездов без набора, уход за стрелками в зимних условиях, отправление поездов с нулевой уткой воздуха благодаря восстановлению деталей, казанцевский метод, обслуживание пассажиров по методу Аладина [2, 1-68].

В ряде хозяйственных единиц инженерно-техническим персоналом проводились лекции и консультации. Основными темами были борьба с заклиниванием колесных пар, восстановление взорванных стрелочных переводов, изготовление крестовин кузнечным способом в кузницах окраин, скоростное восстановление паровозных устройств, водоснабжения, мостов, колеи и т. д. С ноября 1943 г. начали проводить радиолекции, которые рассылали кинолектории ЦУУЗа. Проводилась работа по овладению второй профессией, повышению квалификации. В стахановских школах, кружках техминимуму и повышения квалификации, обучение происходило без затраты государственных средств, благодаря чему удавалось сэкономить значительные средства. При некоторых депо работали технические кабинеты и технические библиотеки, для большего распространения и внедрения стахановских методов труда выпускались брошюры.

Нехватка рабочих рук ощущалась все время, объемы мобилизаций постоянно увеличивались. Удлиненные маршруты движения поездов, восстановление разрушенного хозяйства второй очереди ставили железные дороги в исключительно тяжелое положение с выполнением заданных размеров движения поездов и с пополнением ушедших рабочих [6, 55-67; 10, 43]. Вопреки Указу Президиума Верховного Совета СССР от 15 апреля 1943 г. о введении на железнодорожном транспорте военного положения и Устава о дисциплине работников этой отрасли, бывали случаи ее нарушения [4, 42].

Кадровое обеспечение железнодорожного транспорта республики в большей степени зависело от решения социальных вопросов. Жилищно-бытовое обустройство железнодорожников, организация их питания стали теми факторами, которые определяли закрепление квалифицированной рабочей силы на производстве, уменьшали, если не минимизировали, текучесть кадров. Там, где руководство железных дорог и восстановительных организаций ответственно ставилась к решению этих проблем даже в условиях войны и сплошного дефицита, удалось сдвинуть дело с места и достичь заметных результатов [6, 48зв-49; 11, 51-53, 69-72].

Далеко не везде должным образом решались вопросы оплаты труда, обеспечения работников продуктами питания, предметами первой необходимости, одеждой и обувью. Нередко зарплата выдавалась в первую очередь командному составу, новоприбывшие рабочие по 2 и более месяцев не получали жалованья. Питание для одиночек было организовано также крайне неудовлетворительно [4, 42].

Несмотря на неоднократные обращения в НКПС, Управление рабочего снабжения (СРП) Центрального управления восстановительного строительства (ЦУВБ), фонды на хлеб и другие продукты питания нередко не получались, в связи с чем питание рабочих постоянно находилось под угрозой срыва.

Подытоживая изложенное, следует констатировать, что масштабы разрушений на железнодорожном транспорте республики требовали комплексных мер, направленных на его восстановление. Одним из главных направлений восстанови-

тельных работ стало преодоление кадрового дефицита во всех звеньях функционирования железнодорожной инфраструктуры. Для пополнения рядов рабочих и комплектования ученических контингентов железнодорожных и ремесленных училищ, школ ФЗО правительству приходилось прибегать к принудительной мобилизации (оргнаборам). Однако эти меры полностью не решали кадровую проблему, поскольку планы оргнаборов, как правило, не выполнялись, а часть принудительно привлеченных на производство и учебные заведения, самовольно их оставляли. То же касается практики отзыва бывших работников с одних предприятий на другие. Еще одним средством пополнения квалифицированной прослойки рабочих стала их подготовка в различных формах без отрыва от производства.

Основным фактором, способствовавшим закреплению работников на хозяйственных единицах железных дорог, стало решение проблем социального содержания. Там, где руководители действительно заботились об обеспечении своих работников жильем, продуктами питания, промышленными товарами, коммунально-бытовыми удобствами, рабочие, ИТР и служащие сосредоточивались на выполнении производственных задач. В противном случае они прибегали к дезертирствам, нарушениям трудовой дисциплины и даже к девиантному поведению, демонстрируя тем самым, нежелание трудиться, социальную индифферентность, что приобретало характер внутреннего протестного толка.

Источники

1. Центральный государственный архив общественных объединений Украины (далее – ЦГАОО Украины). – Ф. 1, оп. 77, д. 38.
2. Там же, д. 24.
3. Там же, д. 56.
4. Там же, д. 42.
5. Там же, д. 10.
6. Там же, д. 36.
7. Шелейко, Т.В. Підготовка робітничих кадрів у системі державних трудових резервів на завершальному етапі війни. 1944-1945 / Т.В. Шелейко // Військовий історичний меридіан. Електронний науковий журнал. – Вип. 2 (4) / Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років», Ін-т історії України НАН України. – К., 2014. – С. 88-101.
8. Шелейко, Т.В. Діяльність Київської технічної школи у перші повоєнні роки / Т.В. Шелейко // Матеріали Четвертої всеукраїнська науково-практичної конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук» (м. Дніпропетровськ, 15 липня 2014 р.): у 2-х частинах. – Д.: ТОВ «Інновація», 2014. – Ч. 1. – С. 185-188.
9. Шелейко, Т.В. Організація підготовки кваліфікованої робочої сили на початковому етапі відродження економіки і транспорту України. 1944-1945 / Т.В. Шелейко // Боротьба за Україну в 1943-1944 роках: влада, збройні сили, суспільство. Збірник наукових праць. – К., 2014. – С. 543-552.
10. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 77, д. 27.
11. Там само, д. 37.

ПОД- СЕКЦИЯ 5. История зарубежных стран.

Жоллыбекова Индира Бахытовна

Ассистент преподаватель
Каракалпакского Государственного Университета
имени Бердаха

Базарбаев Арман Муратбаевич

Студент
Каракалпакского Государственного Университета
имени Бердаха

МЕЖДУНАРОДНЫЕ АКТЫ РЕСПУБЛИКИ КАРАКАЛПАКСТАН ПО ВОПРОСАМ ОХРАНЫ ЗДОРОВЬЯ ЛЮДЕЙ

В первые годы после обретения независимости Узбекистан стал одним из инициаторов создания Международного фонда спасения Арала и двух региональных структур — Межгосударственной комиссии устойчивого развития и Межгосударственной координационной водохозяйственной комиссии. Главами пяти центральноазиатских государств в 1993 году было подписано Соглашение о совместных действиях по решению проблемы Арала, экологическому оздоровлению и обеспечению социально-экономического развития Аральского региона, а в 1995 году Нукусская декларация, подтвердившая намерения стран Центральной Азии расширять сотрудничество в этой сфере. Реализуется совместная Программа бассейна Аральского моря.

Выступая на Генеральной Ассамблее ООН в сентябре 2000 года, Президент Республики Узбекистан И.А.Каримов подчеркнул, что «Аральский кризис вышел за рамки центральноазиатского региона, он приобрел общепланетарное значение, чье пагубное влияние сказывается на изменении климата, биологическом балансе, на здоровье населения и генофонде будущих поколений людей» [1, с.104].

В 1995 году Узбекистан стал членом Европейского Регионального Бюро (ЕРБ) Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ).

ВОЗ, ЮНИСЕФ, ПРООН — специализированные агентства ООН в области здравоохранения, сотрудничество с которыми дает возможность обогатиться новыми знаниями, обмениваться опытом, быть во всеоружии при охране жизни и здоровья людей.

В 1996 году Каракалпакстан, в частности Муйнакский район, посетила миссия ВОЗ во главе с директором Регионального Бюро господином Джо Асваллом. Тогда и возникла идея осуществления проекта, направленного на укрепление первичного звена медицинской помощи в Муйнакском районе, непосредственно прилегающем к бывшей акватории высыхающего Аральского моря.

В июне 1997 году в Каракалпакстане началась работа по проекту ВОЗ, направленному на улучшение качества первичной медико-санитарной помощи жителям Муйнакского района.

Развитие и укрепление первичной медико-санитарной помощи является одним из приоритетных направлений в здравоохранении. Наряду с этим можно назвать развитие и формирование общей врачебной практики, семейной практики,

которые в большинстве развитых стран мира являются основой первичного звена здравоохранения[2, с.3.].

Врачи спасают человеческие жизни и при этом должен царствовать лишь один закон— врачебная этика никакие политические интриги и амбиции не должны указывать, как и для кого должен работать врач, этот принцип неоднократно подтверждали «Врачи без границ», которые выступают вообще против преступлений против человечества и нарушений прав человека,

Эта частная международная гуманитарная организация и в мире страны, в которой бы не знали о работе «Врачей без границ». Опыт человечества, к сожалению, полностью оправдывает их существование в современности. Никарагуа, Вьетнам, Афганистан, Эфиопия, Сомали, Ангола, Косово их жителям помогли «Врачи без границ», всего же сотрудники этой организации работают в более чем восьмидесяти странах мира. На основе работы «Врачей без границ» лежит беспристрастность, своеобразный нейтралитет.

С 1997 г. работают «Врачи без границ» в Приаралье ими осуществляется специальная программа в Кунграде и Муйнаке. Наши врачи обучаются ими методу лечения туберкулеза по стратегии ДОТС, зарекомендовавшей себя как эффективное средство в борьбе с этой страшной болезнью во многих странах мира[3, с.4.].

К проблемам здравоохранения Аральского региона «Врачи без границ» стараются привлекать внимание всего мирового сообщества: в публикациях, на многочисленных конференциях они постоянно рассказывают о жизни людей в Приаралье, говорят о поддержке тех, кто волею судеб стал жителем зоны экологического бедствия. И когда сюда дошла весть о том, что Нобелевскую премию мира за 1999 год решено присудить международной организации «Врачи без границ».

Конституция и законы Республики Узбекистан, как и международные акты в области прав человека, закрепляют равенство прав мужчин и женщин. В Республике Узбекистан законодательно закреплено равенство прав мужчин и женщин и недопустимость дискриминации по половому признаку. Необходимо констатировать, что в результате социально-экономического реформирования в Узбекистане в настоящее время сложился и действует механизм оптимального жизнеобеспечения и развития женской части населения.

Таким образом, несмотря на допущенные недостатки и несмотря на экологические трудности в городе Нукус и в районах Республики Каракалпакстан стал поворотной вехой в истории обновления Каракалпакстана. Республика развивается динамично, а многонациональный народ Каракалпакстана уверенно смотрит в будущее.

Список литературы:

1. Каримов И.А. За процветание Родины каждый из нас в ответе. – Ташкент: Узбекистан, 2001.
2. Барканова Г. Здоровье для всех. // Вести Каракалпакстана, 1998. -17 мая. – №50.
3. Решим проблему сообща // Вести Каракалпакстана, 1999. – 27 июля. – №60.

ПРОГРАМНІ АКТОВІ ДОКУМЕНТИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ
ЩОДО БАПТИСТСЬКИХ ГРОМАД
НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ ГАЛИЧИНИ
В РОКИ І СВІТОВОЇ ВІЙНИ.

Аннотація. У статті проаналізовано державно-церковні відносини баптистів Галичини з Російською імперською владою в роки Першої світової війни.

Ключові слова: баптисти, Російська імперія, законодавство, православне духовенство.

Abstract. In the article the state-church relationships of baptists of Galychina are analysed with Russian imperial power in the years of First world war.

Keywords: baptists, Russian empire, legislation, orthodox clergy.

З відзначенням 100-річчя від початку I Світової війни в сучасній історіографії спостерігаємо зростання уваги по вивченні та переосмисленні історії та ролі церкви та баптистського руху – як феномену в духовному житті та міжконфесійних відносинах Західної України (Галичини), що має місце в роки Першої світової війни. Важливою частиною таких досліджень є становище та діяльність баптистських громад в роки окупації Російської імперії. Умови їх розвитку не могли не залежати від влади, тому важливим завданням є дослідження історії пізнього протестантизму та його відносин з державою.

Українська історіографія XX ст. дане питання досліджувала лише в контексті релігієзнавства та загальних праць з історії релігії. Дана стаття присвячена регіональному аспекту зазначеної проблеми, а саме розглядові правового становища баптистів в Галичині протягом 1914-1917рр. Ставлення влади до поширення баптистського руху в різні періоди можна прослідкувати за змінами до основних законів, тимчасовими правилами для певних релігійних груп, правилами для протестантів Російської імперії, законами про встановлення нагляду за діяльністю сект, рішеннями Сенату в справах поширення різних релігійних рухів та сект, звітами окупаційними органами, циркулярами про шкідливість сектантства та перепискою місцевої влади з вищими урядниками з питань ставлення баптистів до війни та поширення ними соціалістичних та утопічних ідей, скаргами духовенства в різні владні інстанції, повідомленнями в місцевій, загальноімперській та церковній пресі.

Першим законом, що безпосередньо стосувався протестантів євангельсько-реформаційного напрямку, розробленого міністерством внутрішніх справ проект правил для баптистів всієї Російської імперії, в чотирнадцяти пунктах: 1) Баптистам дозволялося проповідувати своє вчення і виконувати обряди за своїми звичаями, проте вони повинні підкорятися по відношенню до своїх громадських обов'язків державній та місцевій владі. 2) Баптистам дозволялося збиратися для проведення своїх богослужінь у місцях, які вони виберуть. Але це обов'язково повинно бути затверджено міс-

цевою владою. Зі збільшенням їх чисельності можуть на їх кошти відкривати особливі приходи та училища. 3) Для звершення богослужіння вони вибирають наставників. 4) Духовні наставники та старшини затверджуються в цьому званні місцевим губернським відомством і до цього затвердження не мали права здійснювати свої обряди і виголошувати проповіді. 5) Не мали права бути вибраними на це служіння особи, які є під слідством, ведуть аморальний спосіб життя, не вміють читати та писати. 6) Іноземці, що вибрані громадою на це служіння, зобов'язані перед вступом на цю посаду, прийняти російське підданство. 7) Духовні наставники баптистів повинні вести метричні книги. 8) Повинні надавати виписки з метричних книг за вимогою місцевої влади та місцевої поліції. 9) Члени баптистського братства є рівними з іншими віросповіданнями, проте як і інші не мають права відмовлятися від присяги. 10) Коли, хто переходить з лютеранської церкви, то земля, якою він володіє, або тримає на правах оренди, переходить назавжди у власність лютеранської церкви. 11) До досягнення сімнадцятирічного віку особи не мають права переходу в братство баптистів. 12) Ті, хто хоче перейти до громади баптистів, повинні особисто з'явитися в поліційне управління, для заяви про свій намір. Одразу після цього місцева влада видавала посвідчення про перехід. Цей документ необхідно було віднести до священника чи пастора до чийого приходу належала дана особа, щоб було зроблено відповідний запис в метричних книгах, і було видано духовною особою посвідчення про вибуття. Завірення про згоду мали принести в поліцейське управління. Перехід до баптизму не міг відбутися без такого посвідчення. 13) Якщо, ті хто покинув лютеранську церкву або інше віротерпиме сповідання в Російській імперії, перейшов до баптистів, а потім виявив бажання повернутися до попереднього, то має заявити про це духовну особу церкви, до якої хоче повернутися, і останній повинен повідомити про це рішення в поліційне управління, а також баптистському пасторові, щоб той зробив помітку в своїх метричних книгах. 14) У випадку виїздів баптистів в поліційному відділку повинні були зроблені записи [1, с. 211–224]. Ці закони поширилися на Галичину і діяли з 1914 р. до 1917 р. Але суперечили іншим російським законом, за яким проголошувалося в статті 90 Кримінального кодексу від 1903 р., яка передбачала покарання за публічну проповідь, яка схилила православних до переходу в сектанство. [2, арк. 1–9]. Ще одним важливим законом залишився Височайший маніфест від 26 лютого 1903р. «Про нариси до вдосконалення державного порядку». Там підкреслювалось, що на основі Основних законів Російської імперії, не принижуючи православну церкву та залишаючи за нею першість, держава надає право на вільне сповідання свого варіанта на виконання своїх обрядів інославним та іновірним віросповіданням Російської імперії [4, с. 26].

Уже в 1910 р. Міністерством внутрішніх справ були видані нові правила щодо проведення баптистами (в документі – сектантами) богослужінь, що значно обмежували діяльність останніх. За законом вимагалось від пасторів кожного разу заявляти про проведення своїх зібрань в місцеві правоохоронні [16, арк. 1–9]. Ці всі закони та правила суперечили один одному, діяли на території Галичини 1914–1917рр., але не завжди їх дотримувалася Російська влада і прагнула використати баптистські громади на свою користь.

З початком Першої світової війни віруючі баптисти, як і євангельські християни, брали активну участь у ній. Багато баптистів були хто на фронті зі зброєю в ру-

ках, а хто у медичних та тилових частинах. Інші збирали пожертвування для поранених воїнів, організовували лазарети. Але все це не заважало деяким представникам православної церкви та державної влади звинувачувати віруючих в антидержавних настроях. Результатом цього було масове закриття громад у прифронтовій смузі, якою практично була уся Україна. Це закриття супроводжувалось конфіскацією молитовних будинків та засланням керівників громад.

Навіть участь віруючих у створенні лазаретів для поранених пояснювалась недоброзичливцями бажанням баптистів вести антиправославну агітацію серед поранених, а тому звучала вимога не допускати баптистів і євангельських християн до лазаретів, навіть якщо останні були відкриті саме віруючими[7] .

Баптисти працювали санітарами, військовими будівельниками, в обслузі, деякі брали участь у військових діях. Незважаючи на це, роки війни позначилися новими репресіями: відмова багатьох віруючих від служби в армії або від застосування зброї кваліфікували як державну зраду, хоч це і суперечило царському маніфестові. Під час війни чимало баптистів з України вислали до Сибіру: Було заборонено проводити з'їзди Союзу, призупинено друкування його періодики [5] .

Але російська окупаційна влада, боячись масового поширення баптистського руху не лише в Галичині, але й на території імперії, після повернення з фронтів військових, які прийняли нову віру.

Так, ми можемо побачити, що в Галичині поширення євангелізаційної роботи поряд з іншим сприяло те, що після війни до Галичини повернулися полонені, серед яких було близько 2000 вояків, що на вернулися до Бога в результаті діяльності Євангельського комітету з роботи серед російських полонених у Європі [6] .

Окупаційна влада вважала галицьких євангелістів за етнічних німців, тому трактувала їх, як потенційних шпигунів та диверсантів. Уже наприкінці 1914р. царат розпочав їхнє виселення вглиб Росії. Євангелісти мусили залишити спочатку за три дні, а пізніше впродовж доби- рідні землі. Зокрема, виселені ставали всі чоловіки віком 18-70-ти років, пізніше старці, жінки та діти, які були депортовані в глиб Західного Сибіру. Так закінчилася історія взаємин між протестантами і католиками в Галичині [3, с. 72-73] . Отож, розвиток баптистського руху в роки окупації Російської імперії в Галичині 1914-1917рр. та політика щодо визначення їх статусу пройшла декілька етапів: «відносної свободи», коли було надано деякі громадянські права баптистам та період переходу від лібералізму до реакційної політики, та передвоєнна напруга привели до звинувачення віруючих в антиросійській пропаганді та шпигунстві на користь Німеччини, видання антиіновірних законів та зведення нанівець всіх віросповідних та громадянських прав, що були надані цим протестантам.

Список літератури

1. РДІА. – Ф. 821. – Оп. 5. – Спр. 980
2. ЦДІАК. – Ф. 442. – Оп. 862. – Спр. 98.
3. Монолатій І. Особливості міжетнічних взаємин у західно українському регіоні в Модерну добу. Монографія. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2007. – 280 с
4. Никольская Т. К. Русский протестантизм и государственная власть в 1905 –1991 годах / Т. К. Никольская. – СПб. : Изд-во Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2009. – 356 с

5. Пізній протестантизм (баптизм і євангельське християнство) // [Електронний ресурс]-Рижим доступу <http://ua.textreferat.com/referat-9547-3.html>
6. Правовий стан Євангельсько-Баптистського руху наприкінці XIX – початку XX ст//Рижим доступу [.http://ecbua.info/index.php?option=com_content&view=article&id=286%3Aqq—vi-vii&catid=66&Itemid=131&lang=ru](http://ecbua.info/index.php?option=com_content&view=article&id=286%3Aqq—vi-vii&catid=66&Itemid=131&lang=ru)
7. Санніков С.Решетніков Ю .Огляд історії євангельсько-баптистського руху в Україні/ // [Електронний ресурс]-Рижим доступу http://ecbua.info/index.php?option=com_content&view=article&id=63%3Assios&catid=66&Itemid=131Lang=ru&shwall=

Аллияров Ашраф
Ассистент преподаватель
Каракалпакского Государственного Университета
имени Бердаха

ДУХОВНАЯ КУЛЬТУРА КАРАКАЛПАКСКОГО НАРОДА

Вопросами традиционной культуры узбеков и каракалпаков, который является непосредственным объектом этнографии, занимались довольно много ученых, которые внесли весомый вклад в развитии этой области. В рамках национальной традиционной культуры были подняты и раскрыты вопросы семьи и брака, свадебной и похоронной обрядности, национальных праздников и семейных торжеств, многие вопросы материальной культуры, таких как хозяйства, жилище, пища и т.д. Во всех выше перечисленных вопросах можно обнаружить заметную долю информации по вопросам этикета, не только в духовной культуре, но и материальной. Например, жилищный этикет каракалпаков. Однако нет работы специальному по этнографическому изучению традиционного этикета каракалпаков, и тем более отсутствие данных работ дает уникальную возможность для ученых дальнейшего теоретического и практического исследования.

Этикет и ритуал как явления общества особенно хорошо проанализированы ведущими специалистами этнологии Байбуриным А. и Топорковым А. в книге «У истоков этикета» [1, с.22].

Культура вообще и, каждая культурная традиция в частности, ориентированы на то, что бы снизить удельный вес природного, стихийного, неуправляемого в человеке. Культура стремится вести свои правила и нормы даже в те сферы, которые с трудом поддаются регуляции, в том числе – в область эмоций, для которого существуют два основных механизма регуляции поведения: ритуал и этикет.

И ритуал, и этикет стремятся упорядочить проявление эмоций, но по-разному и с разными целями. Ритуал дает возможность выхода тем эмоциям, которые в повседневной жизни обычно сдерживается этикетом. И до сих пор время праздников как бы отменяются некоторые ограничения, соблюдаемые в повседневной жизни. В этом смысле можно сказать, что ритуал противопоставлен этикету. Не случайно, например, языческие обряды неизменно осуждались исламской и христианской моралью. Сказанное не означает, что проявление эмоции в ритуале никак не регламентировалось. Одна из особенностей ритуала как регулятивного механизма заключалась в том, что он не просто «допускал» неэтикетные или антиэтикетные действия (например, пьянство, сквернословие, воровство), а в определенных случаях предписывал их. Это необходимо было по ряду причин: дать выход накопившимся отрицательным эмоциям (но не в стихийной, а организованной форме); прервать монотонность быта; подтвердить повседневные нормы через их нарочитое отрицание.

Иначе происходит регулирование эмоции в этикете. Вежливое поведение рассматривается как антипод природного, неуправляемого. Показательно, что поведение человека, не придерживающегося социально одобренных правил, постоянно сопоставляется с поведением животного. Этикет с самого начала своего становления

борется с проявлением «звериного» начала в человеке путем сдерживания, корректирования спонтанных всплесков эмоций. Будучи «подправленными» с помощью тех или иных ограничений, они приобретают статус культурных.

Итак, и ритуал и этикет являются средствами борьбы с социальным хаосом, к которому можно привести нерегламентированное проявление эмоций, но при этом ритуал – узаконенный традицией «клапан» для выхода сдерживаемых чувств, а этикет механизм их сдерживания в повседневной жизни [1, с.26].

Этикет не только поддерживает традиционный быт общества и моральную устойчивость взаимоотношений людей, но и имеет практическую функцию. Например, по сообщению одной женщины пожилого возраста, жителя города Нукус, ношение платка (орамал) на голове невестки не только является свидетельством замужества и скромности, но и соблюдение правил гигиены на кухне[2].

К общественному этикету относится наиболее общие сложившиеся нормы для всех, которые в свою очередь имеет тенденцию меняться. А семейный этикет помимо общих правил внутри одного общества, имеет индивидуальные нормы этикета, свойственных каждой отдельно взятой семье. Во всех этнографических трудах можно увидеть то, что у всех восточных народов определяющими факторами поведения являются пол, возраст и социальное положение человека. Исходя из этих факторов, следовательно, применяется нормы этикетных правил.

Другими словами, культура поведения и речи показывает моральный и нравственный облик, духовное богатство нации.

Список литературы:

1. А. Байбурын, А. Топорков У истоков этикета. Этнографические очерки. Ленинград 1990.
2. Полевая Запись №32 от 21.03.2010. По сообщению информатора Утебаевой А. жительница г. Нукус.

Муляр В. І.

доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри гуманітарних і соціальних наук
Житомирського державного технологічного університету

Г. Д. МОРГЕНТАУ ЯК ТЕОРЕТИК МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИКИ

В галузь дослідження зовнішньої політики помітний слід в політичній науці залишив американський вчений Ганс Джоахім Моргентау (1904–1980 рр.) Можна стверджувати, що без цього оригінального і дуже послідовного у своїх поглядах вченого важко уявити той напрямок американської політичної думки другої половини минулого століття, який сьогодні частіше всього називають міжнародною політологією або соціологією міжнародних відносин. Разом з тим, Г.Моргентау відноситься до тих політичних мислителів, творчість яких за життя мала різні оцінки: від захоплення до відкритого відчуження. Однак по достоїнству внесок Моргентау в розуміння міжнародних справ починає оцінюватися лише в останні десятиріччя, коли реалії соціальної конфронтації, загрози виживання людства змушують задуматися про необхідність радикального оновлення застарілих підходів до вивчення світової політики. Про цього оригінального мислителя згадали тоді, коли стало ясно: необхідні ідеї, які не вписуються в офіційний теоретичний напрямок. Серед найбільш відомих праць Г.Моргентау можна виділити такі, як “На захист національного інтересу” (1952 р.), “Дилеми політики” (1958 р.), “Політика серед націй” (1972 р.) і особливо трьохтомне видання “Політика в ХХ столітті” (1962 р.), а такою збірник статей “Істина і влада. Нариси десятиріччя. 1960-1970” (1970 р.)

Ще більшої актуальності наукові роботи Г.Моргентау набули в останній рік у контексті новітньої української революції і зовнішньої політики Росії у зв'язку з нею. Стало ясно, що усталені за останні два десятиліття уявлення в царині міжнародних відносин в цілому і зокрема безпекових питань та функціонування відповідних міжнародних інституцій пов'язаних з так званою міжнародною розрядкою, розвалом СРСР і уявним відновленням міжнародної співпраці сходу і заходу, виявились багато в чому неточними, а б сказав, наївними, такими, що великою мірою втратили методологічні основи.

В основу своїх політичних поглядів в галузі міжнародних відносин Г.Моргентау поклав ідею про те, що теорія політики, внутрішньої чи зовнішньої, потребує центрального поняття. Таким є поняття інтересу, оскільки сама політика сфокусована на вивченні влади. Теорія ж світової політики повинна будуватися навкруг поняття “національний інтерес”.

На думку американського політолога, поняття національного інтересу вмщує в собі два елементи, один з яких є логічно необхідним і в цьому смислі постійним, а інший – варіабельний і визначається обставинами. Відносно постійного елемента, то його можна назвати, як стверджував Г.Моргентау, серцевиною національного інтересу. Він складається з трьох факторів: природи інтересу, який має бути захищеним; політичного оточення, в якому діє інтерес; раціональної необхідності,

що обмежує вибір цілей та засобів для всіх персонажів, які діють на міжнародній арені. Будь-яка зовнішня політика повинна ґрунтуватися, на думку Г.Моргентау, на фізичній, політичній та культурній реальності, яку називають нацією. У світі, що поділений конкуренцією і боротьбою за впливи між суверенними націями, зовнішня політика будь-якої нації має забезпечити задоволення першочергової потреби цієї нації – вижити. Тим самим всі нації у відповідності до відведених їм можливостей, прагнуть одного: захисту своєї фізичної, політичної і культурної ідентичності перед загрозою вторгнення ззовні.

Г.Моргентау вважав, що природа загрози, якій підданий національний інтерес, залишається незмінною на протязі тривалих періодів історії. Разом з тим, в конкретних умовах зміст цієї загрози може змінюватись у відповідності до обставин, які оточують міжнародне становище нації. Це означає, що національний інтерес виживання народу у кожний конкретний період історії цього народу може мати свій зміст.

Аналізуючи зовнішню політику США другої половини ХХ століття, Г.Моргентау піддав її гострій критиці. Він вважав, що така політика будується на досягненні національного інтересу неправильною методологією. В основі цієї методології лежить ідея силового впливу на інші держави, в той час як є інші, більш ефективні шляхи. Г.Моргентау виділив сім принципів американської зовнішньої політики. Незважаючи на те, що вони конкретно стосуються США, зміст цих принципів може бути поширений на зовнішню політику будь-якої сучасної держави. Їх суть можна сформулювати так:

- будь-яка країна у міжнародній політиці має виходити з власного національного інтересу;
- в сучасних умовах неймовірно зростає роль переговорної (конвенціональної) та ідеологічної складової міжнародної політики;
- сильна дипломатія і потужні переговори між державами сьогодні виступають в ролі протизваги абсурду ядерної війни;
- ідеологічне очищення переговорної сфери зовнішньої політики є передумовою її мирного характеру та успіху. Зовнішня політика, яка мала на меті добитися триумфу однієї-єдиної ідеологічної доктрини, завжди провувала і зумовлювала особливо фанатичні та криваві війни, що проходились до тих пір, коли не були знищені фізично прихильники протистоїчої ідеології;
- найкращий спосіб суттєвого впливу на міжнародні справи – сконцентрувати всі зусилля нації на те, щоб навести порядок в своїй країні і, таким чином, показати зразок наслідування для інших націй;
- існують не тільки національні інтереси країн світу, існує і загальний інтерес всіх країн. Звідси випливає, що всі країни світу мають уникати прямої військової конфронтації;
- необхідно значно посилити роль ООН у вирішенні міжнародних справ.

Перераховуючи в наш час ці принципи зовнішньої політики Г.Моргентау, можна стверджувати, що далеко у всьому американський мислитель виявився точним. Події навколо України і політична позиція Росії в останній рік, а також низка інших (ісламський фундаменталізм, до прикладу) показали, що не варто переоцінювати значення конвенціональної сторони міжнародної політики просто в силу того,

що ідеологічний чинник цієї політики залишається надзвичайно важливим. Звідси випливає, що так зване ідеологічне очищення переговорної сфери міжнародної політики – це дуже складний процес, який вимагає толерантності у багатьох аспектах міжнародного життя.

Література:

1. Муляр В. І. Політологія: навч. посібник / В. І Муляр. – 4-е вид., перероб. і доп. – Жиомир : ЖДТУ, 2014. – 336 с.
2. Цыганков А. П. Г. Моргентау. Взгляд на внешнюю политику // Социально-политические науки. – 1991. – № 1. – С. 41-51.

Хоржевська І.М.

Кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології
Чорноморського державного університету
імені Петра Могили, м. Миколаїв.

ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

Ключові слова/Key words: професійна культура, особистість фахівця, структура професійної культури/ professional culture, the identity of the expert, the structure of the professional culture.

В умовах сучасного українського простору, у зв'язку з Європейською інтеграцією країни у освітнянському, культурному, професійному просторі формування професійної культури особистості фахівця є дуже актуальним. Теоретичні проблеми професійної культури спеціаліста досліджують фахівці різних галузей, це і психологи, і педагоги, філософи, соціологи, культурологи та представники інших суміжних наук. Однак, аналіз літературних джерел свідчить про те, що єдиного визначення сутності і навіть терміну «професійна культура» ще не окреслено.

Професійна культура створюється людьми, професійно зайнятими у будь-якій галузі діяльності і, як правило отримавшими спеціальну підготовку до неї.

У вузькому розумінні професійна культура – це сукупність спеціальних теоретичних знань і практичних умінь, пов'язаних з конкретним видом діяльності. [1]

Професійна культура — це універсальна система, що включає професійні знання й цінності, які у вигляді зразків і норм, прийнятих у конкретній професійній області, регулюють професійну діяльність. Даний вид культури розглядається як певний ступінь оволодіння професією, тобто способами і прийомами вирішення професійних завдань на основі сформованості духовної культури особистості. Професійна культура особистості передбачає засвоєння професійних знань, професійну компетентність, сформованість професійно значущих якостей, які необхідні для участі у професійній діяльності.

Професійна культура (як частина загальної культури) розглядається не тільки як форма людської діяльності, але і як найважливіший аспект життєдіяльності особистості, як соціальна діяльність, яка не зводяться лише до певного комплексу знань, умінь і навичок.

Вимоги до рівня професійної культури фахівця починаються з вимог до рівня його спеціальних знань та умінь. З точки зору Н.Б. Крилової особлива увага приділяється таким характерним особливостям його розвитку, як збільшення обсягу фундаментальних знань та умінь, а також вдосконалення їх структури, що збагачує особистісний зміст та розширює функції фахівця [3].

Ступінь володіння професійною культурою виражається у кваліфікації й кваліфікаційному розряді. Необхідно розрізнити а) формальну кваліфікацію, яка засвідчує сертифікатом (диплом, атестат, посвідчення) про закінчення певної

навчальної установи й має на увазі систему необхідних для даної професії теоретичних знань, б) реальну кваліфікацію, одержувану після декількох років роботи в даній області, що включає сукупність практичних навичок і вмій, тобто професійний досвід.

На формування професійної культури фахівця впливають як особливості самої професії, так і інші фактори. Серед них можна виділити об'єктивні й суб'єктивні, більш і менш значущі, особистісні й соціальні. Об'єктивний вплив виявляють загальноосвітні тенденції у суспільстві, соціально-філософські проблеми культури, стан системи освіти і якість освітніх послуг, культура освітньої установи, престижність професії у суспільстві.

Зміст поняття «психологічна культура» можна поділити на наступні блоки вимог: вимоги до фахівця, вимоги до професіонала, вимоги до особистості. І хочемо особливо зазначити, що найважливішою складовою професійної культури є моральність особистості, адже поняття відповідальності сьогодні стає ключовим у характеристиці будь-якого професіонала.

На формування професійної культури спеціаліста в Україні впливають притаманні лише нашій країні чинники: це і сучасне політичне становище, і невідзначена внутрішньополітична та зовнішньополітична ситуація, психотравмуючий стан у зв'язку з реформуванням наявної економічної, соціальної системи. Проблема соціально-політичної нестабільності, відсутність єдиної державної ідеології та системи цінностей призводять до трансформацій особистісного розвитку, що не може не позначатися на формуванні і прояві професійної культури фахівця.

Враховуючи проблематику залучення європейського досвіду у розвитку і прояві професійної культури фахівця будь-якої галузі, ми маємо створити єдину концепцію формування професійної культури спираючись на загальні принципи, в першу чергу, гуманізму, верховенства права, моральності, патріотизму, самовдосконалення.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания: 3-е. изд. / Б.Г. Ананьев. – СПб. : «Питер», 2001. – 288 с.
2. Борулава М.Н. Принципы гуманизации образования / М.Н.Борулава // Гуманизация образования. – 2001. – № 1. – С. 15 – 34.
3. Крылова Н. Б. Формирование культуры будущего специалиста / Н. Б.Крылова. – М.: Высш. шк., 1990. – 140 с.

ПРИНЦИПЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПЕРВОГО ВПЕЧАТЛЕНИЯ О ЧЕЛОВЕКЕ

Первое впечатление – достаточно сложное психологическое явление. Оно состоит из эмоционального, чувственного и логического компонента. Оно всегда включает в себя характеристику свойств внешнего вида и поведения человека, которые оказались объектом познания. Также в первом впечатлении присутствуют частично осознаваемые человеком обобщенные оценочные представления. Там же всегда имеется и эмоциональное отношение к тому человеку, который стал объектом восприятия. Первое впечатление о человеке обусловлено свойственными для человека качествами, но каким именно оно будет, более или менее обобщенным, либо более или менее конкретным, положительным или отрицательным – во многом определяется тем, какая натура у того, у кого первое впечатление образуется. Здесь все происходит по правилу – внешние факторы работают при помощи внутренних причин. Внешним воздействием обусловлено практически любое психическое явление. Однако любое внешнее воздействие обуславливает психические явления только опосредованно, преломляясь через состояния и свойства человека [1, с. 14]. Попробуем разобраться, от каких же факторов зависит первое впечатление о человеке. Эталоны – каждый человек, находясь в обществе, частью которого он является, усваивает морально-нравственные критерии и применяет эти критерии к другому человеку. Примеряя эти критерии к другим, человек может получить информацию о классе в той системе координат, которая уже имеется у познающего человека [2, с. 24].

Стереотипы. Зачастую, человек, изучающий человека, обнаружив в своей системе координат «класс» того, которого он изучает, приписывает автоматически и набор свойств, характерных для этого класса. Данное явление в последнее время приобрел о название «стереотипизация». Стереотип – значит твердый отпечаток. Это прочно сохранившийся в сознании образ или представление, которые эмоционально окрашены предубеждением или оценкой. Проецирование. Также бывает в ходе формирования первого впечатления. Суть в том, что познающий индивид может приписать свое состояние другому человеку. Или качества, которые на самом деле имеются только у познающего. Обычно приписывают свои качества другим люди со слабо развитым сознанием и самокритичностью. Уверенность в себе. В целом характер оценки другой личности может зависеть и от такого качества, как уровень уверенности в себе [3. с. 67]. Исследования Маслоу и Боссом влияния степени уверенности в себе индивида на оценивание им другого человека, показали что человек уверенный в себе зачастую оценивает другого как дружественного и расположенного к нему. Между тем, человек, который не уверен в себе имеет склонность смотреть на другого индивида как холодного и необщительного. Можно всего за 4 секунды произвести на человека впечатление, и потом целых 4 года воевать с этим впечатлением, если оно окажется отрицательным. Подсознание индивида делает выводы о его социальном статусе и индивидуальности буквально за несколько секунд. И небольшой нюанс, что эти выводы в основном окажутся неверными никого не волнует. Человеку нравится мысль что он может мгновенно оценить другого человека. Как правило, первое восприятие

дает понимание основных свойств внешнего вида незнакомого человека, таких как его пол, рост, вес, телосложение, приблизительный возраст, внешность. Первое впечатление обычно несет в себе отражение различных проявлений экспрессии и действий человека. Следует не забывать, что образ индивида, формирующийся у другого человека на базе первого впечатления практически всегда имеет погрешность. Оценка свойств характера, может оказаться вообще поспешным обобщением [4, с. 28]. Подводя итог, можно сказать, что первое впечатление, которое формируется на фундаменте краткого общения с человеком – достаточно сложный психологический процесс. На формирование первого впечатления влияют не только специфические качества человека, являющегося объектом изучения, но и личностные свойства познающего индивида, такие как и созданные эталоны, и зафиксированные в сознании стереотипы и уровень уверенности человека в себе. И конечно, характерное для него отношение к людям.

В процессе формирования мнения о другом человеке на базе первого впечатления – это в жизни просто необходимо – следует не забывать, что четкого представления о человеке первое представление не дает и никто не защищен от ошибок. Не нужно слишком категорично судить о людях на основе первого впечатления.

Литература:

1. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. М., 1958
2. Джуди Джеймс «Эффективный самомаркетинг. Искусство создания положительного образа», Москва, 1998 г.;
3. В.М. Шепель «Управленческая психология», Москва, «Экономика», 1984;
4. А.А. Бодалев «Восприятие и понимание человека человеком», Изд. Московского Университета, 1982.

Мураненко А.В.

магістрант

Миколаївського національного університету

ім. В.О.Сухомлинського

Васильєва Г.В.

доцент, кандидат психологічних наук,

доцент кафедри практичної психології МНУ

ім. В.О.Сухомлинського

ОСОБИСТІСНІ ЯКОСТІ СТУДЕНТІВ ЯК ЧИННИК ВИНИКНЕННЯ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ

***Анотація.** У статті представлено поняття комп'ютерної залежності та Інтернет-залежності, здійснено порівняльний аналіз цих понять. Висвітлено результати емпіричного дослідження комп'ютерної та Інтернет-залежності. Виявлено особистісні якості, що характерні особам, схильним до комп'ютерної залежності та до Інтернет-залежності. На основі теоретичного аналізу та результатів емпіричного дослідження сформульовано поняття Інтернет-залежності.*

Ключові слова: залежність, комп'ютерна залежність, Інтернет-залежність, Інтернет, адикція, чинники, особистість, особистісні якості.

Key words: addiction, computer addiction, Internet addiction, Internet, factors, personality, personal qualities.

Вперше феномен Інтернет-залежності було описано у 1995 році нью-йоркським психіатром Айвенем Голдбергом. Коли у 1996 році феномен Інтернет-залежності було представлено на Загальних зборах Американської психологічної асоціації, це викликало серйозні дебати між вченими. Адже Інтернет, на відміну від хімічних залежностей, є невід'ємною частиною сучасного світу. [5] Користування Інтернетом сьогодні є необхідністю, мережа Інтернет полегшує комунікацію, забезпечує швидкий доступ до інформації, обмін матеріалами тощо. Проте у 1994 році психіатр Кімберлі Янг розробила і опублікувала на сайті тест-опитувальник, спрямований

на виявлення інтернет-залежності та отримала близько 500 відповідей. Більшість опитаних відповідно до обраного критерію були визнані інтернет-залежними. Виявилось, що поширеність цього розладу схожа з поширеністю патологічної азартності і становить від 1 до 5 % користувачів Інтернету. [2] У 1995 році К.Янг створила Центр допомоги людям, що страждають від Інтернет-залежності. На Інтернет-ресурсі цього Центру є зворотній зв'язок від клієнтів доктора К.Янг. Вони описують як внаслідок залежності від Інтернету деякі з них втрачали можливість навчатися у коледжі та все, що було для них важливим у житті через он-лайн ігри, деякі ледь не втратили шлюб, хтось забував приготувати дітям сніданок та проводити до школи, бо спілкувався електронною поштою. Внаслідок надмірної зацікавленості Інтернетом, залежні особи втрачають інтерес до реального життя. [8]

Проблеми Інтернет-залежності вивчали К. Янг, І. Гольдберг, М. Гріффітс, Р. Фольберг, М.Н. Потенца, А. Чамберс, П. Роде, К. Декарія, Л. Армстронг, Г.А. Джолдигулов, О. Фрейдман, Н.А. Кузнецова, Л. Єргієва, А.Ю. Єгоров, А. Усков, А.Є. Войкунський, Е.Г. Горлова, Ю.С. Шевченко та ін. вчені.

Незважаючи на пильну увагу з боку науковців до Інтернет-залежності в останні роки, досі немає однозначного визначення поняття та причин виникнення цього феномену. У сучасній науці традиційно Інтернет-залежність вважається різновидом комп'ютерної залежності.

Комп'ютерна залежність належить до нехімічних адикцій і включає в себе патологічну пристрасть людини до проведення часу за комп'ютером. [7] Вперше діагноз «комп'ютерна залежність» був поставлений американськими лікарями наприкінці вісімдесятих років ХХ ст.

Г.В. Чайка зазначає, що розрізняють 2 види комп'ютерної залежності: психологічну залежність від мережі Інтернет та від комп'ютерних ігор. [4]

Юр'єва і Больбот вказують, що в даний час виділяють 5 типів комп'ютерної залежності:

- нав'язливий серфінг (подорож в мережі, пошук інформації по базам даних і пошуковим сайтам);
- пристрасть до онлайн-ових біржових торгів та азартних ігор;
- віртуальні знайомства;
- кіберсекс (захоплення порносайтами);
- комп'ютерні он-лайн ігри. [3]

Таким чином вони також визначають, що комп'ютерна залежність має 2 різновиди – ігрова залежність і види діяльності, пов'язані з мережею Інтернет.

Інтернет-залежність (або Інтернет-адикція) – нав'язливе бажання підключитися до Інтернету і хвороблива нездатність вчасно відключитися від Інтернету. [6]

Термін “залежність” (addiction) був запозичений із лексики психіатрів для полегшення ідентифікації проблеми Інтернету шляхом асоціації її з характерними соціальними та психологічними проблемами. Вперше симптоми Інтернет залежності були виділені американським психіатром І.Голдбергом у 1995 році. Його набір діагностичних критеріїв базувався на ознаках патологічної пристрасті до азартних ігор. Сьогодні вчені зазначають, що всього може спостерігатися від 1 до 10 симптомів, у які входить надмірний час, проведений в мережі, збільшується занепокоєння при знаходженні в реальному світі, брехня або переховування кількості часу, проведеного в

кіберпросторі або ж мляве функціонування в реальному світі. Частково дослідження Кімберлі Янг доводять, що зловживання Інтернетом веде до соціальної ізоляції, збільшення депресії, розпаду сім'ї, невдач у навчанні, фінансового неблагополуччя й до втрати роботи. [1]

«Інтернет-залежність» – це широкий термін, що позначає велику кількість проблем поведінки і контролю над потягами. Основні п'ять типів, що були виділені в процесі дослідження, характеризуються наступним чином:

1. Кіберсексуальна залежність – нездоланий потяг до відвідування порно-сайтів і заняття кіберсексом.
2. Пристрасть до віртуальних знайомств – надмірність знайомих і друзів в Мережі.
3. Нав'язлива потреба в Мережі – гра в онлайніві азартні ігри, постійні покупки або участь в аукціонах.
4. Інформаційне перевантаження (нав'язливий web-серфінг) – нескінченні подорожі Мережею, пошук інформації по базам даних і пошуковим сайтам.
5. Комп'ютерна залежність – нав'язлива гра в комп'ютерні ігри (стрілялки – Doom, Quake, Unreal та ін, стратегії типу Star Craft, квести) [2].

На нашу думку, сучасні технології висувають нові вимоги до визначень комп'ютерної та Інтернет-залежності. Поняття комп'ютерної залежності виникло у 80-х роках ХХ ст., в той час як поява такого різновиду залежності як Інтернет-залежність була відзначена лише у 1995 році, а на вітчизняних теренах цей феномен почали досліджувати лише у 2000 році. З цим ми пов'язуємо неточності у розумінні цих понять, ототожнення одного поняття іншому тощо. В наш час користування Інтернетом вже не вимагає використання комп'ютера, а гемблінг-залежність впевнено розпочинає перехід від різновиду комп'ютерної залежності до різновиду Інтернет-залежності, адже онлайн ігри набувають все більшої популярності. Отже, Інтернет-залежність, на нашу думку, хоча і зберігає свій зв'язок з комп'ютерною залежністю, проте поступово оформлюється у самостійний психологічний феномен.

Нами було проведено дослідження 66 студентів першого курсу Інституту психології та соціального забезпечення Миколаївського національного університету ім. В.О.Сухомлинського віком 17 – 21 рік, з них 9 чоловіків та 57 жінок. У дослідженні було використано психодіагностичні методики: «Спосіб скринінгової діагностики комп'ютерної залежності» Л.Н.Юр'єва, Т.Ю.Больбот, «Шкала-Інтернет-залежності» Анастасії Жичкіної, «Методика діагностики самооцінки психічних станів» Г.Айзенка, «Методика діагностики ступеню готовності до ризику» Шуберта, методика «Визначення емоційності», методика «КОЗ» та методика «Самооцінка особистості» О.І. Моткова.

За результатами методики «Спосіб скринінгової діагностики комп'ютерної залежності» Л.Н.Юр'єва, Т.Ю.Больбот немає ризику виникнення комп'ютерної залежності у 2% респондентів, 50% досліджуваних знаходяться на стадії захоплення, 48% знаходяться на стадії ризику розвитку комп'ютерної залежності. Жодного респондента з комп'ютерною залежністю виявлено не було.

За результатами методики «Шкала Інтернет – залежності» Анастасії Жичкіної не схильними до виникнення Інтернет-залежності є 64% респондентів, 36% схильні до виникнення Інтернет-залежності, респондентів з Інтернет-аддикцією виявлено не було.

За результатами кореляційного аналізу Пірсона, нами було виявлено, що комп'ютерна залежність та Інтернет-залежність корелюють між собою (кореляція значуща на рівні 0,01). Показники комп'ютерної залежності пов'язані прямою кореляцією з показниками тривожності (кореляція значуща на рівні 0,05), фрустрації (кореляція значуща на рівні 0,01), ригідності (кореляція значуща на рівні 0,05), емоційності (кореляція значуща на рівні 0,01), а також мають зворотню кореляцію з показником самооцінки (кореляція значуща на рівні 0,05).

В свою чергу показники Інтернет-залежності мають пряму кореляцію з показниками тривожності (кореляція значуща на рівні 0,01), фрустрації (кореляція значуща на рівні 0,01), агресивності (кореляція значуща на рівні 0,05), ригідності (кореляція значуща на рівні 0,01), емоційності (кореляція значуща на рівні 0,01), а також мають зворотню кореляцію з показниками схильності до ризику (кореляція значуща на рівні 0,05).

Отже, комп'ютерна залежність та Інтернет-залежність – це поняття взаємопов'язані між собою (чим нижчою є комп'ютерна залежність, тим нижчою є Інтернет-залежність та чим вищою є комп'ютерна залежність, тим вищою – Інтернет-залежність), проте ці поняття не тотожні і не поглинають одне одного. Комп'ютерна та Інтернет-залежність пов'язані з показниками тривожності, фрустрації, ригідності, емоційності. Крім цього показник комп'ютерної залежності має зворотню кореляцію з показником самооцінки, а показник Інтернет-залежності – пряму кореляцію з показником агресивності та зворотню кореляцію з показником схильності до ризику. Також Інтернет-залежність характеризується більш вираженою кореляцією за показниками тривожності та ригідності, порівняно з комп'ютерною залежністю.

Отже, Інтернет-залежність – це різновид нехімічних адикцій, що проявляється у нав'язливому бажанні підключитися до Інтернету та хворобливій нездатності вчасно відключитися від Інтернету, негативно впливає на функціонування людини у реальному світі та має психологічні причини виникнення. Ми припускаємо, що Інтернет-залежність не є різновидом комп'ютерної залежності, а являє собою самостійний феномен, проте певний взаємозв'язок між комп'ютерною та Інтернет-залежністю існує. Одним із чинників виникнення Інтернет-залежності є особистісні якості людини. За результатами нашого дослідження – високий рівень тривожності, фрустрації, агресивності, ригідності, емоційності та низький рівень схильності до ризику сприяють виникненню Інтернет-залежності. У зв'язку із збільшенням кількості користувачів мережі Інтернет виникає і необхідність у психопрофілактиці Інтернет-залежності. За нашою гіпотезою, впливаючи на особистісні якості, можна знизити рівень ризику виникнення Інтернет-залежності.

Список використаних джерел

1. Войскунский А.Е. Актуальные проблемы зависимости от Интернета // Психологический журнал, № 1. – 2004. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://psyfactor.org/lib/addict.htm>
2. Кімберлі С. Янг Діагноз – Інтернет-залежність [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.narcom.ru>

3. Л. Н. Юрьева, Т. Ю. Большот Компьютерная зависимость: формирование, диагностика, коррекция и профилактика: Монография.— Днепропетровск: Пороги, 2006.-196 с.
4. Чайка Г.В. Симптоми комп'ютерної залежності // Практична психологія та соціальна робота, №10. – 2009.
5. Kimberly S. Young Internet addiction: A New Clinical Phenomenon and Its Consequences // AMERICAN BEHAVIORAL SCIENTIST, Vol. 48 No. 4, December 2004
6. Интернет-залежність [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Интернет-залежність>
7. Компьютерная зависимость [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.tiensmed.ru/programmer4.html>
8. The Center for Internet addiction – Режим доступу до ресурсу: <http://netaddiction.com/>

Сіра К.Ю.

магістрант Миколаївського
національного університету
ім. В.О.Сухомлинського

Кучманич І.М.

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної психології
Миколаївського національного
університету ім. В.О.Сухомлинського

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КОМПОНЕНТІВ ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ З УСВІДОМЛЕНІСТЮ БАТЬКІВСТВА

Ключові слова: дорослість, рання дорослість, зрілість, рання зрілість, особистість, особистісна зрілість, зріла особистість, батьківство, материнство, усвідомлене батьківство, батьківська зрілість, особистісна зрілість батьків.

Key words: adulthood, early adulthood, maturity, early maturity, personality, personal maturity, the maturity of personality, parenting, parenthood, motherhood, conscious parenting, parent's maturity, personal maturity of parents.

Досягнення зрілості є центральним завданням розвитку в період дорослості. Зрілість виконує функції організації, регулювання, забезпечення цілісності життєвого шляху, суб'єктом якого людина стає в міру свого розвитку [4].

На думку Р.М.Шаміонова, особистісна зрілість являє собою складне утворення, зрілість входить у загальну структуру особистості і виявляється взаємопов'язаною з цілою низкою особистісних особливостей.

Про прагнення до саморозвитку як одне з основних якостей, що визначають особистісну зрілість, зазначали А.А.Реан, Н.Р.Бітянова, А.Маслоу, Е.Фром, К.Роджерс, А.Брушлінський та ін. А.А.Реан, В.І.Слободчиков, О.В.Ісаєв, О.Л.Нагула, Ю.В.Євсєєнкова, А.Г.Портнова, Р.М.Шаміонова та ін. вчені визначили відповідальність однією з визначальних якостей особистісної зрілості. Рефлексію у якості критерію особистісної зрілості виділив П.М.Якобсон. Також вчений визначив емпатію як важливий компонент особистісної зрілості. Вольовий самоконтроль одним із аспектів особистісної зрілості вважають Р.М.Шаміонова, Л.В.Божович, К.О.Альбуханова-Славська та ін. Толерантність одним із компонентів особистісної зрілості вважають А.А.Реан, Р.М.Шаміонова та ін.

Зв'язок налагодження інтимних стосунків із формуванням особистісної зрілості досліджувався Д.Левінсоном, Кантором, Циркелем, П.Хеймансом, Е.Еріксоном, Г.С.Абрамовою. Це наштовхнуло учених на думку, що особистісна зрілість пов'язана із феноменом батьківства. Саме батьківство дозволяє вирішити не лише соціальні, а й екзистенційні завдання, являючись одним з найважливіших завдань у період дорослості.

На взаємозв'язок особистісної зрілості та феномену батьківства вказували Р.В.Овчарова, Н.А.Нестєрова, Г.Г.Філіппова, М.Є.Ланцбург, О.В.Тіунова, Е.Еріксон та ін.

Особистісну зрілість батьків Р.В.Овчарова розглядає як системне утворення, що представляє єдність особистісних і батьківських складових, спрямованих на творчу реалізацію процесу виховання і розвитку дитини в сім'ї. У дослідженнях Р.В.Овчарової та Н.А.Нестерової особистісна зрілість батьків розглядається як фактор сімейного виховання. В основі їх концепції лежить теза, що лише зріла особистість може виховати зрілу особистість [3].

Г.Г.Філіппова, розглядаючи материнство як стадію особистісної та гендерної ідентифікації, вважає вагітність жінки та народження нею дитини величезним зрушенням до істинної зрілості, а материнство, згідно її концепції, є фактором формування особистісної зрілості матері [6]. М.Є.Ланцбург також зазначає, що особистісна зрілість має вирішальне значення у прогнозуванні материнсько-дитячих стосунків [2]. Експериментальні дослідження Ю.В.Євсеєнкової та А.Г.Портнової підтвердили, що народження дитини сприяє формуванню зрілості особистості чоловіка. Е. Еріксон також висуває думку стосовно того, що батьківство є одним із шляхів розвитку особистості, оскільки сприяє досягненню продуктивності і встановлення ідентичності у близьких стосунках [1]. О.В.Тіунова зазначає, що батьківство як зміна соціального статусу може впливати на особистісний розвиток самих батьків [5].

Проаналізувавши вищезазначені теоретичні та емпіричні дослідження, пропонуємо розглядати особистісну зрілість як рушійний фактор формування усвідомленого батьківства. Врахувавши підходи різних учених до розуміння особистісної зрілості, вважаємо, що особистісну зрілість складають такі особистісні якості як: рефлексивність, толерантність, відповідальність, емпатійність, здатність до вольового самоконтролю, прагнення до саморозвитку.

З метою перевірки сформульованої гіпотези нами було проведено дослідження 52 студентів третього курсу Інституту психології та соціального забезпечення МНУ ім. В.О.Сухомлинського (Миколаїв, Україна), з яких 7 чоловіків та 45 жінок віком 18-23 роки. У дослідженні було використано психодіагностичні методики: опитувальник «Свідоме батьківство» М.О.Єрміхіної, експрес-опитувальник «Індекс толерантності», опитувальник «Визначення рівня саморозвитку», «Методика рівня вираженості та спрямованості рефлексії» М.Гранта, опитувальник діагностики емпатії Н.Епштейна та А.Мехрабіана, «Методика оцінки рівня вольового самоконтролю» (А.Г.Зверков, Є.В.Ейдман), Опитувальник діагностики відповідальної поведінки М.В.Савчина.

У результаті проведеного емпіричного дослідження, було виявлено, що студенти-психологи не мають низьких показників за критерієм усвідомленості батьківства, що може бути пов'язано із психологічною компетентністю студентів у дитячо-батьківських стосунках. Респонденти характеризуються високим показником усвідомленості компонентів батьківства. Найнижчими є показники батьківських установок та цінностей, що пов'язано із відсутністю пріоритетності цінностей батьківства на даному життєвому етапі досліджуваних та відсутністю взаємодії із подружжям.

У респондентів переважає середній рівень розвитку толерантності, емпатії, вольового самоконтролю, соціорефлексії, відповідальності. Більшість досліджуваних мають високий рівень саморефлексії та прагнення до саморозвитку. З огляду на це можемо стверджувати, що рівень особистісної зрілості досліджуваних переважно середній та вище середнього, що перегукується із результатами рівня усвідомленості батьківства.

Нами було виявлено суттєві відмінності між респондентами з високим та середнім рівнем усвідомленості батьківства. Так, особи з високим рівнем усвідомленості батьківства характеризуються більш високим рівнем толерантності, прагнення до саморозвитку, само- та соціорефлексії, емпатії, самоконтролю та відповідальності.

За Критерієм кореляції Пірсона, нами було встановлено, що усвідомленість батьківства корелює з такими особистісними якостями: толерантність ($p \leq 0,01$), прагнення до саморозвитку ($p \leq 0,05$), саморефлексія ($p \leq 0,01$), емпатія ($p \leq 0,05$), самоконтроль ($p \leq 0,01$), відповідальність ($p \leq 0,01$). Експериментально доведено, що усвідомленість батьківства пов'язана з особистісною зрілістю, а саме такими якостями як толерантність, прагнення до саморозвитку, емпатія, рефлексивність, вольовий самоконтроль, відповідальність. Найбільш вираженим є взаємозв'язок усвідомленого батьківства з толерантністю та відповідальністю.

Отже, на основі теоретичного аналізу та результатів проведеного емпіричного дослідження можемо стверджувати, що особистісна зрілість є визначальним чинником у процесі формування усвідомленого батьківства. На основі цього стверджуємо, що з метою сприяння формуванню усвідомленості батьківства як інтегрального психологічного утворення особистості, необхідно розвивати особистісну зрілість, а саме такі особистісні якості як толерантність, рефлексивність, емпатійність, відповідальність, прагнення до саморозвитку, здатність до вольового самоконтролю.

Список використаних джерел

1. Евсеенкова Ю.В. Отцовство как структурно-динамический феномен / Ю.В. Евсеенкова, А.Г. Портнова // Сибирская психология сегодня: Сборник научных трудов. – Вып. 2. – Кемерово : Кузбассвуиздат, 2003. – 410 с.
2. Ланцбург М.Е. Роль психологической подготовки и поддержки в реализации родительских функций / М.Е. Ланцбург // Психологическая наука и образование, 2011. – №1 – С.15-25.
3. Овчарова Р.В. Психология родительства: Учеб. пособие для студентов высших учебных заведений / Р.В. Овчарова. – М.: Издательский цент «Академия», 2005. – 368с.
4. Порхачева Л.В. Особенности развития личности в период ранней взрослости / Л.В. Порхачева, К.Я. Джус // Современные проблемы психологии личности: теория и практика. – Психологический институт РАО, 2008. – с. 175-182
5. Тиунова О.В. Психологічні умови розвитку особистісної зрілості батьків / О.В. Тиунова // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка Національної АПН України / За ред. С.Д. Максименка. – Т.ХІІІ. – Част. 4. – К., 2011. – 444 с. – с. 380-387
6. Филиппова Г. Г. Психология материнства: Учебное пособие. / Г.Г.Филиппова. — М.: Изд-во Института Психотерапии, 2002. — 240с.

Магасумова А.Р.

педагог-психолог,

Муниципальное Бюджетное Дошкольное

Образовательное Учреждение №228

Мулюков Э.Р.

оператор-технолог,

ОАО АНК «Башнефть» «Башнефть-УНПЗ»

**ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО КЛИМАТА
НА КУРСАХ ПОДГОТОВКИ И ПЕРЕПОДГОТОВКИ КАДРОВ
НА УДОВЛЕТВОРЕННОСТЬ РАБОТНИКОВ
УРОВНЕМ ПРОХОЖДЕНИЯ КУРСОВ**

Ключевые слова: социально-психологический климат, психологическая включенность, кадровая политика

В Российской практике роль социально-психологического климата приобретает большое значение. Это связано, прежде всего, с возросшими требованиями к уровню психологической включенности работника в его трудовую деятельность и усложнением психической жизнедеятельности людей, постоянным ростом их личностных притязаний. В свете этого работники вынуждены постоянно проходить курсы совершенствования профессиональных знаний, умений и навыков, повышать свою категорию. Сотрудники предприятий и организаций вынуждены все чаще проходить курсы подготовки и переподготовки кадров.

В современных условиях вопрос подготовки и переподготовки кадров является актуальным для любого предприятия. Этой проблеме придается особое значение, потому что хорошее профессиональное образование – это важный фактор социальной защищенности работников.

Тема «Кадровой политики, подготовки и переподготовки управленческих кадров на предприятии» в литературе освещена хорошо, так как эта тема очень актуальна и занимает очень значимое место в управлении предприятием.

Например, в «Энциклопедическом словаре по управлению персоналом» под редакцией А.Я. Кибанова дается определение кадрам «это основной состав квалифицированных работников организаций, государственных учреждений, профессиональных, общественных и иных организаций» [1].

Е.В. Маслов дает совсем непохожее определение «кадровая политика – главное направление в работе с кадрами, набор основополагающих принципов, которые реализуются кадровой службой предприятия» [2].

Гипотеза 1: Прохождение работниками ОАО АНК «Башнефть» «Башнефть-УНПЗ» совместных курсов подготовки и переподготовки кадров (работники одних и тех же должностей) улучшает социально-психологический климат в коллективе;

Гипотеза 2: Прохождение работниками МБДОУ №228 совместных курсов подготовки и переподготовки кадров (работники одних и тех же должностей) улучшает социально-психологический климат в коллективе.

Таблица 1.

Удовлетворенность уровнем подготовки и переподготовки кадров

Уровень удовлетворенности	ОАО АНК «Башнефть» «Башнефть-УНПЗ»	МБДОУ № 228
Да, меня все устраивает	45	0
Больше доволен, чем недоволен	30	7
Больше недоволен, чем доволен	18	15
Нет, меня многое не устраивает	7	2

Таблица 2.

Факторы, способствующие снижению эффективности курсов подготовки и переподготовки кадров

Факторы	ОАО АНК «Башнефть» «Башнефть-УНПЗ»	МБДОУ №228
Труднодоступное изложение материала	25	3
Перенасыщенность информацией	60	13
Маленькие перерывы при подаче большого объема информации	100	15
Слишком частое проведение курсов переподготовки	80	0
Курсы, не связанные на прямую с выполняемой работой	19	5
Необходимость долго добираться до места проведения курсов	29	3
Разнородность должностей, обучающихся на курсах	67	7
Отсутствие организации питания	73	14
Тяжелая эмоциональная атмосфера	13	6
Необходимость физической нагрузки	5	0
Большая каллиграфическая нагрузка	35	6
Прохождение курсов за свой счет	0	24

В сентябре 2014 года на ОАО АНК «Башнефть» «Башнефть-УНПЗ» (100 работников установок «Парк сжиженных газов», «Установка производственной серы», «Комбинированной установки» и «АВТ-2») и МБДОУ № 228 (24 педагогических работника, 18 воспитателей и 6 узких специалистов) был проведен анонимный опрос на тему: «Удовлетворены ли Вы уровнем подготовки и переподготовки кадров?»

Из Таблицы 1 мы видим, 25% работников ОАО АНК «Башнефть» «Башнефть-УНПЗ» и 70,8% МБДОУ не довольны уровнем подготовки и переподготовки кадров.

Для того, чтобы выяснить, какие же недостатки видят эти работники в политике подготовки и переподготовки кадров нами была разработана авторская анкета «Факторы, способствующие снижению эффективности курсов подготовки и переподготовки кадров» на основе беседы с работниками установок и педагогическим коллективом.

Как мы видим, из таблицы, такой фактор как «Разнородность должностей, обучающихся на курсах», является значительным фактором снижения эффективности курсов подготовки и переподготовки кадров. Это отметили 67% работников ОАО АНК «Башнефть» «Башнефть-УНПЗ» и 58,3% работников МБДОУ № 228.

Таблица 3.

Оценка удовлетворенности социально-психологическим климатом на курсах подготовки и переподготовки кадров работников ОАО АНК «Башнефть» «Башнефть-УНПЗ»

Уровень удовлетворенности	Разнородность курсов	Однородность курсов
Да, меня все устраивает	30	45
Больше доволен, чем недоволен	20	28
Затрудняюсь сказать, больше доволен или недоволен	25	21
Больше недоволен, чем доволен	18	4
Нет, меня многое не устраивает	7	2

Таблица 4.

Оценка удовлетворенности социально-психологическим климатом на курсах подготовки и переподготовки кадров работников МБДОУ №228

Уровень удовлетворенности	Разнородность курсов	Однородность курсов
Да, меня все устраивает	2	3
Больше доволен, чем недоволен	4	7
Затрудняюсь сказать, больше доволен или недоволен	13	11
Больше недоволен, чем доволен	4	2
Нет, меня многое не устраивает	1	1

Сравним показатели удовлетворенности социально-психологическим климатом, посещения работниками курсов разных рабочих коллективов и работников одного трудового коллектива.

Проверим нашу гипотезу 1 с помощью коэффициента ранговой корреляции Спирмена. Проранжировав данные показатели, мы получили, что Корреляция между уровнем удовлетворенности социально-психологическим климатом прохождения курсов подготовки и переподготовки кадров в разнородной и однородной группе (работники одних и тех же должностей) не достигает уровня статистической значимости. Следовательно, этот фактор играет определенную роль для восприятия социально-психологической атмосферы в более позитивном или негативном свете, но не является определяющим в этом вопросе.

Проверим нашу гипотезу 2 с помощью коэффициента ранговой корреляции Спирмена. Проранжировав данные показатели, мы получили, что Корреляция между уровнем удовлетворенности социально-психологическим климатом прохождения курсов подготовки и переподготовки кадров в разнородной и однородной группе (работники одних и тех же должностей) не достигает уровня статистической значимости. Следовательно, этот фактор, так же как и на предприятии ОАО АНК «Башнефть» «Башнефть-УНПЗ» играет определенную роль для восприятия социально-психологического климата, но свое существенное влияние оказывает только в комплексе с другими факторами.

Из данного исследования мы можем сделать вывод, что социально – психологический климат влияет на удовлетворенность уровнем прохождения курсов. 67% работников ОАО АНК «Башнефть» «Башнефть-УНПЗ» и 58,3% педагогов МБДОУ

№228 отметили «разнородность должностей, обучающихся на курсах» как фактор, ухудшающий климат и снижающий эффективность курсов. Однако, сравнив данные обоих исследуемых объектов после прохождения курсов, на которых были представители разных должностей и после прохождения курсов, на которых присутствовали только работники одной и той же должности, мы не достигли уровня статистической значимости. Следовательно, такой фактор, как «разнородность должностей, обучающихся на курсах», оказывает определенное влияние на восприятие трудового коллектива социально-психологического климата как более негативного, но решающего влияния у него нет.

Список использованной литературы:

1. Управление персоналом: Энциклопедический словарь / Под ред. А.Я. Кибанова. – М.: «ИНФРА-М». – 1998.
2. Маслов, Е.В. Управление персоналом предприятия / Е.В. Маслов: Учебное пособие. – М.: «ИНФРА – М». – 2001.

ДЕВИАНТНОЕ ПОВЕДЕНИЕ ПОДРОСТКОВ КАК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Ключевые слова: девиация, индивид, общество, микросреда, школьная дезадаптация, биологические отклонения.

Одной из главных проблем в педагогике и психологии является проблема девиантного поведения. Это обуславливается не только особенностями социально-психологического характера, но очевидной опасностью девиаций как для общества, так и для самого индивида. В доказательство к последнему утверждению нужно отметить что феномен девиации характерен для человеческого общества и его не следует понимать однозначно как отрицательное явление. Однако, безусловно, негативные проявления девиаций в российском обществе и в остальном мире приобретают в последнее время массовый характер. Это и обуславливает необходимость изучения феномена девиаций с позиций психологии и социологии [4, с. 49]. Поведение можно назвать девиантным если оно нарушает законы и правила конкретного общества. Другими словами, если оно нарушает общепринятые в социуме правила, нормативы, принципы, обычаи и традиции. Девиации могут быть как у одного индивида, так и у целой социальной группы [8, с. 205]. Следует разделять асоциальное поведение и антисоциальное. Асоциальное, по-другому – делинквентное – поведение, противоречащее правовым, юридическим принципам. Асоциальное же поведение характеризуется избеганием исполнения моральных предписаний [5, с. 104 – 106]. Также существует и аутодеструктивное, т. е. разрушительное поведение, имеющее основой отклонения от медицинских и психологических стандартов. Обычно делают упор на основные пункты: биологические, социальные и личностные [2, с. 236 – 237]. Причины биологического характера многообразны, это могут быть аномалии беременности и родов, родовые травмы, внутриутробные, интоксикации, мозговые инфекции, черепно-мозговые травмы, патология нервной системы, соматическая слабость, врожденные дефекты, генетическая (наследственная) обремененность психическими, наркологическими и соматическими заболеваниями [3, с. 15]. К социальным причинам девиантного поведения можно отнести комбинацию условий социальной ситуации формирования индивида. Социальные причины могут быть как общей средой, так и индивидуальной микросредой, которая напрямую обуславливает жизнь человека. Причины макросреды включают в себя и отсутствие единой государственной идеологии, безработицу (явную или скрытую), отсутствие социальных гарантий, отсутствие государственной поддержки семей и детей, которые остались без опеки родителей, разрушение и крах естественных институтов для социализации детей (к примеру, детские и юношеские организации, школы), популяризация насилия и жестокости в средствах массовой информации, недостижимость бесплатного высококачественного дополнительного образования (кружки, секции и пр.) и доступности для детей наркотиков и табака и т.д.

Кроме того, должно быть понимание что важнейшее значение имеет и дезадаптация в школе в результате чего развивается девиантное поведение у детей и юношей [7, с. 122]. Следует упомянуть о факторах психологического характера. Они характеризуются специфическими свойствами личности, такими как: заниженная самооценка, повышенная чувствительность, внешний локус контроля и пр. Также у детей может быть психопатология либо акцентуация отдельных черт характера [1, с. 361]. В данном ракурсе возможно будет правильным рассмотреть так называемое превентивное воспитание. Осуществить реализацию превентивного воспитания поможет психолого-педагогическая профилактика. А также коррекция поведенческих отклонений в поведении подростков, использование нестандартных методов воспитания, обеспечение занятости детей и насыщенного отдыха для них на время каникул, оказание помощи социально дезадаптированным детям, профилактика беспризорности, образовательная работа по предупреждению асоциального поведения, алкоголизма, наркомании, корректное половое воспитание. Одним из основных методов социально-педагогической и психологической воспитательной работы является помощь творческому развитию человека [6, с. 92].

Литература:

1. Василькова Ю. Н. Реабилитационная педагогика – М.: Наука, 2011 – 562с.
2. Горячев М. Д. Социальная педагогика. – М.: ВАДОС, 2013. – 479с.
3. Галагузова Е. В. Превентивное воспитание. – М.: Педагогика, 2012. – 271с.
4. Демичева А. С. Социальная педагогика – М.: Академия, 2012. – 305с.
5. Змановская Е. В. Девиантология. – М.: Академия, 2011. – 288 с.
6. Короленко И. П. Профилактика девиантного поведения. – М.: Педагогика, 2012. – 175с.
7. Никитин В. А. Основы социально – педагогической реабилитации подростков. – СПб: Питер, 2013. – 308с.
8. Столяренко А. В. Социальная педагогика. – Ростов: Феникс, 2012. – 568с.

Бабаян Ю.О.

доцент, кандидат психологічних наук
Миколаївський національний університет
імені Василя Сухомлинського

Голубієвська Т.

магістрант Миколаївського національного
університету імені Василя Сухомлинського

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕФЛЕКСІЇ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

Ключові слова: професійне становлення, рефлексія, саморозвиток, самопізнання

Keywords: professional becoming, reflection, self-development, self- cognition

Зміни соціально-політичних та економічних орієнтирів сучасного суспільства призвели до висування нових вимог, які висуваються до випускника ВНЗ, до рівня його підготовленості. Поряд із світоглядною та професійною підготовкою майбутніх фахівців особливого значення набуває розвиток рефлексії як особистісного утворення. Проблема професійного становлення особистості майбутнього практичного психолога підкреслює провідну роль самопізнання у цьому процесі, наголошуючи, що саме активна рефлексія дає змогу зробити професійне становлення активним, творчим й особистісно значущим процесом.

Теоретичний аналіз показав, що в сучасній науці накопичено велику кількість робіт, присвячених феномену рефлексії. Його експериментальний, прикладний, теоретичний і методологічний аспекти вивчені досить докладно (О.С. Анісімов, М.Е. Боцманова, Л.С. Виготський, Н.І. Гуткіна, В.В. Давидов, А.З. Зак, А.В. Захарова, О.В. Карпов, Г.С. Красовський, Ю.Н. Кулюткін, О.М. Леонт'єв, В.Є. Лепський, В.А. Лефевр, В.В. Рубцов, І.Н. Семенов, В.І. Слободчиков, В.Ю. Степанов, Г.П. Щедровицький). Як зазначає І.Н.Семенов, в даний час, крім поглиблення традиційної проблематики вивчення рефлексії, відбувається взаємодія психології рефлексії на базі міждисциплінарних досліджень з етнографією (М. М. Муканов, П.Тульвісте), психосемантикою (В.В. Столін), психолінгвістикою (Р.М. Фрумкіна), соціологією і цілим рядом філософських дисциплін (Д.І. Дубровський, В.А.Лекторський та ін.).

Г.П. Щедровицький вважає, що рефлексія має аналітичний і розвиваючий потенціал, вона змінює і розвиває ставлення особистості до досвіду, закладає основу зміни і розвитку будь-якої її діяльності, зокрема професійної.

Для розв'язання фахових завдань практичний психолог використовує всі наявні знання, життєвий досвід, інтуїцію, що, вочевидь, висуває серйозні вимоги до його індивідуально-психологічних особливостей та професійних якостей, потребує самопізнання та психокорекції власних проблем [4, с. 2].

Як зазначає Г.С. Абрамова рефлексивні вміння необхідні психологу при здійсненні ним психологічного консультування. Таким чином, психологу необхідно здійснювати рефлексію на утримання отриманої в ході взаємодії психологічної інформації, а також на утримання узагальненої психологічної теорії, на науковий

зміст понять норми психічного розвитку, психічного здоров'я, на утримання своєї Я-концепції [1, с. 21].

На думку Т.Г. Неруш, завдяки професійній рефлексії, психолог усвідомлює себе у професійній ролі психолога, яка вимагає від нього певного набору здібностей і професійно важливих якостей особистості, «уявлення про себе з смутного і узагальненого стає більш чітким і структурованим» [3, с. 87].

Необхідність сформованості рефлексії, рефлексивної компетентності у майбутніх психологів відзначається рядом авторів. Так, наприклад Ю.О.Бабаян відзначає, що рефлексивна компетентність — це професійна якість психолога, яка дозволяє найбільше ефективно й адекватно здійснювати рефлексивні процеси, реалізацію рефлексивної здатності, що сприяє творчому підходу до професійної діяльності, досягненню її максимальної ефективності та результативності [2, с. 56].

У залежності від того, яка саме предметна дійсність відбивається, рефлексується і перетворюється людиною, виділяють наступні типи рефлексії: інтелектуальна, особистісна, комунікативна, кооперативна.

За допомогою інтелектуальної (когнітивної) рефлексії відбивають знання про об'єкт і способи дії з ними. Об'єктом особистісної рефлексії є процес переосмислення «Я», вчинків та образів «Я» як індивідуальності. Об'єктом комунікативної рефлексії є представлення про внутрішній світ іншої людини і причини його вчинків. Рефлексія в даному випадку – специфічна якість пізнання людини людиною. Об'єктом кооперативної рефлексії є знання про рольову структуру і позиціональну організацію колективної взаємодії.

Дослідники проблеми професійного становлення практичного психолога підкреслюють провідну роль самопізнання особистості у цьому процесі, наголошуючи, що саме активна рефлексія дає змогу зробити професійне становлення активним, творчим і особистісно значущим процесом. Водночас рефлексивний аспект цього процесу вивчено недостатньо.

Дослідження рівня рефлексії у студентів було проведене на базі Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. У дослідженні брали участь студенти першого і другого курсів, віком від 17 до 21 року. Загальний об'єм вибірки склав 51 студент.

Вивчення рівня розвитку рефлексії проходилося за допомогою комплексу взаємодоповнюючих діагностичних методик: «Методика діагностики рівня розвитку рефлексивності Карпова А.В.», «Самооцінка рівня рефлексії», «Тест «Хто Я?» (М.Кун, Т.Макпартленд; модифікація Т.В.Румянцевої)», «Визначення рівня розвитку рефлексивності (О.С.Анісімов)».

Порівнявши отримані в результаті дослідження дані студентів за всіма методиками, можна зробити такий висновок: 14,8 % студентів-психологів мають високий рівень розвитку рефлексії. 65 % студентів мають середні показники рівня розвитку рефлексії. 20,2 % студентів всієї вибірки мають низький рівень розвитку рефлексії. Отже, рівень рефлексії досліджуваних потребує вдосконалення та розробки заходів, спрямованих на його підвищення.

Список використаних джерел

1. Абрамова Г. С. Введение в практическую психологию / Г.С. Абрамова. – М.: Международная академия, 1995. – 237 с.

2. Бабаян Ю.О. Рефлексивна компетентність як психологічна проблема / Ю.О. Бабаян // Актуальные научные исследования. От теории к практике // Aktualne naukowe badania. Od teorii do praktyki (30.03.2014 – 31.03.2014)). – Warszawa. – 2014. – S.54-56.
3. Неруш Т. Г. К вопросу о профессиональной рефлексии психолога / Т.Г. Неруш // Психология и экономика. – Саратов. – 2006. – № 5. – 156 с.
4. Шапошнікова Ю.Г. Психологічні особливості рефлексивних компонентів у професійному становленні практичного психолога: автореф. дис... канд. психол. наук / Ю.Г. Шапошнікова. – Киев, 2008. – 16 с.

Скачко І.

магістрант Миколаївського національного
університету імені Василя Сухомлинського

Бабаян Ю.О.

доцент, кандидат психологічних наук
Миколаївський національний університет
імені Василя Сухомлинського

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЙ ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТІВ У КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЯХ

Ключові слова: гендерні відмінності, конфлікт, конфліктна ситуація, стратегії поведінки

Keywords: gender differences, conflict, conflict situation, strategies of conduct

Необхідним на сьогодні є створення теоретичної та практичної бази для впровадження в освіті гендерного підходу, сутність якого полягає у визнанні категорії статі як такої, що є стрижневим утворенням особистості і впливає як на соціальну, так і на когнітивну її поведінку. Останнє вимагає обов'язкового врахування даної категорії при вивченні будь-якого соціального явища. Одним з вкрай важливих соціальних явищ, на яке має вагомий вплив категорія статі, є конфлікт.

Характер поведінки людини в конфлікті залежить як від об'єктивних умов протікання конфлікту, зокрема сили сторін, наявності в них союзників, сил підтримки, матеріальних та інших ресурсів, якими володіють сторони конфлікту, співвідношення сил тощо, так і від соціальних характеристик учасників конфлікту, зокрема гендерних відмінностей.

Гендерні відмінності – відмінності поведінки, пов'язані зі статтю учасників конфлікту, обумовлені взаємними непорозуміннями, розходженнями інтересів, цінностей і підходів до розв'язання проблем, що виникають.

За даними Б. Фрідан, відносини між чоловіками характеризуються знаною конфліктністю і змагальністю. Конфліктні відносини між собою хлопчики з'ясовують за допомогою сили, відкидаючи більш слабкого. Конфліктні ситуації між дівчатками вирішуються на емоційному рівні, у суперечках, бойкотуванні. Вони частіше «наговорюють» одна на одну [4, с.71].

Є. Ільїн виявив, що чоловіки і жінки по-різному вирішують конфліктні ситуації, що виникають у сімейному і домашньому колах. Жінки виявляють більше терпимості і прагнення до компромісного примирення інтересів. Чоловіки в цій ситуації частіше прибігають до «міцних» висловлювань і лайок, а жінки швидше готові заплакати [2, с.179].

За даними В. Єремеевої, що порівнювала стратегії поведінки хлопчиків і дівчаток 1-5-х класів у важких і неприємних для них ситуаціях, хлопчики в 2 рази частіше, ніж дівчатка, звертаються до стратегії «борюся, б'юся» і в 1,5 рази частіше – до стратегії «глузую з кого-небудь». Таким чином, і ці дані підтверджують, що хлопчики частіше схильні використовувати стратегії, пов'язані з проявом агресії. Дівчатка вірогідно час-

тіше хлопчиків використовують стратегії «обіймаю, притискаю, гладжу», «плачу, сумую». Це вказує на їхню велику потребу в тісній прихильності, в емоційній розрядці через сльози і жалість до себе й інших, на труднощі саморозкриття [1, с.109].

Децо інші дані отримані Л. Коростильовою: при подоланні конфліктів у чоловіків більше виражені, ніж у жінок, суперництво й особливо виражені компроміси, а в жінок – пристосування і співробітництво. Стратегія уникнення, по її даним, була виражена в чоловіків і жінок однаково [3, с.136].

Статеві відмінності у виробничих конфліктах, за даними Є. Ільїна, виражаються в наступному. Чоловіки більше схильні до конфліктів, пов'язаних безпосередньо з трудовою діяльністю. Для жінок характерна тенденція до більшої частоти конфліктів у зв'язку з їхніми особистими потребами. Чоловіки значимо частіше використовують такі стратегії, як аналіз ситуації і систематизація робочого часу [2, с.182].

Таким чином, ми бачимо, що поведінка жінок та чоловіків значно відрізняється у вирішенні конфлікту – вони по-різному сприймають цілі спілкування, для них різна цінність самого конфлікту і вони відрізняються стратегіями вирішення гострих ситуацій.

У дослідженні гендерних особливостей стратегій поведінки у конфліктах взяли участь 60 студентів денної форми навчання МНУ ім. В.Сухомлинського 30 дівчат та 30 хлопців у віці від 18 до 20 років. З метою вивчення стратегій поведінки у конфлікті була використана методика схильності особистості до конфліктної поведінки К.Томаса.

У ході дослідження було виявлено, що трохи більше половини дівчат (53,3%) обирають компроміс. Використовуючи даний стиль, такі досліджувані трохи поступаються власними інтересами, щоб задовольнити їх в іншому. Компроміс часто є вдалим відступом чи навіть останньою можливістю прийти до певного рішення.

Пристосування та співробітництво як типову поведінку в конфлікті обрало відповідно по 16,7 % вибірки. Досліджувані, що використовують пристосування діють спільно з іншою людиною, не намагаючись відстоювати власні інтереси. Дівчата, що обирають своїм стилем поведінки співробітництво, беруть активну участь у вирішенні конфлікту, але при цьому намагаються саме співробітничати з іншою людиною та знайти з нею спільну мову.

Також по 6,6 % дівчат обирають уникнення та суперництво як типову поведінку в конфлікті. Дівчата, що обирають уникнення не відстоюють свої права, не співробітничать ні з ким для вирішення проблеми або просто ухиляються від конфлікту. Досліджувані, що обирають стиль суперництва, дуже активні і намагаються йти до вирішення конфлікту власним шляхом, вони не надто зацікавлені в співробітництві з іншими людьми, натомість здатні до вольових рішень.

Щодо чоловічої частини вибірки то 43,5 % хлопців обирають компроміс; 21,7 % чоловічої вибірки як типовий стиль поведінки в конфлікті обирають суперництво. Стиль уникнення обирають 17,4 % хлопців. Пристосування обрало 13 % хлопців; лише 4,3 % вибірки хлопців обрали стиль співробітництва.

Отже, результати емпіричного дослідження показали певні відмінності чоловіків і жінок у виборі стратегій поведінки у конфлікті: у чоловіків більше виражені, ніж у жінок, суперництво та уникнення, а в жінок – пристосування і співробітництво.

Список використаних джерел

1. Девочки и мальчики – два разных мира / В.Д. Еремеева, Т.П.Хризман. – СПб.: Тускарора, 2001. – 254 с.
2. Ильин Е.П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2002. – 544 с.
3. Коростылева Л.А. Психология самореализации личности: брачно–семейные отношения / Л.А.Коростылева. – СПб.: Питер, 2000. – 338 с.
4. Фридан Б. Загадка женственности / Б.Фридан. – М.: Прогресс, 2004. – 292 с.

Лютак О.З.

Кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної психології,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені В.Стефаника»

ВПЛИВ КУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЙ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ СУЧАСНОЇ СІМ'Ї

***Анотація:** у статті здійснений теоретичний аналіз культурних традицій, актуальних для функціонування сучасної сім'ї, а саме її функціонально-рольової структури, дитячо-батьківських підсистем, способу життя її членів, збереження психологічного здоров'я та позитивного емоційного клімату.*

Ключові слова: традиційна сім'я, сучасна сім'я, функціонально-рольова структура сім'ї.

Keywords: traditional family, modern family, functional role structure of the family.

Сім'я – категорія історична та соціальна. Її типи, форми і функції зумовлені характером існуючих виробничих відносин, а також рівнем культурного розвитку людського суспільства загалом та етносів зокрема. Тому, аналізуючи вплив культурних традицій на сучасну сім'ю, слід враховувати історичну ретроспективу, всі трансформації подружньої і батьківсько-дитячої підсистем структури сім'ї, що визначали або визначають соціально-психологічні особливості її функціонування на кожному етапі розвитку.

Наприклад, для України до розвитку капіталістичних відносин, урбанізації суспільства типовою була мала селянська сім'я. Тенденція до зростання кількості простих сімей і зменшення складних зберігається й досі. Якщо в середині XVII ст. величина сім'ї в Україні в середньому становила 6,9 особи, у середині XVIII ст. — 6 осіб, то в середині XIX ст. — 5,2 особи. Чисельний склад сім'ї значною мірою залежав від її соціального типу. Найбільшими були селянські та заробітчанські сім'ї. Вони виріз-

нялиса досить високою народжуваністю, водночас для них характерною була висока дитяча смертність. У селянських сім'ях виживало переважно 3—5 дітей [7]. Сім'ї інтелігенції та робітників у місті, як правило, були малочисельними.

Взаємини в сім'ї та тип авторитету значною мірою зумовлювалися складом сім'ї [4]. Так, земля, господарство, хата у великих батьківських сім'ях належали батькові. Таким чином, він керував усіма роботами («давав розвід») й внутрішньо сімейними стосунками. Цей тип авторитету називається патріархальним (від латинських слів *pater* — батько і *arche* — влада).

Після смерті батька велика сім'я відразу розпадалася на малі або ж деякий час продовжувала існувати як братська. У братській сім'ї батька заступав найчастіше старший син. У його обов'язки входило керувати господарством, за бажанням відокремлювати молодших братів, давати придане сестрам. Перш ніж прийняти важливе рішення, старший брат завжди радився з іншими дорослими членами сім'ї. Тобто у сімейних стосунках уже з'являються елементи егалітарності (від французького слова *egalite* — рівність) рівноправ'я [7].

Особливість складної української сім'ї полягає в тому, що дуже часто після смерті батька нею керувала мати. Це свідчить про традиційну незалежність української жінки й наявність елементів рівноправ'я навіть у великій патріархальній родині. В українців батьки на старість ніколи не були самотніми. Згідно зі звичаєвим правом з батьками залишався жити один із синів: переважно молодший (звичай мінорату) або старший (майорат). На практиці дуже часто батьки залишали біля себе того, з ким, на їх думку, буде краще доживати віку.

Дочки з батьками залишалися лише в тому випадку, коли не було синів. У такій ситуації донька приводила до батьківської хати приймака.

Залишитися у батьківському домі й доглядати батьків уважалося дуже почесним обов'язком. Це було вигідно із матеріального боку: за звичаєвим правом українців, батьківська оселя і більша частина землі — так звана дідизна — залишалася тому, хто був опікуном для матері та батька. Це правило поширювалося і на доньок, що також свідчить про рівноправне становище жінки в українській сім'ї.

Патріархальність влади в українській сім'ї була відносною і в основному виявлялась на побутовому рівні — як християнське розуміння послуху дружини чоловікові, дітей — батькам, усіх членів сім'ї — її голові. Щодо юридичних прав, зокрема на майно, то чоловік не міг одноосібно ним розпоряджатися: придане жінки було винятково у її приватному володінні [6]. Така ситуація у патріархальних селянських родинах зберігається й досі.

Незалежність жінки зростала в простих сім'ях, оскільки в них було лише два дорослих виробники. Тут жінка вважалась рівноправним партнером. Чоловік з нею радився, доручав їй провадити господарство у його відсутність, коли з метою заробітчанства змушений був залишати рідну хату на довгі місяці чи роки. Своєрідність майнових відносин позначалась і на подружніх взаєминах, які в українській родині, як правило, характеризувалися згодою. На даний час близько восьми мільйонів українців перебувають за кордоном як трудові мігранти, і традиція передачі влади тому члену родини, який залишається з дітьми, зберігається і шанується й досі.

Цікавими були шлюбні звичаї українців. Шлюб — це дозволена і регульована суспільством форма взаємин між чоловіком і жінкою, що визначає їх права і

обов'язки стосовно один до одного і до дітей. Він здійснюється через обряд вінчання або громадську реєстрацію [2].

Традиційний український обряд весілля умовно поділяється на три цикли: перед весільний, власне весільний і після весільний. До перед весільного циклу належать обряди, пов'язані з досягненням згоди молодих і їх родин на шлюб: запити, сватання, оглядини й заручини. Запити — це попереднє розвідування родиною молодого про наміри батьків молодої. Сватання — перша зустріч представників молодого з молодію та її батьками для досягнення згоди на шлюб. Відповідь нареченої була обов'язковою і вирішальною. Заручини — це своєрідне закріплення остаточної згоди на шлюб і прилюдне оголошення цієї події. Після заручин ні дівчина, ні хлопець не мали права відмовлятися від шлюбу без вагомих на те причин. Відмова сприймалася як образа і безчестя, тому їх треба було матеріально відшкодувати. Протягом усього періоду між заручинами і вінчанням сусіди і знайомі мали право повідомити священику все, що могло стати на перешкоді укладанню шлюбу. Найголовнішим юридично-звичаєвим актом, який скріплював шлюб, було тільки весілля “з піснями й танцями”, яке остаточно й узаконювало подружжя в очах громади [1;6].

За нормами звичаєвого права шлюб розглядався як громадянська угода, що її, як і кожную угоду, можна було укласти і розірвати. У житті при розірванні шлюбів подружжя керувалося не так канонічними і державними правилами, як традиціями, звичаями. Траплялося, що розлучення здійснювалося не перед урядом, а просто в сімейному колі, у присутності родичів і знайомих, перед якими чоловік і жінка заявляли, що вони “одноставно”, за взаємною домовленістю і згодою дають один одному розлучення [7]. Достатньою причиною для розлучення визнавалася переміна релігії одного з подружньої пари, проте і тут потрібна була згода обох членів подружжя.

Ставлення до міжнаціональних шлюбів в українському суспільстві було неоднозначним. Такі шлюби практикувалися більше серед вищих станів, у народі виявлялося негативне ставлення до міжнаціональних шлюбів, що було одним із засобів збереження національних традицій, проявом вірності вірі батьків, природного почуття етнічного самозбереження. Причинами цього були відмінності внутрішнь осімейних традицій, взаємостосунків між членами родини, норм поведінки, моралі, поглядів на місце і роль жінки у родині, на виховання дітей тощо. Перелюбство вважалося особливо тяжким кримінальним злочином і каралося смертю.

За звичаєм, щоб одружитися чи вийти вдруге заміж (або втретє і т. д.), удівцю чи вдовиці треба було вичекати півроку жалоби, після чого вже дозволялося наступне одруження. Коли б жінка до шести місяців посміла вийти заміж, тоді вона втрачала записане їй від чоловіка віно і повинна була заплатити штраф [6].

Сім'я завжди була одним з найвагоміших інститутів соціалізації, тому її тип і форма залежать від соціальних та економічних суспільних відносин і змінюються разом з ними. До основних етнопсихологічних характеристик традиційної української сім'ї відносимо моногамію та патріархальність. Патріархальність влади в українській сім'ї була відносною і в основному виявлялась на побутовому рівні — як християнське розуміння послуху дружини чоловікові, дітей — батькам, усіх членів сім'ї — її голові. Після смерті батька сім'єю керувала мати, що свідчить про традиційну незалежність української жінки й наявність елементів рівноправ'я навіть у великій патріархальній родині.

Не існувало жодних церковних перешкод для створення змішаних сімей представниками різних національностей але одного віросповідання. Основним обов'язком подружжя було народження і виховання дітей, які розцінювались як великий дар Божий. Намагання запобігти дітонародженню вважалося тяжким гріхом, тому серед неповних сімей переважали осиротілі.

Сучасні українські сім'ї можна поділити на два основних типи: просту (малу, індивідуальну, нуклеарну), що складається з одної шлюбної пари з дітьми або без дітей, і складну (розширену, нерозділену, братську), яка складається з кількох простих сімей. Найпоширенішим типом є нуклеарна сім'я, до складу якої входять дві послідовні, кровно споріднені генерації: батьки та неодружені діти. При цьому серед українців міцно зберігається принцип «не покидати самотніх батьків» [3;5].

Проблемою сучасною сім'ї є відсутність мужчин у декількох поколіннях, а також їх відсутність у багатьох інститутах соціалізації – дитсадках, школах тощо. Декілька поколінь залежать одне від одного не тільки духовно, але й матеріально: молоді люди проживають разом з батьками без надії на власне житло; тому межі між сімейними підсистемами дифузні, погано структуровані, влада в сім'ї часто належить дідусям і бабусям. Особливою проблемою є зростання кількості неповних сімей, соціальних сиріт, насильства в сім'ї, позашлюбної дітонароджуваності [8].

Сьогодні змінився зміст репродуктивної функції, народження дітей перестало бути фактором задоволення потреб сім'ї у робочій силі. Основними спонукальними мотивами стають моральні мотиви: задоволення потреб у виконанні батьківського обов'язку, продовження роду, задоволення почуття материнства-батьківства. На жаль, в Україні народжуваність в останні роки зрівнялась зі смертністю і має тенденцію до дальшого скорочення, що призведе до депопуляції і старіння суспільства. Причини, що обмежують репродуктивну функцію сім'ї, наступні: урбанізація суспільства, зростаючі матеріальні й культурні запити міських жителів, які вимагають для свого задоволення часу, енергії, коштів, подорожчання утримання дитини в умовах міста; недостатні матеріально-побутові умови (перехід до ринкової економіки, економічні катаклізми); професійні інтереси жінки, для якої діти знижують можливості самоосвіти, культурного розвитку, кар'єри тощо; низький престиж батьківства; нестійкість сімейно-шлюбних стосунків; окреме проживання молодої сім'ї і батьків, що призводить до ізоляції молодих від старшого покоління, небажання бабусь і дідусів надавати підтримку й допомогу тощо[4; 5].

Л.Б. Шнейдер поділяє всі функції сім'ї на традиційні та сучасні. Зокрема до традиційних відносимо господарсько-економічну, репродуктивну, регенеративну (успадкування статусу, прізвища, майна, соціального становища, наприклад, сімейних цінностей, фотокарток, традицій тощо), освітньо-виховну (соціалізації), рекреативну. Психотерапевтичну функцію автор розглядає як породження сучасності, оскільки інтимність, близькі емоційні стосунки протягом тривалого часу не були превалюючим чинником стабільності шлюбно-сімейних стосунків [8]

Функції сім'ї відрізняються одна від одної мірою важливості й утворюють ієрархічну структуру. Ця ієрархія визначається історією сім'ї як соціально-культурного інституту та історією кожної конкретної сім'ї, змінюється залежно від історичного періоду, соціокультурного оточення і від стадії життєвого циклу сім'ї. Наприклад, у 19 сторіччі найголовнішою була економічна (господарсько-побутова) функція, діти були по-

трібні як робоча сила і гарант забезпечення батьків на схилі літ. Сучасне суспільство практично втратило функцію передачі соціального статусу (спадкову передачу аристократичних титулів, що забезпечувала спадкоємність статусу і влади). Ця функція зберігається невеликою кількістю знатних родин, але має формальний характер (забезпечується спадковістю, а не елітарною освітою та відповідним колом спілкування).

З функціонуванням сім'ї тісно пов'язане виконання сімейних ролей. Загалом учені виокремлюють наступні основні ролі: відповідальний за матеріальне забезпечення сім'ї, господар-господиня, відповідальний по догляду за немовлям, вихователь, сексуальний партнер, організатор розваг, організатор сімейної субкультури, відповідальний за підтримку зв'язків з родиною, «психотерапевт» [2].

Традиційні сімейні ролі передбачають з боку дружини народження й виховання дітей, створення сімейного затишку, обслуговування сім'ї, підпорядкування власних інтересів інтересам чоловіка, пристосування до залежності, терпимість до обмеження сфери діяльності. З боку чоловіка – вірність матері своїх дітей, економічну безпеку й захист сім'ї, підтримку сімейної влади й контролю, прийняття основних рішень, емоційну вдячність дружині за прийняття пристосування до залежності, забезпечення аліментів при розлученні [2].

У сучасних молодих сім'ях часто зустрічається як функціонально-рольове перевантаження, так і обмін ролями. У традиційній моделі сім'ї існувало кілька поглядів на виконання чоловіком жіночої роботи: 1) чоловік за доброї волі може виконувати жіночу роботу; 2) чоловік за потреби може замінити жінку в господарстві; 3) чоловік не повинен виконувати жіночу роботу. Переважала друга думка з нахилом до першої [5].

Слід зазначити, що для сучасної сім'ї характерними стають певні «відхилення» у її функціонуванні. Так, у значній кількості сімей немає спільного сімейного бюджету, партнери здійснюють витрати окремо, кожен відповідно до власної зарплатні, таким чином «удосконалюючи» економічну функцію. Зростає кількість сімей, які свідомо не бажаючи мати дітей, ігнорують найважливішу функцію сім'ї – репродуктивну. Члени «відкритої» сім'ї відторгають сексуально-еротичну функцію, оскільки в них немає заборони на позашлюбні зв'язки.

Зміни функціонально-рольової структури чітко простежуються в дистантних і функціонально неповних сім'ях. Сім'ї першого типу не виконують або частково виконують цілий комплекс функцій (сексуально-еротичну, виховну, рекреативну, комунікативну та ін.), оскільки відсутній один з членів сім'ї. Відповідно інші члени сім'ї відчувають рольове перевантаження. У функціонально неповних сім'ях батьки у погоні за високими заробітками й кар'єрним ростом в основному не забезпечують виховної функції, не надають дітям і один одному достатньо емоційного тепла, підтримки, емпатії тощо.

У традиційній моделі сім'ї в основі виховання дітей лежала праця та особистий приклад батьків. До нормального культурного способу життя в родині відносились такі елементи, як відмовляння щоденно спільно і вголос молитви; розповіді про свій рід, село, регіон, минуле; оповідання місцевих казок, легенд; навчання пісень, які співали предки. Ці традиції зараз активно відроджуються.

Таким чином, вплив культурних традицій на функціонування сучасної української сім'ї є, без сумніву, досить значним і потребує подальшого наукового дослідження.

Література:

1. Аргайл М. Психология счастья / Аргайл М. – М., 1990. – 245с.
2. Андреева Т.В. Семейная психология: Учеб. Пособие / Андреева Т.В. // – СПб.: Речь, 2004. – 244с.
3. Здравомыслова О.М. Психологические и социокультурные функции семьи / Психология семьи. Хрестоматия. (под ред. Райгородского Д.Я.) // Здравомыслова О.М. – Самара: «Бахрах – М», 2002. – С. 82 – 91.
4. Карабанова О.А. Психология семейных отношений и основы семейного консультирования: Учеб. Пособие / Карабанова О.А. – М.: Гардарики, 2004. – 320с.
5. Лютак О.З. Функціонально-рольова структура сучасної української сім'ї / Збірник наукових праць: філософія, соціологія психологія / Лютак О.З. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2007. – Вип. 12. – Ч. 2. – С. 98–105.
6. Пірен М.І. Етнопсихологія: підручник / Пірен М.І. – К.: Університет«Україна», 2011. – 526с.
7. Чмелик Р. Мала українська селянська сім'я другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / Чмелик Р. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 1999. – 143с.
8. Шнейдер Л.Б. Психология семейных отношений. Курс лекций. – М.: Апрель-Пресс, 2000. – 512с.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТАНОВЛЕНИЯ БУДУЩИХ АРХИТЕКТОРОВ И СТРОИТЕЛЕЙ

На основе теоретико-экспериментального исследования раскрыта структура процесса профессионального становления архитекторов и строителей в измерении именно творческой деятельности как самостоятельной феноменологической и концептуальной области, предмета специального анализа.

Процесс профессионального становление представлено как таковой, что имеет ряд функций, связанных с самореализацией в социальной среде, структурированием социально-профессионального опыта, оформлением профессиональной культуры, регулированием профессионального поведения, осмыслением и прогнозированием следствий профессиональной самореализации.

Ключевые слова: архитекторы, строители, процесс профессионального становления архитекторов и строителей, профессиональная идентичность архитекторов и строителей, ценностное отношение к профессии архитекторов и строителей.

Gorovaya E.A. The psychological basics of future architects and construction workers professional formation. On the ground of the theoretical and experimental research the structure of architects and construction workers professional formation is revealed in the scope of the creative activity as an independent phenomenological and conceptual branch, the subject of special analyses.

The author's theoretical and methodological approach for researching the process of professional formation is developed that allows researching the significant professional characteristics of a specialist and predicting their transformations under the social conditions alteration.

The characteristic features of dynamics of the architects and construction workers professional formation process (the stage of "primary formation" and "indefinite" attitude towards the profession; the personal activity stage is the realization of social status on the level of professional community; the stage professional ethics is the valuable attitude towards the profession) are revealed.

Key words: an architect, a construction worker, the process of professional formation of architects and construction workers, professional identity of architects and builders, valuable attitude towards the profession of architects and construction workers.

В современной психологии созданы предпосылки для выделения проблемы творческого саморазвития в профессии в качестве самостоятельной отрасли исследования для изучения психологических основ выбора стратегий. Актуальным является вопрос разработки теоретических положений и концептуальной модели, которые позволяют рассмотреть как формируются на уровне внутреннего мира человека стратегии творческого саморазвития в профессии, определить основания их выбора, а также предложить технологии сопровождения этого выбора.

Итак, саморазвитие в профессии следует истолковывать как способность человека к творческой самореализации, самопроектированию жизнедеятельности, что проявляется в выборе стратегий на основе соответствующих ценностей. Собственно концептуальная модель должна раскрывать психологические основы выбора стратегий творческого саморазвития в профессии как разрешение творческих противоречий в процессе ценностно-ориентационной деятельности человека.

Следует отметить, что концептуальная модель разработанная нами интегрирует понятия «профессиональное развитие» и «творческое саморазвитие в профессии» как основу профессионального становления будущих архитекторов и строителей. Отображение общих основ данных понятий, одновременно указание на своеобразие каждого из них, возможно на основе методических представлений системно-эволюционного подхода к разнообразию и разновариантности развития (И. Пригожин, Г. Гакен). Разнообразии рассматривается как отношение между структурами, каждая из которых является равномерным измерением того целого, в которое она входит. Представления о разновариантности развития имеет несколько важных аспектов анализа. Разновариантность характеризует наличие в русле развития качественно неоднородных слоев, которые движутся параллельно или в разных направлениях.

Данная модель допускает выбор одного из вариантов среди потенциально существующих в определенный период, а также реализацию различных вариантов развития людей с похожими психологическими характеристиками в различных условиях. С нашей точки зрения, такой подход позволяет обосновать существование двух векторов изменения личностью себя в профессии. Один из них – вектор профессионального развития – отражает изменения личности в контексте широкой социально-профессиональной среды «Я – профессионал». Второй – вектор саморазвития в профессии – отражает изменения личности в контексте внутренних метаморфоз «Я – самоорганизующийся профессионал», связанный с внутренней активностью человека, направленный на выбор им стратегии саморазвития в профессии из потенциально существующих вариантов на основе созданной системы ценностей.

Такая постановка проблемы открывает новые перспективы для исследования преобразований внутреннего мира профессионала.

Итак, **целью** нашего исследования является анализ теоретических положений наиболее важных психологических направлений, изучающих особенности профессионального становления личности, их особенности у архитекторов и строителей.

На основе теоретических положений системно-эволюционного подхода нами выделены принципы творческого саморазвития в профессии системы «человек – профессия – общество». Собственно, включение человека в эту систему предусматривает трансформацию личностных свойств в соответствии с потребностями профессии в обществе, в котором осуществляются изменения ценностно-нормативной системы. Принцип самоорганизации обосновывает наличие во внутреннем мире человека процесса подчинения, детерминации системных качеств, которые обеспечивают успешную профессионализацию. Согласно принципу взаимопревращения человека и профессии происходит постоянное взаимодействие человека и его профессиональной среды, которая содействует осознанию ею собственных личностных, профессиональных, ресурсов. Принцип становления

профессионализма требует также наличия во внутреннем мире человека направленности на прогнозирование будущего и становление образа самого себя как профессионала в будущем в избранном социальном окружении. Согласно принципу целостности и действительности становлению человека в профессии способствует согласованность, синхронизация аспектов жизненного и профессионального пути, что и обеспечивает аутентичность профессионала в период его профессионализации. Принцип выбора стратегий творческого саморазвития предполагает наличие способности у человека к сохранению целостности, ценности, смысла собственной жизнедеятельности в изменяющихся социальных условиях через самостоятельность, осознанность и ответственность выбора стратегий изменения себя как профессионала.

Разработанная нами психологическая технология саморазвития в процессе профессионального становления архитектора, строителя на этапе обучения в вузе дает возможность объективировать для человека значимые составляющие профессиональной жизнедеятельности, направляет на осознание целей, мотивов, ценностей профессионализации, ориентирует на осознанный выбор стратегий творческого саморазвития в профессии.

Концептуальная модель психологических представлений выбора стратегий творческого саморазвития в профессии как способности человека к творческой самореализации, самопроектированию жизнедеятельности раскрывает основы выбора как решения значимых разногласий между ценностными альтернативами. Данные альтернативы отображаются в структурных составляющих ценностно-ориентационной деятельности: 1) «ценность самореализации в профессии – ценность комфортных условий жизнедеятельности» - мотивационная составляющая; 2) «ценность расширения границ жизнедеятельности – ценность упрощения задач жизнедеятельности» - целевая составляющая; 3) «ценность самовоплощения – ценность постижения себя» - инструментальная составляющая [4].

Психологический механизм решения ценностных разногласий при выборе стратегий творческого саморазвития в профессии оказывает как изменение позиции ценности профессиональной самореализации в структуре ценностно-ориентационной деятельности, определение статуса этой ценности относительно других ценностей человека.

Психологическое содержание ценностных альтернатив в структуре ценностно-ориентационной деятельности обуславливает проявление признаков стратегий творческого саморазвития в профессии. Ценностные альтернативы, представленные в мотивационной составляющей, отвечают за признаки: «стремление к творческой самореализации в профессии», «стремление к нахождению комфортных условий жизнедеятельности». Ценностные альтернативы, которые содержатся в целевой составляющей имеют следующие признаки: «стремление к расширению границ жизнедеятельности», «стремление к упрощению задач жизнедеятельности». Ценностные альтернативы, представленные в инструментальной составляющей, обусловлены такими признаками: «стремление к самовоплощению» как явлений произвольности, мобильности при реализации намерения на творческое саморазвитие, «стремление к постижению себя» как феномен самоконтроля при реализации намерения творческого саморазвития.

Установлено, что психологическим критерием для выявления уровней творческого саморазвития в профессии является соотношение ценностных альтернатив в структуре ценностно-ориентационной деятельности. Уровень самоорганизации детерминируется ценностью творческой самореализации в профессии и расширении границ жизнедеятельности. Уровень трансформаций – явление противоречивого соотношения разных ценностей в мотивационной и целевой составных ценностно-ориентационной деятельности.

Разработанная и введенная психологическая технология актуализации рефлексивной позиции профессионала, позволяет объективировать для человека значимые составляющие профессионального пути, направляет на рефлексию целей, мотивов, ценностей профессионализации, ориентирует на осознанный выбор стратегий творческого саморазвития в профессии.

Анализ литературы предоставляет возможность выделить основные тенденции в изучении процесса профессионального становления будущего специалиста: а) от персонально ориентированного к социально-ориентированному; б) от описательного к экспериментальному изучению; в) от социологического экспериментального изучения к социально-психологическому; г) от психологического и социологического к междисциплинарному.

Эти тенденции связаны как с развитием психологической науки в целом, так и с теми стремительными социальными изменениями во многих странах мира, которыми отмечен конец XX столетия. Например, значительное усиление интереса к проблеме соотношения социального и личного аспектов в процессе профессионального становления состоялось под влиянием социальных процессов, то есть в поиске своего независимого творческого пути специалист не может быть полностью свободным от социального контекста. Поэтому в дихотомии «персональный – социальный» все большее значение отводится социальным компонентам профессионального «Я» (Б. Братусь, Л. Бурлачук, В. Слободчиков, Ю. Трофимов и др.).

Итак, вышеупомянутые подходы раскрывают особенности развития исследования проблематики процесса профессионального становления специалиста, что важно учитывать при построении новых экспериментальных программ для подготовки будущих архитекторов и строителей. Во многих подходах авторы приходят к идее целостности процесса профессионального становления будущего специалиста, но эта идея не находит пока что необходимого развития. Для экспериментального исследования проблемы целостности и структуры процесса профессионального становления необходим комплексный подход, который объединяет в себе возможности нескольких научных направлений.

В исследовании показано, что трудности концептуализации понятия «процесс профессионального становления», определение его границ и психологической структуры связаны с тем, что для большинства исследователей такая проблема ограничена рамками довольно противоречивых методологических позиций. В современной литературе это понятие часто используется, уточняя, а нередко и заменяя собой уже принятые сроки, такие как профессиональный образ, профессиональная культура, профессионализм, профессионализация и т.др. В некоторых роботах процесс профессионального становления соотносится с личностными свойствами: «область специфической структуры Я» – схема Я». Проведенный анализ показал, что *процесс*

профессионального становления специалиста (архитектор, строитель) рассматривается, прежде всего, как *когнитивная структура*: «Я-Концепция», «когнитивная организация», «субъективная схема», «категориальная система знаний», «внутренняя конструкция», «восприятие себя», «субъективные представления о себе» и т.др. Когнитивно-ориентированные исследователи процесс профессионального становления определяют как категорию, в которой определяется содержание социально-профессионального опыта человека (Г. Андреева, Х. Теджфел, Дж. Тернер и др.). При этом профессиональное становление рассматривается как *структура* и как *процесс*. Так, Х. Теджфел выделяет два *основных компонента процесса становления*: когнитивный и эмоционально-оценочный, что со временем повлияло на представление о мотивационных и ценностно-смысловых проявлениях процесса становления. В ряде работ было показано, что самокатегоризация влияет на поведение, стратегии жизненного выбора (Дж. Арроспайд, Дж. Дешампс, Т. Девос, Д. Пайес, С. Остаран и др.).

Начиная с Х. Теджфела, самоуважение рассматривается как основной мотив межгрупповой дискриминации, а следовательно, как основная мотивация причастности к сообществу (С. Тейлор, Дж. Тернер, А. Тессер). Мотив самоуважения действует на социальном и персональном уровне. Он приводит в движение социальное поведение и влияет на тенденцию положительно оценивать собственное членство в группе (А. Тессер). В дальнейших исследованиях были выявлены и другие виды стимулов к деятельности (Д. Абрамс, Н. Эллемерс, Н. Лебедева, М. Хогг, Дж. Тернер). Но мотивация самоуважения осознается, как ведущая в процессе становления.

Важно подчеркнуть, что если мотивация отождествления с группой довольно интенсивно изучалась на протяжении нескольких десятилетий, то *ценностно-смысловой компонент* процесса становления меньше представлен в научной литературе. В последние годы появились работы, в которых авторы, исследуют связь личностного становления, профессиональной и ценностей (А. Аклаев, С. Баклушинский, Г. Брейквелл, Дж. Браун, С. Страйкел и др.).

Вопросы о *динамике процесса профессионального становления* и его *структура* почти не освещены, что отмечается в работах многих авторов (Е. Богданов, О. Веденов, Г. Дьяченко, Л. Кандыбович и др.).

Кроме того, выделяются *этапы профессионального становления* личности в зависимости от выразительности личностных или социально-профессиональных аспектов «Я», сознательных или несознательных признаков, полного или частичного привлечения в сообщество, непосредственного или опосредствованного членства (И. Киселев, Е. Климов, Дж. Саласар, В. Дойс, С. Страйкел и др.). В *структуру профессионального становления* включаются элементы субъективной схемы, которые отображают принадлежность к социально-профессиональным сообществам (Д. Абрамс, Н. Кузьмина, Х. Маркус, П. Шавир, Д. Узерман). Но также компонентами могут выступать убеждение и ценности, в которых имеет проявление единство оценочной и смысловой составляющих (К. Вилперт, Е. Геворкян, О. Романова, Т. Стефаненко и др.).

Учитывая личностные симптомокомплексы (личностные, операционные, мотивационные и эмоциональные), необходимо, согласно принятому правилу приоритета социальной ситуации (окружение) для становления субъекта, как психологической основы выделить *стадии становления профессионала* на основе категории «готовности», предполагая психологическую и личностную готовность к «встрече»

с новой ситуацией профессионального становления. Итак, выделяются такие «критические ситуации» профессионального становления на жизненном пути профессионала: готовность к школе; готовность к профессиональному выбору; готовность к профессиональному обучению; готовность к профессиональной деятельности; готовность к продолжению профессиональной деятельности (профессиональное усовершенствование); готовность к изменению профессии (изменение рабочего места) (О. Романова) [3].

Проведенный анализ показывает, что в психологии пока не найдены удовлетворительные ответы на вопросы, которые должны быть принципами построения структуры процесса профессионального становления личности специалиста, позволяющих создать такую модель указанного процесса, доказывающего взаимосвязь существующих компонентов и особенностей их содержания и функционирования.

На основе проведенного теоретического анализа в данном исследовании процесс профессионального становления будущего архитектора и строителя понимается как таковой, что конструируется в ходе взаимодействия, социального сравнения и активного творческого построения социальной реальности; целостное когнитивно-мотивационное образование, система ключевых социальных конструктов субъекта. Под конструированием мы понимаем, вслед за Г. Андреевой и Т. Стефаненко, организацию информации о мире в систему, структурирование этой информации во взаимосвязанные конструкты, которые помогают постичь ее содержание и трансформировать в профессиональной деятельности (архитектуре, строительстве, творчестве).

Согласно этому отмечается, что процесс профессионального становления – социокультурно обусловленный компонент процесса становления личности в целом, позволяет эффективно ориентироваться в социально-профессиональном окружении, находить там свое место и, главное, создавать перспективы для профессионально личностного и саморазвития. Важно подчеркнуть, что процесс профессионального становления будущего архитектора и строителя является целостной системой, которая объединяет определенное количество взаимозависимых конструктов, имеет различную структуру в зависимости от индивидуальных особенностей субъекта (Д. Баннистер, Дж. Келли, Ф. Франселла).

Опираясь на разработанные в психологии подходы: системный (Б. Ломов, С.Максименко, В. Шадриков) и антропологический (Б. Ананьев), а также на представление о системе личностных конструктов Дж. Келли, мы рассматриваем структуру процесса профессионального становления как совокупность стойких связей между компонентами становления, которые обеспечивают ее целостность и тождественность себе, профессиональному идеалу). Качественная своеобразность структуры процесса профессионального становления определяется содержанием отдельных компонентов и их взаимосвязей.

То есть, процесс профессионального становления осуществляется как связанный с влиянием разных факторов; процесс становления, развития профессионального мастерства на разных этапах профессионализации, результатом которого является качественное изменение этапов процесса профессионального становления и профессиональной идентичности. В ходе этого процесса происходит проверка уже устойчивой идентификационной структуры, исчезают и трансформируются одни

аспекты профессионального образа, появляются новые, меняются взаимосвязи компонентов, их роль и вес в структуре процесса профессионального становления будущего специалиста

Таким образом, в результате осуществления формирующих мероприятий по ценностному отношению к жизни и деятельности человека, мы установили: профессиональные ценности представляют собой нормы, которые регламентируют профессиональную деятельность и представляют собой действующую познавательную-действующую систему, которая служит опосредственным связующим звеном между устойчивым общественным мировоззрением в области образования и деятельностью архитекторов и строителей. Анализ системы профессиональных ценностей позволяет выделить две плоскости их существования: горизонтальную (ценности-цели, ценности-средства, ценности-знание, ценности-отношение и ценности-качества) и вертикальную (общественно-психологические, профессионально-групповые и личностно-личностные). Профессиональные ценности существуют независимо от индивидуального, личностного отношения к ним человека и лишь появление отношения порождает субъективное значение (личностный смысл) реализованной деятельности (учебной, профессиональной).

Личностный смысл возникает как индивидуализированное отображение действительного отношения личности к тем объектам, ради которых разворачивается ее деятельность, осознаваемых как «значение для меня», усваиваемых субъектом безличностных знаний о мире понятия, которые включают, умение, действия и поступки, осуществляемые индивидами, социальные роли, ценности и идеалы.

Ценностное отношение формируется под влиянием реальной жизненной практики при условии наличия внутренней активности личности. Формирование ценностного отношения - сложный процесс, который реализуется с помощью разных психологических механизмов: интериоризации, идентификации и интернализации. Формирование ценностного отношения к профессиональной деятельности тесно связано с формированием ценностных ориентаций студентов.

References

1. Балл Г. Інтегративно-особистісний підхід у психології : впорядкування головних понять / Г. Балл // Психологія і суспільство. – 2009. – № 4. – С. 25–53.
2. Борисюк А. Особливості становлення професійної ідентичності та мобільності в процесі професійного навчання / А. Борисюк // Збірник наукових праць : філософія, соціологія, психологія / Прикарпат. ун-т; [ред. кол. : О. А. Ліщинська (голова) та ін.]. – Івано-Франківськ, 2010. – Вип. 15, ч. 1. – С. 174–182.
3. Горова О. О. Особливості становлення та формування професійної культури у майбутніх архітекторів та будівельників на етапі навчання у ВНЗ / О. О. Горова // Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія / за ред. С. Д. Максименка - К. : ДП „Інформаційно-аналітичне агентство, 2012. – Т. X, вип.9. - С. 208-215.
4. Москалець В. Структурно-функціональна організація особистості / В. Москалець // Психологія і суспільство. – 2010. – № 2. – С. 20–25.

К ВОПРОСУ О ПРОБЛЕМЕ ВНЕДРЕНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ ИННОВАЦИЙ

Ключевые слова: социальные инновации, система, риск и неопределенность, эффект, социально-психологические характеристики личности.

Keywords: social innovation, system, risk and uncertainty, the effect, social and psychological characteristics of the personal.

Целью развития социально ориентированного государства является повышение благосостояния и качества жизни населения, обеспечение психологической комфортности проживания на данной территории. Реализация данной цели осуществляется в том числе и посредством интегрирования социальных инноваций в общественную среду с тем, чтобы в условиях создания единого информационного пространства удовлетворить растущие и трансформирующиеся потребности людей в качестве и доступности государственных, жилищно-коммунальных, транспортных, образовательных, медицинских услуг, а также снизить негативные последствия человеческой деятельности. Как известно, результат инновации неопределен, а данная деятельность отличается высокой степенью риска, что обусловлено наличием значительного количества факторов, оказывающих влияние на всех этапах осуществления инновационного процесса, что, как верно отмечают ученые Бажин И., Сериков А. нередко приводит к дестабилизации во внедряемой системе [1, 21]. Данные ученые объясняют этот феномен тем, что идеальное состояние социального организма достигается в финальной точке движения системы, в которой, под мощным воздействием внешних сил, превосходящих энергию ее структурных связей, система входит в точку бифуркации, в которой либо погибнет, либо (если в себе силы и возможности) возродится в новом структурном качестве. Таким образом, состояние покоя, стабильности не может быть идеалом открытой социальной системы, и, что ни парадоксально, но наиболее устойчивым по отношению к воздействиям внешней среды состоянием системы может быть состояние максимально возможной неустойчивости [1, 22]. Данный феномен подтверждается еще и тем, что людям, как утверждал философ Бубер М., генетически и онтологически присуща функция обновления себя и окружающего мира, т.к. с рождением каждого человека в мир вносится нечто новое, чего еще не было, нечто первозданное и неповторимое [2, 16].

Однако, следует также учитывать, что в инновационном процессе задействовано значительное количество людей, как новаторов – создателей новшеств, так и конечных потребителей, потому что инновации создаются людьми и для людей, для которых желательно устойчивое состояние системы, т.к. в этом случае они не испытывают психологического дискомфорта, связанного с неопределенностью будущего. И если потребитель может отказаться от продуктов коммерческих инноваций (3Д

телевизоров, смартфонов, планшетов и др.), то в социальной сфере группа людей автоматически вовлечена в инновационный процесс (например, инновации в образовании, когда в течение нескольких лет могут кардинально меняться подходы к образовательному процессу, как в средней, так и в высшей школы, в результате чего снижается качество знаний и подготовки специалистов; увеличение в Европейском Союзе возраста выхода работников на пенсию и др.).

При принятии решения о внедрении инновации, в том числе и социальной, следует максимально точно спрогнозировать и оценить направление ее конечного эффекта. При этом, как подчеркивает Анчишкин А.И., ущерб, к которому может привести неконтролируемое развитие науки и техники, должен заранее предотвращаться за счет потери части потенциального эффекта НТП [3, 363], поэтому необходимо учитывать не только экономический эффект, т.е. размер прибыли, полученный в результате внедрения, а и социальные ограничения [3, 364], которые включают в себя и личностные характеристика участников инновационного процесса, менталитет общества и его временной период, взаимосвязь и взаимодействие социальных институтов, что является детерминантами инертности и конфликтогенности инновационного процесса. Справедливо отмечает Гуцаленко Л.А. в работе [2, 19], что психологическую готовность к инновациям следует закладывать еще в начальном институте социализации – семье, развивать в школе, в вузе. Действительно, наличие в конкретной личности социально-психологических качеств, способствующих его творческой, креативной, рискованной деятельности, возможности продуцировать в теоретической либо практической сфере новые идеи, проекты, товары будет определять уровень его инновационной направленности. Так, по оценкам в развитых странах 70-80% прироста ВВП приходится на знания, воплощенные в организационно-технологические изменения и повышение уровня образования работников [4, 31], однако в России малый и средний инновационный бизнес обеспечивает только 25 % технологических нововведений [5].

Также следует осуществлять математическое прогнозирование результатов внедрения, с целью минимизации негативных последствий, что особенно актуально для социальных инноваций, в процесс которых, как уже было отмечено ранее, вовлечено множество людей в течении длительного временного промежутка. Так, например, в Украине, результатом непродуманной политики украинизации всех сфер, в том числе таких ключевых, как: образование, культура, законодательство, история в русскоговорящих областях (Республика Крым, Донецкая, Луганская, Одесская обл. и др.) явилась дестабилизация политической, экономической системы, усиление национальной напряженности, раскол в обществе, что обусловило наличие в социуме критичной массы людей, для которых данные нововведения противоречили личностным характеристикам, интересам, взглядам, установкам.

Противоречивый характер социальных инноваций в обществе должен предусматривать определенную меру социальной ответственности за результаты внедрения, высокая степень значимости которой будет способствовать повышению эффективности принятия решений относительно каждой внедряемой инициативы.

Значение социальных инноваций трудно переоценить, ведь их главная цель – обеспечение достойного, высококачественного уровня жизни населения, однако сложная компонентность данного процесса, интегрированность во все сферы жизне-

деятельности общества, множественность участников данного процесса требуют как от новатора, так и от инноватора, в качестве которого могут выступать различные государственные институты, четкого обоснования предполагаемого результата до внедрения инновации в среду: не только экономического, как то экономия временных, трудовых, материальных, финансовых и др. ресурсов, оптимизация управленческих процессов, но и социального, который может быть выражен в обеспечении доступности каких-либо услуг, а также в психологической комфортности, повышении индекса счастья населения регионов, с учетом личностных характеристик конечных потребителей инноваций.

Литература:

1. Бажин И., Сериков А. Ресурсное обеспечение социальных инноваций в государственном управлении / И. Бажин, А. Сериков // Власть. – №8. – 2006. – С. 20-24.
2. Гуцаленко Л.А. Социальные инновации и квазиинновации в человеческом измерении / Л.А. Гуцаленко // Социологические исследования. – 2011. – №7 (327). – С.15-25.
3. Инновационный менеджмент: учебник для бакалавров / под ред. В.Я. Горфинкеля, Т.Г. Попадюк. – Москва : Проспект, 2014. – 424 с.
4. Нешиной А. Социально-экономические итоги 2000-2008 гг. / А. Нешиной // Экономист. – 2009. – №2 – С.28-37.
5. Черешнев В.А. Законодательное обеспечение научной деятельности Российской Федерации / В.А. Черешнев // Инновации. – 2009. – №6. – С. 5.

© Н.Н. Калькова, 2014

РОЛЬ ОТЦА И МАТЕРИ В СЕМЬЕ

Ключевые слова: Христианство, Ислам, Библия, Коран, Иисус, Аллах, Авраамические религии.

В XX веке роли отцов и матерей достаточно смешены. Нередко мы наблюдаем картину, как отец сидит дома с детьми, а мать работает. Правильно это или нет, вопрос затруднительный, но с т. з. традиционного общества, это не правильно. Различные религиозные системы предлагают свою точку зрения о разделении мужских и женских обязанностей в семье, но стоит отметить, что позиции традиционных религий схожи в этом вопросе.

В статье мы рассмотрим две мировые религии: Христианство и Ислам, и их взгляд на проблему разделения ролей в семье.

Следуя исторической хронологии, начнем с Христианства. Так священник К. Пархоменко в книге «Воспитание ребенка в христианской вере» пишет: «Надо сказать, что в древности роли мужчины и женщины в семье были четко определены, не так, как сейчас. Мужчина занимался добыванием средств для пропитания и материальным обеспечением семьи. Женщина занималась домом, семьей или такой работой, которую можно было совмещать с домашними делами и уходом за детьми. Иначе быть и не могло. В семье часто было много детей, и вполне естественно, что именно женщина, которая их вынашивала и рожала, была с ними связана на всех уровнях, и даже на физическом, ухаживала за ними.» [1, с.- 26]

Такое разделение полномочий отцов и матерей присутствует и в христианстве. Так, в послании к Тимофею женщина «спасется через чадородие если пребудет в вере и любви и в святости и целомудрии» [2] Т.е. указывается, что главная обязанность женщины рожать детей и заниматься их воспитанием в раннем возрасте. Роль мужчины в семье определяется следующими строками «Жены, повинуйтесь своим мужьям, как Господу, потому что муж есть глава жены, как и Христос глава Церкви, и Он же Спаситель тела. Но как Церковь повинуетя Христу, так и жены своим мужьям во всем.»[3] Т.е. показывается иерархия христианской семьи, в которой мужчина представляется как добытчик пропитания, а женщина помощник мужчины, причем мужчина несет полную ответственность за своих подчиненных.

Исламская иерархия семьи представляется похожим образом. Так в Коране говорится «Мужчины являются попечителями женщин, потому что Аллах дал одним из них преимущество перед другими, и потому что они расходуют из своего имущества»[4]. Т.е. мужчина также представлен как добытчик для семьи и ее опора, так как он несет ответственность за тех кто находится в его подчинении.

Женщина представляется в образе подопечной мужчины, так в Коране говорится: «И порядочные женщины – благоговейные, сохраняют тайное в том, что

хранит Аллах »[5] , т.е. женщина хранительница сокровенного -домашнего очага. О роли женщины в семье также есть хадис: «“Один человек спросил Пророка: “Кого я должен уважать в первую очередь?” Пророк ответил: “Мать”. “А кого потом”, – спросил человек? “Мать”, – ответил Пророк. “А кого после нее?” “Мать”. “А после этого?” – спросил человек. “Отца”», становится ясно, что женщина, жена, мать, сестра является подопечной мужа, но не подчиненной. [6]

Жена является другом и помощником своего мужа, будучи вместе с ним ответственной за дела семьи, физическое и эмоциональное благосостояние ее членов и воспитание детей. Она должна подчиняться мужу, если только он не требует от нее непокорности Богу, в этом случае она не должна ему подчиняться, он же со своей стороны должен быть внимательным и заботиться об ее благополучии.

Из описанного выше можно заключить, что христианство и Ислам похожи в семейных вопросах. Их представления о семье где глава мужчина, а женщина его подопечная и помощница идентичны.

Т. о. можно сказать, что представления о ролях мужчины и женщины в христианской и исламской семье идентичны, и исходят из одного авраамического корня, где мужчина опора семьи, а женщина – хранительница очага.

1. Воспитание ребенка в христианской вере. К. Пархоменко.
2. Библия // Первое послание к Тимофею [1 Тим.2:15]
3. Библия // Послание к Ефесянам [Еф. 5, 23–24]
4. Коран. Перевод В.И. Пороховой [4:34]
5. Коран. Перевод В.И. Пороховой [4:34]
6. Женщина в исламе и в иудео-христианском мире // Электронный ресурс: Режим доступа: <http://www.beloveresk.ru/item/243-zhenshhina-v-islame-i-v-iudeo-xristianskom-mire.html>

САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ЛЮДСЬКОГО ІНДИВІДА ТА ЇЇ МІСЦЕ В ІСТОРІЇ

Самореалізація людського індивіда можна уявити як закон історії. Філософське поняття, яке фіксує процес вільного, усвідомленого та цілеспрямованого, найбільш повного і глибокого, здійснюваного за законами культури, опредметнення сутнісних сил індивіда в процесі його цілісної життєдіяльності. Від самого виникнення філософії аж до середини минулого століття Самореалізація людського індивіда як одна з фундаментальних проблем буття індивіда і суспільства була органічно «вплетена» в коло проблем, які визначали природу будь-якої моделі соціуму, а тому не виділялася в самостійний предмет дослідження. Цим пояснюється значна кількість авторів, наукові роботи яких були певним чином дотичними до цієї проблеми (Сократ, Арістотель, А. Августин, Ф. Аквінський, М. Кузанський, М. Фічіно, М. Лютер, І. Кант, Г. Сковорода, В. Гумбольдт, К. Маркс, М. Вебер, К. Ясперс та ін.) Своєрідною кульмінацією такого тривалого процесу теоретичного конституювання проблеми Самореалізація людського індивіда як спеціальної теми філософських досліджень стала стаття американського дослідника А. Г. Маслоу «Самоактуалізація» (1967 р.). В ній представник так званої «гуманістичної психології» вперше вживає поняття самореалізації особистості (у термінах А. Маслоу – самоактуалізація особистості), піддавши всебічному аналізу його зміст. Цим він фактично дав потужний поштовх інтенсивним дослідженням феномену Самореалізація людського індивіда В подальшому у західній соціально-філософській науці склалися три основні їх напрямки. Насамперед – етики самореалізації (Б. Бозанкет, Дж. Маккензі, Дж. Райс, Е. Муньє, Б. Кроче та ін.). В 60-х роках минулого століття сформувалася доктрина політичної самореалізації (К. Роджерс, С. Леншон, Р. Інглхарт). Третій напрямок сформувався як самореалізація дозвілля (засновник – Ж. Фрідман, дослідники – Ж. Дюмазедьє, М. Каплан, Р. Дарендорф та ін.).

У простір вітчизняної гуманітарної науки тема Самореалізація людського індивіда проникає на зламі 70-80-х років минулого століття. З часом склалися два регіональні наукові центри її дослідження: Уральська наукова школа (Л. Коган, Т. Ветошкіна, Н. Кленова, Н. Шаталова та ін.), яка розробляє проблему самореалізації в контексті феномену культури, і Київська наукова школа (Л. Сохань, В. Тихонович, І. Мартинюк, О. Донченко та ін.), яка розглядає процес Самореалізація людського індивіда в контексті смисложиттєвих проблем людини. Цим був заданий потужний поштовх наукових досліджень вказаного явища у різноманітних його вимірах як з боку наукових дисциплін (соціально-філософському, епістемологічному, аксіологічному, етико-моральному, соціально-психологічному і т. і.), так і з боку змісту, структури та механізмів функціонування. На даний час проблема Самореалізація людського індивіда – одна з центральних у структурі гуманітарного знання, відповідне поняття отримало науковий статус, широко вживається в офіційних державних документах.

Самореалізація людського індивіда присвячена значна наукова література, в тому числі єдина на теренах української інтелектуалістики наукова монографія автора цих рядків.

Явище Самореалізація людського індивіда – надзвичайно складне, багатогранне, можливе практично у будь-якій сфері людської життєдіяльності і є процесом, що супроводжує весь життєвий шлях людського індивіда. Його цілісне розуміння передбачає наліз двох складових: змістовної (структури) і процесуальної (механізму функціонування). З боку структури відправною позицією є розуміння самореалізації як самопроцесу, як самореалізації. Тут самість людського індивіда відіграє ключову роль, бо він сам, за внутрішнім покликком задіює усі свої потенції для досягнення життєвих цілей. Найважливішими структурними елементами Самореалізація людського індивіда є самопізнання, самосвідомість, самооцінка, самомодель. Самопізнання – базовий рівень, що характеризує сутнісну властивість людини як родової та індивідуальної істоти вічного прагнення нового, незвіданого. Без самопізнання неможливі будь-які процеси життєдіяльності людського індивіда як явища усвідомленого. З іншого боку, самопізнання – це не тільки і не стільки процес споглядальний, скільки практичний, діяльнісний за своєю суттю. Органічним супутником самопізнання є самосвідомість – усвідомлення людським індивідом самого себе, своїх сутнісних сил – здібностей, умінь, навичок, потреб, інтересів, цілей, вольових, моральних та ін. якостей тощо. Самопізнання і самосвідомість ніколи не перериваються, однак на кожному важливому етапі життєдіяльності індивіда виступають умовою самооцінки – такого судження індивіда про себе самого, яке ґрунтує його світоглядні орієнтації і вказує на власне місце і значення у світі. Самооцінка – умова певного ставлення людини до себе і до оточуючого світу, формування критичності та вимогливості як рис відповідальності. Вінчає змістовну (структурну) частину Самореалізація людського індивіда самомодель – таке узагальнене, концентроване уявлення індивіда про самого себе, про своє «Я», яке виступає фактичним керівництвом до дії. Тому при інших рівних умовах самореалізація виявляється тим ефективнішою, чим ефективнішою потенційним можливостям індивіда є його само модель. В цьому смислі самомодель – це і своєрідний спосіб виявити резерви індивіда, а значить його здатність до самоконструювання.

У механізмі Самореалізація людського індивіда виділяють мотиваційну і технологічну частини. Першу складають внутрішні чинники процесу самореалізації – потреби, інтереси, цілі, ідеали. Серед них потреби – базовий елемент, а в їх структурі – потреба в самореалізації як ключова рушійна сила самореалізація людського індивіда, що характеризується полівалентністю, заміщенням і кумулятивністю. Полівалентність означає, що дана потреба, на відміну від інших, конкретних потреб людини не має постійного об'єкта, бо ним може бути будь-який об'єкт матеріального і духовного світу. Ось чому Самореалізація людського індивіда можлива у будь-якій сфері його життєдіяльності. Потреба в Самореалізація людського індивіда – це потреба кочувального характеру, а значить вона може заміщати собою будь-які людські потреби з однією метою – максимального втілення індивідом своїх фізичних і духовних сил. Кумулююча ж природа потреби в самореалізації проявляється в тому, що вона, актуалізувавшись, мобілізує усю систему потреб індивіда на певний об'єкт матеріального чи духовного світу.

Технологічну складову Самореалізація людського індивіда складають її способи та засоби. Способи самореалізації – це іманентні її сутності якісні стани суспільної діяльності індивіда, які зумовлюють розгортання його сутнісних сил як процес переважно внутрішньодетермінований. Це – соціальна активність, творчість та життєтворчість. Засоби самореалізації – це суспільні інструменти, використовувані людським індивідом з метою адекватного опредметнення власної сутності. В такій якості виступає культура – концентрований підсумок в розвитку людських сутнісних сил, певний його зріз, поле людських смислів. Щодо Самореалізація людського індивіда культура виступає як її умова, поле розгортання та кінцевий результат. Культура – це «соціальна спадковість» людської історії, де відбувається «входження» індивіда в людську історію, його соціалізація та самореалізація. Культура – універсальний засіб самореалізації людського індивіда.

Література:

1. Жизнь как творчество: социал.-психол. анализ / [Отв. ред. Л. В. Сохань, В. А. Тихонович.] – Киев: Наук. думка, 1985. – 302 с.;
2. Коган Л. Н. Цель и смысл жизни личности. / Л. Н. Коган. – М.: Мысль, 1984. – 252 с.;
3. Маслоу А. Самоактуализация / А. Маслоу // Психология личности. Тексты. – М., 1982. – С. 108-117;
4. Maslov A.N. The farther reaches of human nature / A.N. Maslov. – N. Y. ets.: PENQUIN BOOKS, 1976. – 407 p.;
5. Муляр В. І. Самореалізація особистості як соціальна проблема / філософсько-культурологічний аналіз / В. І. Муляр – Житомир : ЖІТІ, 1997. – 214 с.

ЖИЗНЕННЫЕ СТРАТЕГИИ КАК ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ КОНЦЕПТ

Ключевые слова/Keywords: жизненные стратегии/ life strategies, концепт/ concept, личность/ personality.

В рамках культурного дискурса можно представить жизненную стратегию как продолжительную линию поведения человека, опираясь на личностные стремления, нормы и ценности.

Российские ученые посвятили анализу жизненных проблем личности множество работ [1]. В работе К.Л. Абульхановой-Славской было впервые предложено понятие «жизненная стратегия», определены ее сущность, основные характеристики и обозначены факторы формирования и реализации, предложена типология [1].

Философы Ю. М. Резник и Т. М. Резник определяют жизненную стратегию как динамическую систему перспективного и долговременного ориентирования личности в будущей жизни с целью ее преобразования в определенной социокультурной среде, которая реализуется в деятельности, поведении личности посредством ее способностей и возможностей [2].

Жизненные стратегии стоит рассматривать с точки зрения личности, которая является активным субъектом стратегического планирования. Хотя в XX в. ученые придерживались мнения, что жизненные стратегии индивида связаны с социальными институтами. Например, Г.А. Чередниченко и В.Н. Шубкин изучали проблему построения жизненных стратегий как процесс обретения занятия и статуса [3].

Важной стороной жизненных стратегий является вопрос соотношения типа личности со способом жизни, в связи с этим выделяются два критерия: внутренний и внешний. Внутренним критерием является степень активности личности в построении собственной жизни. К внешнему критерию относятся объективные требования социальной реальности. Жизненные стратегии можно разделить на активные и пассивные. Среди активных выделяются инициатива и ответственность, а среди пассивных – стратегия надежды и стратегия жизненного тупика. Стоит отметить, что пассивные жизненные стратегии представляют собой скорее тактики, т. е. поиски выхода из уже не зависящего от субъекта положения.

К жизненным стратегиям можно отнести следующие ориентации: личные (связанные с событиями из жизни), профессиональные (связанные с профессиональным статусом) и жизненные (связанные с поведением окружающих).

Таким образом, жизненные стратегии являются основными концептами в жизни человека: они основываются на опыте (прошлом) и проектируют жизненные перспективы (будущее), определяя приоритеты и способы поведения. Однако стра-

тегия жизни всегда находится в динамике, постоянно видоизменяется в зависимости от реакции человека на происходящие события и от изменений социокультурного пространства в целом.

Литература:

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. М., 1991; Активность и жизненная позиция личности. М., 1988; Жизненный путь личности. Киев, 1987; Коган Л.Н. Цель и смысл жизни человека. М., 1984; Культура жизни личности: проблемы теории и методологии социально-психологического исследования. Киев. 1988; Психологические механизмы регуляции социального поведения. М., 1979; Резник Т.Е., Резник Ю.М. Жизненные стратегии личности: поиск альтернатив. М., 1995; Стиль жизни личности. Киев, 1982.
2. Кормакова, В. Н. Проектирование жизненных стратегий как условие профессионально-личностного самоопределения старшеклассников [Текст] / В. Н. Кормакова // Образование и общество. – 2009. – №1. – С. 55-58.
3. Чередниченко Г.А., Шубкин В.Н. Молодежь вступает в жизнь. М.: Мысль, 1985.

